

«Αποκλίσεις Χρήσεων.
Η μεταβολή του αρχιτεκτονικού
προγράμματος και της δομής στα
προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας.»

Μεταπτυχιακή Εργασία

Παπανδρέου Ευάγγελος

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Τρίς Λυκουριώτη

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα
«Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός – Συμβιώσεις»

Βόλος 2011

Περίληψη Διπλωματικής Εργασίας

«Αποκλίσεις Χρήσεων. Η μεταβολή του αρχιτεκτονικού προγράμματος και της δομής στα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας».

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης, τις αποκλίσεις που παρατηρούνται από τις προβλεπόμενες από τον αρχιτέκτονα σχεδιαστικές υποθέσεις, κατά τη χρήση του χώρου. Οι αλλαγές αυτές με την πάροδο του χρόνου αναθεωρούν το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα από τους χρήστες, ανάλογα με τις ανάγκες που θέλουν να καλύψουν. Η επέμβαση αυτή δεν πραγματοποιείται με αρχιτεκτονικούς όρους, αλλά ο ίδιος ο χρήστης επεμβαίνει στο κτίσμα. Ο μονοπρογραμματικός χαρακτήρας των χώρων παράγει σχέσεις που δεν είναι ανοιχτές στις αλλαγές. Σκοπός είναι να παρατηρήσουμε και να περιγράψουμε αυτή την απόκλιση, έτσι ώστε να τροφοδοτείται η σχεδιαστική υπόθεση από την εμπειρία του χρήστη με το χώρο.

Στην έρευνα του πεδίου αυτού χρησιμοποιήθηκαν τρία παραδείγματα, με βασικό κριτήριο την σχέση της κατοικίας και της εργασίας. Χώροι κατοίκησης που δέχτηκαν εκ των υστέρων χώρους εργασίας, με αποτέλεσμα να αλλάξει η μορφή τους μέσα από την αλλαγή του αρχιτεκτονικού προγράμματος. Τα παραδείγματα εκφράζουν τρεις βασικές φάσεις στην ανάπτυξη της κατοικίας στη πόλη της Αθήνας τον 20^ο αιώνα. Το πρώτο παράδειγμα είναι μία προσφυγική μονοκατοικίας στη περιοχή Βύρωνα κατασκευασμένη από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Η δεύτερη κατοικία είναι ένα τυπικό διαμέρισμα σε μία μεταπολεμική πολυκατοικία της δεκαετίας του '60 - '70. Το τελευταίο παράδειγμα είναι μία μονοκατοικία στο Πικέρμι κατασκευασμένη στο τέλος της δεκαετίας του '80. Και τα τρία παραδείγματα στην πάροδο του χρόνου απέκλιναν από το αρχικό

τους πρόγραμμα με την πρόσθεση χώρων εργασίας. Η προγραμματική απόκλιση, δημιουργεί προβλήματα λειτουργίας και είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή τη μορφής τους. Κατά τη διαδικασία της μελέτης συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με την καταγραφή της ιστορίας χρήσης του χώρου στο χρόνο που περιλαμβάνουν συνεντεύξεις των χρηστών, τεκμήρια [σχέδια, φωτογραφίες και αποτυπώσεις] και την παρατήρηση του χώρου με φωτογραφίες και σχεδιασμό διαγραμμάτων.

Ως πεδίο σχεδιαστικής μελέτης επιλέχθηκαν τα *Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας*. Χρησιμοποιούνται στο σχεδιασμό συμπεράσματα που εξάχθηκαν μέσα από την έρευνα πεδίου. Το κτιριακό συγκρότημα αποτελεί παράδειγμα συλλογικής κατοικίας προσφύγων και κατασκευάστηκε τη δεκαετία του '30. Είναι δείγμα του Ελληνικού μοντερνισμού, με κύριο χαρακτηριστικό την αυστηρή μορφολογία που υπαγορεύει ο φονξιοναλισμός. Συνέπεια της μονοπρογραμματικής, μονολειτουργικής δομής τους ήταν η αδυναμία του κτίσματος να προσαρμοστεί και να διαρκέσει στο χρόνο ενσωματώνοντας κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές μεταβολές. Σε αυτά τα στοιχεία επικεντρώνεται ο χαρακτήρας της επέμβασης. Η βασική υπόθεση της έρευνας είναι η διαδικασία ενσωμάτωσης τους συγκροτήματος σε αστική κλίμακα, μέσα από την ενσωμάτωση πολλαπλού προγράμματος που αναφέρεται τόσο στις κατοικίες όσο και στη πόλη και αντίστοιχα τη σχεδιαστική μεταβολή της μορφής του. Μας ενδιαφέρει η μεταβολή από μονάδες αμιγούς κατοικίας σε ενσωματωμένες μονάδες στις οποίες συνδέονται οι δραστηριότητες κατοίκησης και εργασίας. Στον υπαίθριο χώρο αναπτύσσονται χρήσεις που υποστηρίζουν σε συλλογικό επίπεδο τη λειτουργία του συγκροτήματος και το συνδέουν με τις γειτνιάζουσες αστικές λειτουργίες της πόλης. Στόχος είναι να αποτελέσει πόλος έλξης σκοπεύοντας στην συνύπαρξη χρηστών [κατοίκων, εργαζόμενων, πεζών...] με διαφορετικά ενδιαφέροντα και οικονομικές δυνατότητες.

Papandreou Evangelos

Abstract Thesis

"Deviations Uses.

The change of the architectural program and structure in refugee Alexandras Avenue".

This thesis has studied the differences seen in the planned by the architect design assumptions in the use of space. These changes over time reviewing the architectural program for users, depending on the needs they meet. The intervention is not completed by architectural terms, but the user himself intervenes in building. The only programming of the spaces produce relationships that are not open to change. The aim is to observe and describe this variation, so that victualized the design case from the user experience space.

The intervention of this area includes three examples, with main criterion the relation of home and work. Places of residence received subsequent work spaces, leading to change their shape by changing the architectural program. These examples reflect three key stages in the development of housing in the city of Athens in the 20th century. The first example is a refugee house near Byron made by refugees from Asia Minor. The second house is a typical apartment in a postwar building of the 60s - 70s. The last example is a house in Pikermi constructed in the late '80s. All three examples over time deviated from the original program by adding workplace. The programmatic divergence creates operational problems and resulted in changing the form. In the process of the study collected information about the recording of history space usage time for interviews of users, documents [plans, photographs and impressions] and

observation of the site with photographs and design diagrams.

As field of design study was selected Refugees, on Alexandras Avenue. The conclusions used in designing reached through the research field. The complex is an example of collective housing refugees and built during the '30s. A sample of Greek modernism, characterized by strict morphology dictate Functionalism. Consistency of only-programming, only-operating structure was the failure of the building to adapt and take time incorporating social, political and economic changes. These elements focus the nature of the intervention. The basic assumption of research is the process of integrating them into complex urban scale through the integration of multiple program referred to in both houses and the city and the corresponding design change form. We are interested in the shift from purely residential units built, to units in which there are related activities of living and working. The open space uses are developed to support the common space operation of the assembly and linking with the neighboring town of civil functions. The aim is to attract users intending to coexist [residents, workers, pedestrians...] with different interests and economic potential.

Περιεχόμενα

1.Εισαγωγή	4
2.Έρευνα πεδίου μελέτης	7
2.1 Συστηματική Καταγραφή Αποκλίσεων	35
3.Επέμβαση στα Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας	40
4.Ανάλυση παραδειγμάτων μελέτης	62
4.1. Παράδειγμα 1 [Βύρωνας]	64
4.2. Παράδειγμα 2 [Ζωγράφου]	75
4.3. Παράδειγμα 3 [Πικέριμι]	81
Βιβλιογραφία	92
Παράρτημα	97

1. Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης, τις αποκλίσεις που παρατηρούνται από τις προβλεπόμενες από τον αρχιτέκτονα σχεδιαστικές υποθέσεις, κατά τη χρήση του χώρου. Οι αλλαγές αυτές με την πάροδο του χρόνου αναθεωρούν το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα από τους χρήστες, ανάλογα με τις ανάγκες που θέλουν να καλύψουν. Η επέμβαση αυτή δεν πραγματοποιείται με αρχιτεκτονικούς όρους, αλλά ο ίδιος ο χρήστης επεμβαίνει στο κτίσμα. Ο μονοπρογραμματικός χαρακτήρας των χώρων παράγει σχέσεις που δεν είναι ανοιχτές στις αλλαγές. Σκοπός είναι να παρατηρήσουμε και να περιγράψουμε αυτή την απόκλιση, έτσι ώστε να τροφοδοτείται η σχεδιαστική υπόθεση από την εμπειρία του χρήστη με το χώρο.

Στην έρευνα του πεδίου αυτού χρησιμοποιήθηκαν τρία παραδείγματα, με βασικό κριτήριο την σχέση της κατοικίας και της εργασίας. Χώροι κατοίκησης που δέχτηκαν εκ των υστέρων χώρους εργασίας, με αποτέλεσμα να αλλάξει η μορφή τους μέσα από την αλλαγή του αρχιτεκτονικού προγράμματος. Τα παραδείγματα εκφράζουν τρεις βασικές φάσεις στην ανάπτυξη της κατοικίας στη πόλη της Αθήνας τον 20^ο αιώνα. Το πρώτο παράδειγμα είναι μία προσφυγική μονοκατοικίας στη περιοχή Βύρωνα κατασκευασμένη από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Εκφράζει την μεγάλη επέκταση της πόλης της Αθήνας με την εισροή προσφύγων. Η δεύτερη κατοικία

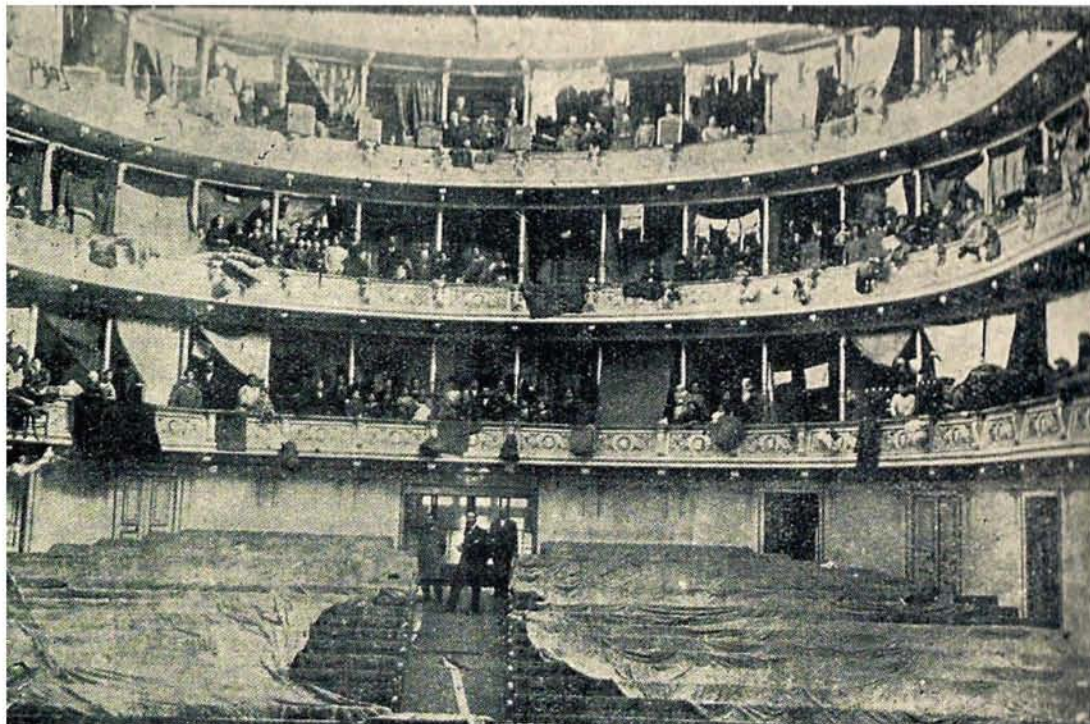
είναι ένα τυπικό διαμέρισμα σε μία μεταπολεμική πολυκατοικία της δεκαετίας του '60 - '70, όπου παρατηρείται η δεύτερη μεγάλη εισροή πληθυσμού με την εσωτερική μετανάστευση, με άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της πληθυσμιακής πυκνότητας μέσα από την υλοποίηση πολυώροφων κτιρίων. Το τελευταίο παράδειγμα είναι μία μονοκατοικία στο Πικέρμι κατασκευασμένη στο τέλος της δεκαετίας του '80. Εκφράζει την προαστιακή επέκταση της πόλη της Αθήνας και τη μεταφορά πληθυσμού από το κέντρο στη περιφέρεια. Και τα τρία παραδείγματα στην πάροδο του χρόνου απέκλιναν από το αρχικό τους πρόγραμμα με την πρόσθεση χώρων εργασίας. Η προγραμματική απόκλιση, δημιουργεί προβλήματα λειτουργίας και είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή τη μορφής τους. Κατά τη διαδικασία της μελέτης συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με την καταγραφή της ιστορίας χρήσης του χώρου στο χρόνο που περιλαμβάνουν συνεντεύξεις των χρηστών, τεκμήρια [σχέδια, φωτογραφίες και αποτυπώσεις] και την παρατήρηση του χώρου με φωτογραφίες και σχεδιασμό διαγραμμάτων.

Ως πεδίο σχεδιαστικής μελέτης επιλέχθηκαν τα *Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας*. Χρησιμοποιούνται στο σχεδιασμό συμπεράσματα που εξάχθηκαν μέσα από την έρευνα πεδίου. Το κτιριακό συγκρότημα αποτελεί παράδειγμα συλλογικής κατοικίας προσφύγων και κατασκευάστηκε τη δεκαετία του '30. Είναι δείγμα του Ελληνικού μοντερνισμού, με κύριο χαρακτηριστικό την αυστηρή μορφολογία που υπαγορεύει ο φονξιοναλισμός. Συνέπεια της μονοπρογραμματικής, μονολειτουργικής δομής τους ήταν η αδυναμία του κτίσματος να προσαρμοστεί και να διαρκέσει στο

χρόνο ενσωματώνοντας κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές μεταβολές. Σε αυτά τα στοιχεία επικεντρώνεται ο χαρακτήρας της επέμβασης. Η βασική υπόθεση της έρευνας είναι η διαδικασία ενσωμάτωσης τους συγκροτήματος σε αστική κλίμακα, μέσα από την ενσωμάτωση πολλαπλού προγράμματος που αναφέρεται τόσο στις κατοικίες όσο και στη πόλη και αντίστοιχα τη σχεδιαστική μεταβολή της μορφής του. Μας ενδιαφέρει η μεταβολή από μονάδες αμιγούς κατοικίας σε ενσωματωμένες μονάδες στις οποίες συνδέονται οι δραστηριότητες κατοίκησης και εργασίας. Στον υπαίθριο χώρο αναπτύσσονται χρήσεις που υποστηρίζουν σε συλλογικό επίπεδο τη λειτουργία του συγκροτήματος και το συνδέουν με τις γειτνιάζουσες αστικές λειτουργίες της πόλης. Στόχος είναι να αποτελέσει πόλος έλξης σκοπεύοντας στην συνύπαρξη χρηστών [κατοίκων, εργαζόμενων, πεζών...] με διαφορετικά ενδιαφέροντα και οικονομικές δυνατότητες.

2. Έρευνα Πεδίου Μελέτης

Εγκατάσταση προσφύγων
στα θεωρεία του
Δημοτικού Θεάτρου Αθηνών
στην Πλατεία Κοτζιά
[Χειμώνας 1922].

01

02

01. Σκηνές Εγκατάστασης,
Νέα Κοκκινιά – σημερινή
Νίκαια Θεσσαλονίκης.

02. Προσπάθεια κατοίκων
για ανοικοδόμηση, Νέα
Κοκκινιά – σημερινή
Νίκαια Θεσσαλονίκης.

Θα ήταν σημαντικό να αναφερθώ σε κάποια στοιχεία που περιγράφουν τη ανάγκες δημιουργίας του συγκεκριμένου συγκροτήματος κατοικιών. Οι προσφυγικές κατοικίες του της Λεωφόρου Αλεξάνδρας ανήκουν στην δεύτερη περίοδο της αποκατάστασης των προσφύγων, που ξεκινά το 1930. Από το 1922 με την άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία έως το 1930. Στην Ελλάδα καταφθάνουν 1.200.000 πρόσφυγες, το ένα τέταρτο του ελλαδικού πληθυσμού. Δημιουργούνται συνεπώς προβλήματα στέγασης, τα οποία πρέπει να λυθούν με τρόπο παραγωγικό. Περίπου οι μισοί πρόσφυγες (578.824 ή 47%) εγκαταστάθηκαν σε αγροτικές περιοχές και οι υπόλοιποι (643.025 ή 53%) σε αστικές. Συγκεκριμένα στην Αθήνα κατέφθασαν 129.380 πρόσφυγες αυξάνοντας τον πληθυσμό κατά 40% ενώ στον Πειραιά 101.185 με αύξηση πληθυσμού 74%. Η επιλογή των αστικών κέντρων αποτέλεσε μονόδρομος για την εγκατάσταση των προσφύγων. Η θέση της Αθήνας ως καταναλωτικό κέντρο, η ύπαρξη λιμανιού, παλιών βιομηχανιών στο Πειραιά, καθώς και η κακή λειτουργία του γραφειοκρατικού μηχανισμού που αναγκάζει τις βιομηχανίες να βρίσκονται κοντά στα κέντρα λήψης αποφάσεων, υπήρξαν λόγοι για την εγκατάσταση των προσφύγων στα αστικά κέντρα. Στην πρωτεύουσα λοιπόν δημιουργούνται 12 κύριοι και 34 μικρότεροι οικισμοί. Στην αρχή οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν πρόχειρα σε αποθήκες, εκκλησίες, σχολεία, εργοστάσια κλπ. Το 1923 δημιουργείται το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (Τ.Π.Π.) με σκοπό την χορήγηση σκηνών και την κατασκευή πρόχειρων καταλυμάτων, παράγκες. Το 1924 ιδρύεται με την πρόταση και την διοικητική εποπτεία της Κοινωνίας των Εθνών, η Επιτροπή Αποκατάστασης

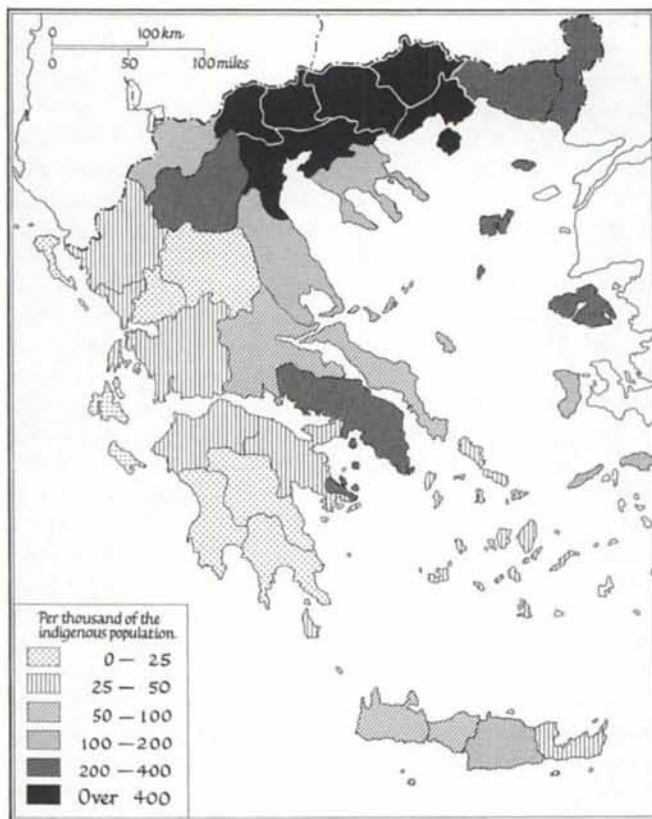
Προσφύγων (Ε.Α.Π.). Από το 1924 έως το 1930, δαπάνησε 765.751 δολάρια για την αποκατάσταση των προσφύγων στις αστικές περιοχές [125 συνοικισμούς με 27.458 κατοικίες] και στις αγροτικές περιοχές οι δαπάνες ανέρχονταν στα 3.516.471 δολάρια [52.561 κατοικίες]. Οι μέθοδοι στέγασης ποικίλουν. Οι οικονομικές διαφοροποιήσεις των προσφύγων δίνουν τη δυνατότητα σε μία μικρή μερίδα να κατοικήσει σε καλύτερες συνθήκες. Ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος αναζητά ένα μοντέλο κατοίκησης που θα λύνει τα προβλήματά του. Για πολιτικούς κυρίως λόγους το πρόβλημα αποκατάστασης των προσφύγων παραμένει ουσιαστικό. Λύσεις χωρίς σχεδιασμό με συνεχείς επεκτάσεις στο σχεδίου πόλης, χωρίς τεχνικο-οικονομικούς και υγειονομικούς όρους δημιούργησαν την μεγάλη έκταση και σε κακή λειτουργία πόλη των Αθηνών.

Πίνακας 1: Τύποι κατοικίας προσφύγων [περιοχές] ¹	
Εγκατάσταση σε ξύλινα παραπήγματα των πολεμικών επανορθώσεων που παραχωρούσε το κράτος, τα λεγόμενα «γερμανικά»	Περιστέρι, Κοκκινιά
Εγκατάσταση σε μονώροφα ή διώροφα, απλά ή δίδυμα σπίτια, που κατασκευάζονταν από τους οργανισμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω	Νέα Φιλαδέλφεια, Καισαριανή, Βύρωνας, Νέα Ιωνία, Καλλιθέα, Ρέντης, Κοκκινιά
Εγκατάσταση σε πρόχειρα παραπήγματα κατασκευής επίσης των οργανισμών αυτών	Κουντουριώτικα, Πεδίο Άρεως, Δραπετσώνα, Καλλιθέα, Σφαγεία, Δουργούτι
Εγκατάσταση σε τριώροφες πολυκατοικίες που κατασκεύαζαν η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων και το Υπουργείο Πρόνοιας	Λεωφόρος Αλεξάνδρας, Στέγη Πατρίδος, Δραπετσώνα, Κερατσίνι
Παραχώρηση οικοπέδων, όπου με ιδιωτική πρωτοβουλία έκτιζαν οι πρόσφυγες τις	Νέα Ιωνία, Καισαριανή, Κοκκινιά, Κορυδαλλός,

¹ Παπαδοπούλου, Ε. & Σαηγιάννης, Γ. (2007). *Η εγκατάσταση των προσφύγων του '22 στο Λεκανοπέδιο Αθηνών. Η σημερινή κατάσταση των προσφυγικών εγκαταστάσεων στην Αθήνα. Δυνατότητες προστασίας.*

κατοικίες τους	Κερατσίνι
Εγκατάσταση με αυθαίρετα παραπήγματα είτε σε εκτός πόλεως περιοχές	Αμφιθέα, Κορυδαλλός, Καλογρέζα, Περισσός, κ.α.
Σε κενούς χώρους μέσα στην πόλη	Ιλισσός, Πανόρμου κ.α.
Στα εσωτερικά των οικοδομικών τετραγώνων των οργανωμένων μονάδων των τριώροφων πολυκατοικιών	Σχεδόν σε όλους τους παραπάνω χώρους

Χάρτης κατανομής προσφυγικού πληθυσμού ανά περιφέρεια της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του 1930, σύμφωνα με τον Richard Clogg.

Από 1928 έως το 1932 αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας ο Ελευθέριος Βενιζέλος, εφαρμόζοντας μια πιο οργανωμένη κοινωνική πολιτική. Το 1930 σταματά η Ε.Α.Π. και αναλαμβάνει η Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Πρόνοιας (Τ.Υ.Υ.Π.) με φορέα χρηματοδότησης πλέον το Ελληνικό Δημόσιο. Η λογική του Τ.Υ.Υ.Π. είχε τρία σημεία. α] κατασκευή νέων συνοικισμών από μονόροφες κατοικίες και πολυκατοικίες, β] χορήγηση οικοπέδου [με ή χωρίς δάνειο] με την ευθύνη των προσφύγων για την κατασκευή της κατοικίας [22.000 οικόπεδα] και γ] τη σύσταση περίπου 320 συνοικισμών που παραχώρησαν 3.500 οικόπεδα και οικονομικά δάνεια 30.000 δραχμών ανά οικογένεια. Με τις μεθόδους αυτές κατάφεραν να δημιουργηθούν πρότυποι συνοικισμοί, με την κατασκευή των κατοικιών να πραγματοποιείται σε δύο περιόδους [1934-1936 και 1936-1939].

Πίνακας 2: Ανεγερθεισών Κατοικιών στην Αθήνα²			
Θέση Ανέγερσης		Αριθμός Κατοικιών	Δαπάνη δρχ. (μερική)
1	Καλλιθέα	164	6.677.000
2	Χαροκόπου	20	790.000
3	Δουργούτι	48	2.185.000
4	Διαβολόρεμμα	114	4.305.000
5	Άγιος Σάββας	422	9.133.000
6	Καισαριανή	40	2.000.000
7	Απόλλων	11	151.000
8	Περιστέρι	86	2.839.000
9	Χαλάνδρι	62	2.454.000
10	Λεωφ. Αλεξάνδρας	128	9.120.000
11	Λεωφ. Συγγρού	53	9.540.000
12	Στέγη Πατρίδος	60	3.586.000
13	Τζιτζιφιές	64	2.500.000
Σύνολο		1272	55.280.000
Πίνακας 3: Ανεγερθεισών Κατοικιών στον Πειραιά			
Θέση Ανέγερσης		Αριθμός Κατοικιών	Δαπάνη (μερική)
1	Δραπετσώνα	246	12.327.000
2	Ταμπούρια	120	3.719.000
3	Άσπρα Χώματα	126	3.582.000
4	Ανάστασις	64	2.039.000
5	Κοκκινιά	398	19.785.000
Σύνολο		954	41.452.000

Πίνακας 4: Ανεγερθεισών Κατοικιών σε Διάφορες πόλεις εκτός των κέντρων διοίκησης			
Θέση Ανέγερσης		Αριθμός Κατοικιών	Δαπάνη (μερική)
1	Πάτρα	80	2.605.000
2	Κηφισσοχώρι	12	451.000
3	Άγ. Κωνσταντίνος	14	469.000
4	Στυλίδα	40	1.216.000
5	Μεσολόγγι	32	1.129.000
6	Αταλάντη	42	1.028.000
7	Χαλκίδα	60	1.872.000
8	Βόλος	180	2.537.000
9	Μυτιλήνη	183	6.822.000
10	Ναύπακτος	28	1.095.000
11	Αιδηψός	28	1.380.000
12	Καλαμάτα	30	882.000
13	Ναύπλιο	50	1.875.000
14	Αγρίνιο	26	1.040.000
15	Χίος	32	1.032.000
16	Σάμος	30	1.140.000
17	Αίγιο	190	7.640.000
Σύνολο		1057	34.213.000

Πίνακες κατανομής κατοικιών και κόστος, ανά περιοχή στην Αθήνα [2], ανά περιοχή στον Πειραιά [3] και ανά πόλη [4]

Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά χρησιμοποιείται η πολυκατοικία και οι Έλληνες αρχιτέκτονες ασχολήθηκαν με λαϊκή κατοικία, άμεσα επηρεασμένοι από την υπόλοιπη Ευρώπη.² Από το 1914 ξεκινά η πολεοδομική νομοθεσία. Το 1924 δημοσιεύεται το νέο σχέδιο Αθηνών από την «Επιτροπή Καλλιγιά», μία συνέχεια από το σχέδιο του 1918. Η πολυκατοικία καθιερώνεται ως νέος τρόπος στέγασης κάτι που δείχνει ο νόμος 3741 του 1929, «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας», κατοχυρώνοντας την ομαδική καθ' ύψος κατοίκηση και την εμπορευματοποίηση της κατοικίας. Έτσι γίνεται η πρώτη προσπάθεια να εγκαταλειφτούν τα παραπήγματα και οι τρώγλες, με το νέο μοντέλο κατοίκησης. Η πολυκατοικία πέρα από το λειτουργικό πρόγραμμα που εξυπηρετούσε, ήταν και ένας τρόπος να επιτευχθεί το κοινωνικό όραμα για εκσυγχρονισμό της Ελλάδας. Η αρχιτεκτονική χρησιμοποιείται ως μέσο από το Ελληνικό Δημόσιο με στόχο να εισάγει τον Ελλαδικό κόσμο στον Ευρωπαϊκό, υιοθετώντας τις αρχές του μοντέρνου κινήματος ως άξονα σχεδιασμού. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε το εξής. Στην Ευρώπη ο κυρίαρχος καπιταλισμός δημιουργεί εντελώς διαφορετικές συνθήκες από την

---

². Γεωργακοπούλου, Φ. (2003). Διερεύνηση της επιρροής του μοντέρνου κινήματος στον σχεδιασμό και την ανέγερση των προσφυγικών κατοικιών στην Αθήνα και τον Πειραιά (1930 - 1940). www.greekarchitects.gr

Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Στην Ελλάδα, πολιτικές και κοινωνικές αναταράξεις διαμορφώνουν ένα άλλο πλαίσιο δράσης της αρχιτεκτονικής, τόσο στην κλίμακά όσο και στο αποτέλεσμα της. Η χρήση της πολυκατοικίας ως τρόπος κατοίκησης εκφράστηκε δραστικά στο 2^ο και 3^ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής [CIAM] αλλά και στο 4^ο που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το καλοκαίρι του 1933. Θέμα ήταν η λειτουργική πόλη, καταλήγοντας στη χάρτα των Αθηνών με την οποία συνοψίζονταν οι στόχοι του μοντέρνου κινήματος, κάτι που σα γεγονός εισηγήθηκε στην Ελληνική αρχιτεκτονική το μοντερνισμό. Ο ελάχιστος χώρος κατοίκησης με τη μορφή μίας τυπολογίας, ήταν τα στοιχεία που υιοθετήθηκαν από την υπόλοιπη Ευρώπη. Όλα τα συγκροτήματα πολυκατοικιών για τους πρόσφυγες συγκεντρώνουν τα λειτουργικά, αισθητικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά της εποχής του μεσοπολέμου.

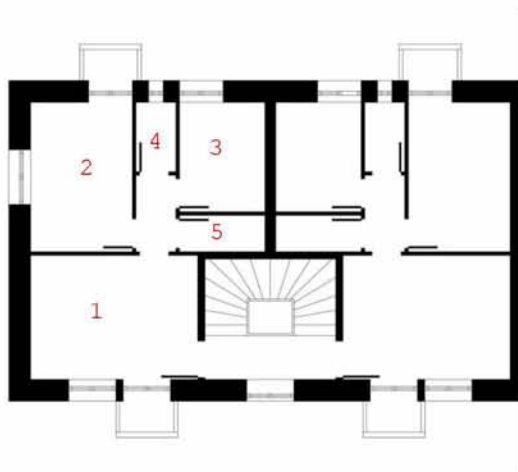

Πιο συγκεκριμένα για το κτιριακό συγκρότημα στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας. Οικοδομήθηκε το διάστημα 1933-1935 και αποτελείται από 8 πολυκατοικίες των 228 κατοικιών συνολικά. Οι τέσσερεις στο βάθος [τύπος Α] σχεδιάστηκαν από τον Δημήτρη Κυριακού [1881-1971], υπάλληλο της Τ.Υ.Υ.Π. και περιλαμβάνουν κατοικίες δύο δωματίων, κουζίνας, αποχωρητηρίου και αποθήκης, συνολικά 30,2 τ.μ. Οι 4 μπροστινές επί της Λεωφόρου Αλεξάνδρας [τύπος Β], σχεδιάστηκαν από τον αρχιτέκτονα Κίμωνα Λάσκαρι [1905-1978], επίσης υπάλληλο της Τ.Υ.Υ.Π. και περιλαμβάνουν κατοικίες δύο δωματίων, κουζίνας, αποχωρητηρίου και αποθήκης,

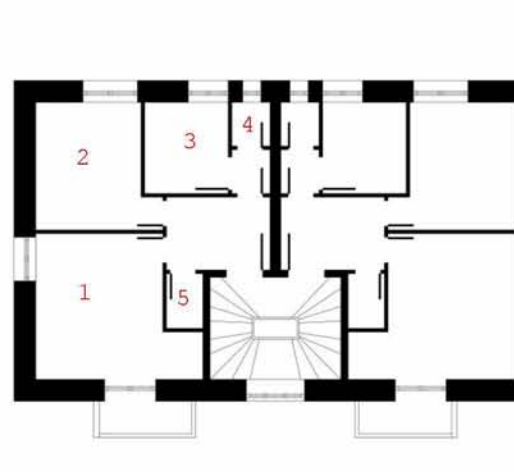
συνολικά 34,8 τ.μ. Να σημειωθεί ότι για λόγους ανάγκης στέγασης μεγαλύτερου πληθυσμού προσφύγων κατασκευάστηκαν οι πολυκατοικίες του τύπου Β. Οι διαφοροποιήσεις των δύο τύπων προέρχονται από τις δύο φάσεις κατασκευής του συγκροτήματος, τόσο στην όψη τους όσο και στην ποιότητα κατασκευής τους, όπως επισημαίνει η κυρία Ελένη Παπαβασιλείου. Η επιπλέον κατασκευή των τεσσάρων αυτών πολυκατοικιών έγινε παρά το νόμο καταπατώντας χώρο πρασίνου. Επίσης είναι σημαντικό να ειπωθεί μία δεύτερη παρανομία του ελληνικού κράτους. Σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης [24 Ιουλίου 1923] οι ανταλλάξιμοι πληθυσμοί μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας σήμαιναν και την ανταλλαγή περιουσιών. Ένας πρόσφυγας της Μικράς Ασίας έπρεπε ερχόμενος στην Ελλάδα να του παραχωρηθεί μία κατοικία. Το ελληνικό κράτος δεν παραχώρησε αλλά πούλησε στους πρόσφυγες τις κατοικίες, έναντι του ποσού των 85.000 δραχμών.

Αποτύπωση Κάτοψης και Τομής των δύο τύπων κατοικίας

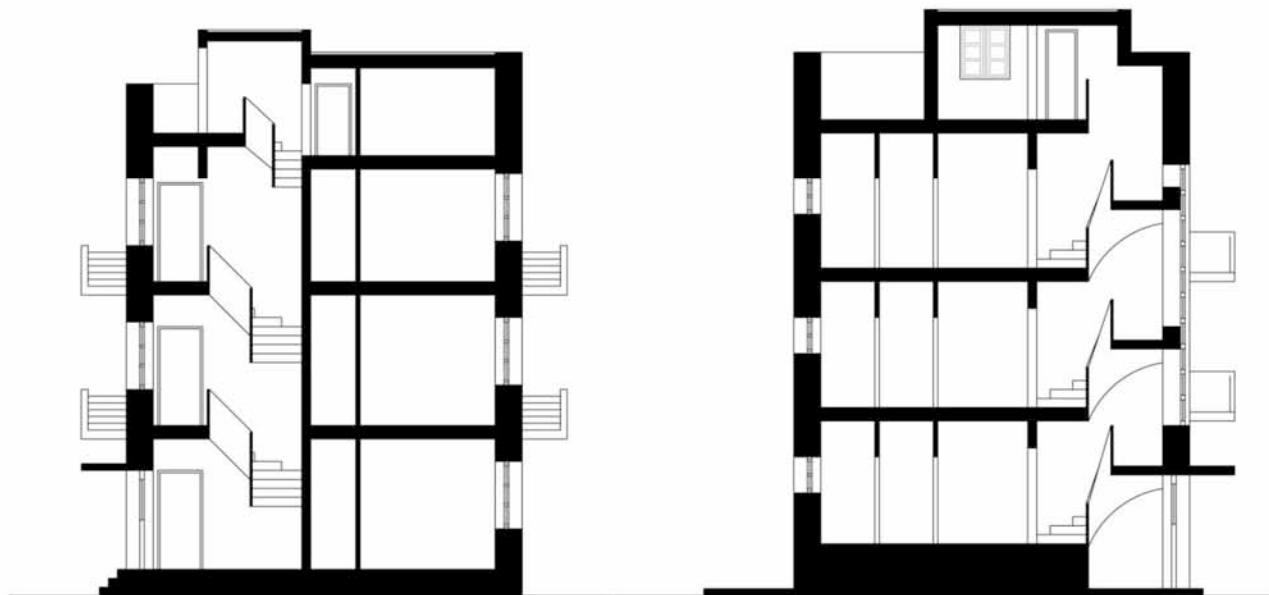

Κάτοψη Ορόφου Τύπου Α

Κάτοψη Ορόφου Τύπου Β

1. Καθιστικό, 2. υπνοδωμάτιο, 3. Κουζίνα, 4. Λουτρό, 5. Αποθήκη

Τομή Κατοικίας Τύπου Α

Τομή Κατοικίας Τύπου Β

Προσφυγικές κατοικίες την εποχή της κατασκευής τους. Στο βάθος φαίνονται οι φυλακές «Αβέρωφ».

Όλες οι πολυκατοικίες είναι τριώροφες και στην ταράτσα υπάρχουν δύο χώροι πλυσταριών ανά τρία διαμερίσματα. Κάθε πολυκατοικία αποτελείται από μονάδες των έξι διαμερισμάτων, ανά τρεις συμμετρικές ως προς το κλιμακοστάσιο που συνδέει τους ορόφους. Οι έξι πολυκατοικίες [τύπου Α & Β] αποτελούνται από πέντε μονάδες ενώ οι δύο μπροστινές [τύπου Α] από τέσσερις μονάδες. Πρόκειται

για μεικτές κατασκευές. Οι τοίχοι είναι από επιχρισμένες λιθοδομές που φέρουν πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα. «Οι λιτές γεωμετρικές όψεις και οι στατικοί όγκοι, με κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά τα συνεχή υαλοστάσια των κλιμακοστασίων, τους ρυθμικά επαναλαμβανόμενους εξώστες παραπέμπουν στον αυστηρό πρωτομοντερνισμό του Bauhaus».³

Η διαπερατότητα που παρουσιάζουν οι κατασκευές τις καθιστούν πρότυπα ηλιασμού και αερισμού, ενώ η παροχή νερού και ηλεκτρικού ρεύματος δίνουν έναν εκσυγχρονιστικό χαρακτήρα στις κατοικίες αυτές για την εποχή που κατασκευάστηκαν. Άξιο μελέτης αποτελεί η αναλογία των πολυκατοικιών με τον υπαίθριο χώρο. Ο δομημένος χώρος έχει έκταση περίπου 4.700 τ.μ. σε ένα οικόπεδο περίπου 14.500 τ.μ.. Πρόκειται για μία κάλυψη της τάξεως των 32,5% του συνολικού οικοπέδου. Το ποσοστό αυτό επιτρέπει τη δημιουργία ενός εκτεταμένου κοινόχρηστου υπαίθριου χώρου μεταξύ των πολυκατοικιών, δίνοντας ένα πλεονέκτημα στις κατοικίες αυτές. Πρέπει να σημειωθεί ότι η σχέση αυτή, μεταξύ δομημένου και υπαίθριου χώρου, αποκτά ιδιαίτερη αξία για τη σημερινή κατάσταση της πόλης των Αθηνών. Την εποχή της κατασκευής τους, καθώς και τα

---

³. Κολώνας, Β. (2003). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.) *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος 1922-1940*, 47. Αθήνα: Βιβλιόραμα. σελ.147.

επόμενα χρόνια, η έλλειψη σχεδιασμού του υπαίθριου χώρου αποτελεί ένα οικονομικό και κοινωνικό επακόλουθο. Η έλλειψη των χωρικών ορίων αλλά και η αδιαμόρφωτη επιφάνεια δαιμονοποιεί το χώρο των κατοικιών, ικανοποιώντας μεγάλη μερίδα της κοινωνίας για τον αποκλεισμό και την διαφοροποίηση των προσφύγων από τους γηγενείς. Η όψη της «Αλάνας» είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον «Αλήτη».⁴ Ωστόσο η όψη αυτή οδήγησε τους κατοίκους να οικειοποιούνται το χώρο ποικιλοτρόπως. Μικρές ιδιωτικές αυλές, χαμηλοί τοίχοι, φράχτες κλπ δημιουργούν ιδιότυπα όρια μεταξύ ιδιωτικών και δημόσιων χώρων και κατ' επέκταση χρήσεων. Χώροι παιχνιδιού για τα παιδιά, χαλάρωση για τις μεγαλύτερες ηλικίες κλπ αποτελούν το πεδίο δράσης του υπαίθριου χώρου. Ωστόσο η έλλειψη σχεδιασμού του χώρου αυτού είναι κατά κάποιο τρόπο που δίνει ζωή στους κοινόχρηστους χώρους. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι χώροι των κλιμακοστασίων τους χειμερινούς μήνες, μετατρέπονταν σε θορυβώδεις περιοχές. Ακόμη στους χώρους πλυσταριών, στις ταράτσες διαδραματίζονταν καθημερινές σκηνές «θεατρικότητας» όπου γυναίκες ως επί το πλείστον συναντιόντουσαν. Η ιστορία που ακολουθεί τα επόμενα χρόνια δίνει μία επιπλέον φόρτιση στο τόπο αυτό.

---

⁴. Σταυρίδης, Σ. (2007) *Heterotopias and the experience of porous urban space*.

1

2

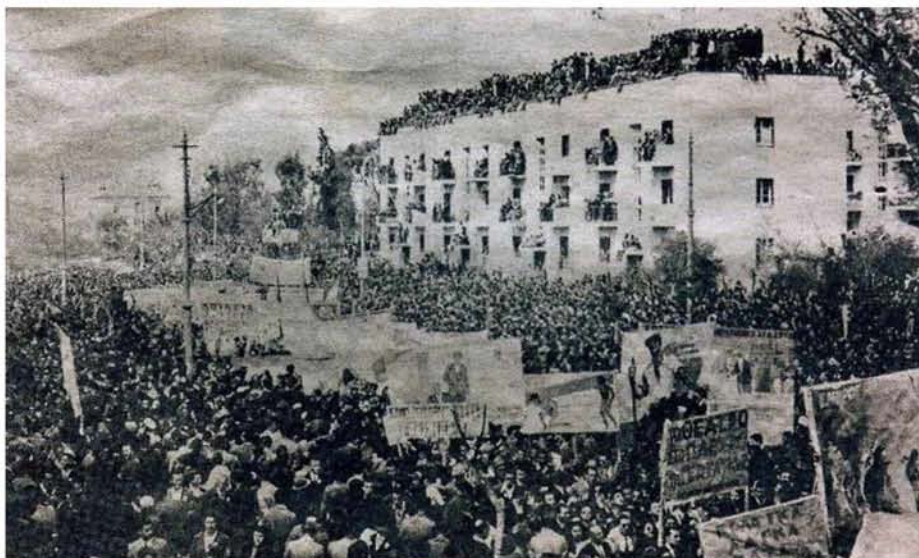
Καθημερινές σκηνές
[1] 1943, [2] 1945.

Το Δεκέμβριο του 1944 πραγματοποιούνται γεγονότα που έχουν σημαδέψει την σύγχρονη ελληνική ιστορία. Τα σημείο αυτό αποτέλεσε σημαντικό για τις εχθροπραξίες μεταξύ των στρατευμάτων του ΕΛΑΣ και των στρατευμάτων των Εγγλέζων. Οι μάχες στου Γκύζη. Τα αεροπλάνα βομβάρδιζαν την περιοχή και οι

εχθροπραξίες που εξελίχθηκαν σε κυνηγητό ανάμεσα στις πολυκατοικίες δημιούργησαν ένα κλίμα πεδίου μάχης. Να σημειωθεί ότι οι πολυκατοικίες και τα παραπήγματα πίσω από αυτές αποτέλεσαν χώροι «κρυφτού» των στρατευμάτων του ΕΛΑΣ ενώ από την απέναντι πλευρά [Αμπελόκηποι] τα στρατεύματα των Εγγλέζων βομβάρδιζαν συνεχώς. Εμφανή παραμένουν μέχρι και σήμερα τα σημάδια στους τοίχους από τις εχθροπραξίες. Η μαρτυρία του Σπύρου Διλίντα, ανθυπολοχαγού του ΕΛΑΣ, όπου η διμοιρία του υποχωρώντας έμεινε για λίγο στις πολυκατοικίες αυτές, μας περιγράφει την κατάσταση που υπήρχε. «Οι υπερασπιστές των είχαν ανοίξει διόδους στους μεσότοιχους των διαμερισμάτων του κάθε μπλοκ, ώστε η κυκλοφορία σ' αυτές να γίνεται ανεμπόδιστα και είχαν σκάψει ορύγματα για την επικοινωνία με τα υπόλοιπα μπλοκ, αλλά και με το παραπλήσιο 3ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο στο οποίο μετέφεραν τους τραυματίες»⁵. Εδώ κανείς μπορεί να παρατηρήσει την συμβολή της συλλογικής κατοικίας. Από την μία το κοινωνικό και πολιτικό αίτημα βρίσκει υπόβαθρο στη συνείδηση των προσφύγων κατοίκων της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα η διάταξη των πολυκατοικιών και η θέση τους αποτελούν οχυρωματική περιοχή για τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

---

⁵. Διλίντας, Σ. (2004). Οι πολυκατοικίες της Λεωφόρου Αλεξάνδρας ... και ο μεγάλος Δεκέμβρης του 1944. *Ριζοσπάστης* (26/11/2004). σελ.33

Διαδήλωση την εποχή των
Δεκεμβριανών [1944],
μπροστά από τα προσφυγικά.

Η δεκαετία του 1960 αποτελεί την αφετηρία μιας σειράς γεγονότων, αγώνων και διαμαχών μεταξύ κράτους και ενοίκων – πολιτών για την κατεδάφιση κατοικιών των προσφύγων. Σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 111 πράξη του υπουργικού συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου του 1960, επιβάλλει «την εφαρμογήν επείγοντος ειδικού προγράμματος στεγάσεως διά τας οικογενείας παραπηγματούχων που ευρίσκονται εντός κεντρικών χώρων των πόλεων Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης επί σκοπώ

απελευθερώσεως των χώρων τούτων εκ των παραπηγμάτων». Στο άρθρο 12 παράγραφος 1 διατυπώνεται με πιο τρόπο θα αξιοποιηθούν αυτοί οι χώροι, «α) δια την εγκατάσταση κοινωφελών ιδρυμάτων ή δια σκοπούς γενικότερας κοινωνικής ωφέλειας και β) προς διαμόρφωσιν αυτών εις ελεύθερους χώρους, ως και να εκποιώνται κατόπιν πλειοδοτικού διαγωνισμού...».⁶ Σύμφωνα με τον Αλ. Μιχαλόπουλο, γενικό γραμματέα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Αστεγών Προσφύγων σε άρθρο του στην εφημερίδα Αυγή στις 5/8/1960, αναφέρει ότι η κυβέρνηση υποσχέθηκε να στεγάσει τους πρόσφυγες αφού εγκαταλείπονται τα παραπήγματα από αυτούς, κάτι που διατυπώθηκε εντελώς αόριστα. Το σημαντικό σε αυτό το σημείο είναι να δούμε το γενικό πλαίσιο που οδηγεί τις πολιτικές εξουσίες σε τέτοιες πρακτικές. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και μέχρι το 1967 συχνά χαρακτηρίζεται ως «η άνοιξη της μεταπολεμικής ελληνικής αρχιτεκτονικής». Στη δεκαετία του 1960 η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή με την οικονομική βοήθεια από την Αμερική, ξεκινά μία προσπάθεια επανακαθιέρωσης μίας πολιτειακής αίγλης. Αποτελούσε επιτακτική ανάγκη για την πολιτική εξουσία να αλλάξει η εικόνα των ελληνικών πόλεων στοχεύοντας στην εξάλειψη των πληγών από τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο που έπληξε οικονομικά, κοινωνικά και

---

⁶. Μιχαλοπούλου, Α. (1960). Ο νέος διωγμός των προσφύγων. Αυγή (05/08/1960).

πολιτικά την Ελλάδα. Συγκεκριμένα για τα προσφυγικά της οδού Αλεξάνδρας η ιστορία κατεδάφισής τους ξεκινά το 1967. Η τότε κυβέρνηση [χούντα], παίρνει την απόφαση με ΦΕΚ 178/Δ/12-12-1967 να κατεδαφίσει τις 4 μπροστινές πολυκατοικίες με την λογική ότι ήταν παράνομη η κατασκευή τους, διότι ο χώρος προοριζόταν για χώρο πρασίνου, κάτι που θα γινόταν με την απομάκρυνσή τους. Η απόφαση αυτή δεν πραγματοποιείται και τα επόμενα χρόνια παραμένει το θέμα στάσιμο. Το 2000 επανέρχεται το θέμα διαχείρισης των προσφυγικών κατοικιών της Λεωφόρου Αλεξάνδρας. Το υπουργείο οικονομικών δίνει εντολή στην Κτηματική Εταιρία Δημοσίου [Κ.Ε.Δ.] -ένας οργανισμός με αντικείμενο την διαχείριση, οργάνωση και εκμετάλλευση των ακίνητων του Ελληνικού δημοσίου- να αναλάβει το ζήτημα. Οι αντιστάσεις των κατοίκων, άλλων φορέων και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου [Ε.Μ.Π.], ασκούν πιέσεις στην πολιτική εξουσία για την μη κατεδάφισή τους. Ωστόσο με απόφαση του, το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων [Κ.Σ.Ν.Μ.] του Υπουργείου Πολιτισμού στις 23/10/2003, με συντριπτική πλειοψηφία αποφάσισε την κατεδάφιση των 6 πολυκατοικιών και την διατήρηση ως δείγμα, των 2 πολυκατοικιών πίσω από το νοσοκομείο «Άγιος Σάββας». Η αιτιολογία ήταν ότι για λόγους επικινδυνότητας και υψηλού κόστους επισκευής δεν γινόταν να διατηρηθούν.⁷ Αφού για μεγάλο χρονικό διάστημα ζητούσαν από

---

⁷. Δελτίο Τύπου ΣΑΔΑΣ, (2003). *Προσφυγικά Λεωφόρου Αλεξάνδρας. Κατεδάφιση της Αρχιτεκτονικής και της ιστορικής μνήμης*, Α.Π. 31230, 27/11/2003, Αθήνα.

τους ιδιοκτήτες την παραχώρηση του ακίνητου τους, πράγμα το οποίο δεν κατάφεραν, από το 2003 ξεκινάει διαδικασία εξαγοράς των ακινήτων από την ΚΕΔ. Η τιμή ορίζεται αρχικά στα 9.000.000 δραχμές, όπου με συνεχείς συζητήσεις έφθασε στο ποσό των 18.000.000 δραχμών. Να σημειωθεί ότι η αγορά ενός ακινήτου 68 τ.μ. στην περιοχή, ανερχόταν στο ποσό των 38.000.000 δραχμών.⁸ Έτσι εξαγοράζονται περίπου τα 2/3 των κατοικιών [137 από 228 κατοικίες] και περιέρχονται στην περιουσία του Ελληνικού δημοσίου. Παράλληλα κατατίθεται και μελέτη για την συνολική αξιοποίηση του χώρου. Σύμφωνα με αυτήν η λεωφόρος Αλεξάνδρας θα υπογειοποιούνται και με την απομάκρυνση του γηπέδου «Απόστολος Νικολαΐδης» θα γινόταν μια ενοποίηση του χώρου των προσφυγικών με του γηπέδου μετατρέποντας το στο μεγαλύτερο χώρο πρασίνου – πάρκου στην Αθήνα.

---

⁸. Ευταξιόπουλος, Δ. (2003). Ο Δωδεκάλογος του Εμπαιγμού. *Εποχή* (06/03/2003). σελ. 14

Μελέτη για την δημιουργία πάρκου με την ενοποίηση της περιοχής των προσφυγικών με το γήπεδο «Απόστολος Νικολαΐδης».

Ενόψει των ολυμπιακών αγώνων και θέλοντας η πολιτεία να προβάλει ένα «τακτοποιημένο» πρόσωπο της χώρας, παίρνει μια τέτοια απόφαση και μάλιστα ξεκινά τις διαδικασίες κατεδάφισης. Οι κάτοικοι και οι φορείς αντιστέκονται κάνοντας διαμαρτυρίες και ενστάσεις στην απόφαση αυτή. Σύμφωνα με απόφαση του 5^{ου} τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας [Σ.Τ.Ε.], το 2006 η απόφαση του Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων ακυρώθηκε. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάκληση της απόφασης για κατεδάφιση οδήγησε τις αρχές σε μία αισθητική επέμβαση στα προσφυγικά που λειτουργούσε ως σύγχρονος Ποτέμκιν, θέλοντας να εντυπωσιάσει τους προσκεκλημένους της ολυμπιακής πρωτεύουσας δίνοντας μία ψεύτικη εικόνα.

Κάλυψη πρόσοψης
προσφυγικών κατοικιών την
περίοδο των ολυμπιακών
αγώνων του 2004.

Μετά από ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, στις 27/11/2008 με απόφαση του, το Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων [ΚΣΝΜ], με 14 ψήφους υπέρ και 1 κατά, αποφασίστηκε η διατήρηση όλου του συγκροτήματος των 8 πολυκατοικιών. Σήμερα η κατάσταση παραμένει στάσιμη. Μπορεί η πολιτεία να πήρε την απόφαση για την διατήρησή τους, ωστόσο δεν γίνονται βήματα για την διάσωσή τους. Ο τόπος στο σύνολο του μένει έρμαιο τόσο του χρόνου όσο και των παραβατικών ενεργειών. Η υλική καταστροφή επιδεινώνει την κατάσταση και η αδιαφορία της πολιτείας φαίνεται να προσπαθεί να δώσει το τελειωτικό χτύπημα. Σύμφωνα με την κυρία Ελένη Παπαβασιλείου, τα τελευταία 10 χρόνια η κατάσταση είναι τραγική και μάλιστα το τελευταίο καιρό επιδεινώνεται συνεχώς... Το καθεστώς που υπάρχει είναι μια έντονη παραβατική διάθεση σε όλα τα επίπεδα. Άστεγοι,

αλλοδαποί, χρήστες ναρκωτικών παραβιάζουν κατοικίες που ανήκουν στην ΚΕΔ και μένουν σε απάνθρωπες συνθήκες. Αλλαγές κυρίως στα εσωτερικά των κατοικιών και ύστερα από την ανακήρυξη τους ως διατηρητέα και μνημεία σύγχρονης αρχιτεκτονικής, οδηγούν στην υποβάθμιση και την αλλοίωση της περιοχής αυτής.

2.1 Συστηματική Καταγραφή Αποκλίσεων

Κατά την παρατήρηση των προσφυγικών κατοικιών εντοπίστηκε ένα πλήθος αποκλίσεων. Οι κάτοικοι των προσφυγικών κατοικιών [νόμιμοι και παράνομοι], θέλοντας να ικανοποιήσουν ένα πλήθος αναγκών [αύξηση δομημένου χώρου, αύξηση υπαίθριου χώρου, ηλιασμό, αερισμό, προστασία από το περιβάλλον...] οδηγούνται σε αλλαγές στα κτιριακό συγκρότημα. Οι επεμβάσεις ποικίλουν σε κλίμακα. Ωστόσο είναι σημαντικό κανείς να αντιληφθεί τα στοιχεία αυτά, αναγνωρίζοντας πολλές φορές τις ανάγκες μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Ακολουθεί μία καταγραφή [φωτογραφία & περιγραφή] των επεμβάσεων στο κτιριακό συγκρότημα.

**Δημιουργία δωματίου στον υπαίθριο χώρο
ως προέκταση του εσωτερικού ισόγειας
κατοικίας.**

Περίφραξη υπαιθρίου χώρου και δημιουργία ιδιωτικής αυλής.

Μετατροπή ανοιγμάτων ισογείου από παράθυρα σε πόρτες.

Επιπλέον ανοίγματα.

Κλείσιμο ανοίγματος.

Αλλαγή τύπου κιγκλιδωμάτων και μετατροπή μπαλκονιών σε εσωτερικούς χώρους.

Μετατροπή χώρου πρασίνου σε χώρο παρκαρίσματος.

Εισαγωγή στεγάστρου σε μπαλκόνια.

3. Επέμβαση στα Προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας.

Άποψη των προσφυγικών
από αεροφωτογραφία

Από την προηγούμενη ανάλυση των προσφυγικών της Λεωφόρου Αλεξάνδρας προκύπτει μία αλληλουχία γεγονότων που συνοδεύει τις αλλαγές σε επίπεδο αναγκών. Οι νέες ανάγκες που προκύπτουν οδηγούν τους χρήστες του συγκροτήματος, όποιοι και αν είναι αυτοί, να τροποποιήσουν το κτιριακό συγκρότημα με ένα εύρος επεμβάσεων σε κλίμακα και ποιότητα. Οι κτιριακές αλλαγές παρ' όλα αυτά δεν έχουν καταφέρει να ενσωματωθούν στη μορφή του κτιρίου οδηγώντας το νέο συγκρότημα σε μία «κατάρρευση». Η ανακήρυξη του συγκροτήματος ως διατηρητέο μας υπαγορεύει κάποιους σχεδιαστικούς περιορισμούς που προκύπτουν από την αξία του κτιρίου σε επίπεδο αρχιτεκτονικής, ιστορικής και κοινωνικής μνήμης.

Σύμφωνα με τον Bruno Zevi, αρχιτέκτονα και ιστορικό «όταν αντιμετωπίζουμε το ζήτημα της συνάντησης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και του ιστορικού περιβάλλοντος, θεωρούμε ότι αυτό σημαίνει, αποκλειστικά, την υπεράσπιση του παλιού, το οποίο απειλείται από την εισβολή του νέου. Αντίστροφα, όμως, υπάρχει και ο κίνδυνος διαφθοράς του καινούργιου, που πολιορκείται από το πλήθος ακαδημαϊκών προκαταλήψεων. Διερωτάται κανείς αν είναι δυνατόν να συμβιβάζονται οι παλιές γλωσσολογικές αξίες με τις νέες. Επίσης, αν είναι δυνατόν, όταν πρέπει να δημιουργήσουμε μέσα ή έξω από ένα ιστορικό πλαίσιο, χώρους όχι μόνο καινούργιους αλλά και απόλυτα σύγχρονους, να υπάρξει μία ήπια συμφωνία ή ένας απαραίτητος διάλογος μεταξύ σύγχρονων επεμβάσεων και περιβάλλοντος [υφιστάμενη κατασκευή], ως αποτέλεσμα μίας ξεκάθαρα και θορυβώδους διαλεκτικής αντίθεσης»⁹. Η μνήμη είναι αυτή που έρχεται να δώσει στον σχεδιασμένο χώρο την έννοια του τόπου. Ο τόπος με την ιστορική του φόρτιση υποδεικνύει τους αρχιτεκτονικούς χειρισμούς. Η υπόδειξη δεν αφορά μία λογική μιμητισμού στην υφιστάμενη κατάσταση αλλά την ένταξη μέσα από ένα νέο αρχιτεκτονικό πρόγραμμα. Όπως αναφέρει ο Ungers το 1982, «όταν δούμε την αρχιτεκτονική ως μία συνεχή εξελικτική διαδικασία, όπου θέσεις και αντιθέσεις συντίθενται διαλεκτικά, ή ως μία διαδικασία, όπου εμπλέκονται στενά τόσο η ιστορία όσο και η προσδοκία της ιστορίας, όπου το παρελθόν έχει το ίδιο βάρος όσο και το να προσβλέπεις ανυπόμονα στο

---

⁹. Zevi, B. (1986). *Η μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής* (μετάφραση Λ. Κοτάνωφ). Αθήνα: Νεφέλη. σελ. 146 – 149

μέλλον, τότε η διαδικασία της μετάλλαξης δεν είναι μοναχά το εργαλείο του σχεδιασμού, αλλά το ίδιο το αντικείμενο του σχεδιασμού»¹⁰. Εδώ πρέπει να γίνει μία επισημάνση. Κατά τον σχεδιασμό ενός νέου κτιρίου προσθήκης στο υπάρχον, δημιουργείται το ερώτημα εάν πρόκειται για ένα νέο κτίριο και τι σχέση μπορεί να έχει με το υπάρχον. Ιδιαίτερος όταν πρόκειται για μία εντελώς διαφορετική σχεδιαστική προσέγγιση. Η διαφοροποίηση δεν θα πρέπει να εστιάζεται μόνο στη μορφή και στην υλικότητα. Όπως αναφέρθηκε, η υφιστάμενη κατάσταση υποδέχεται κάτι νέο για να μπορέσει το νέο πλέον κτίριο να έχει διάρκεια στο χρόνο. Η διατήρηση χαρακτηριστικών της αρχικής μορφής του κτιρίου δεν γίνεται μέσα από μία φορμαλιστική εκτίμησή τους. Αναγνωρίζονται τα δομικά χαρακτηριστικά του όπως η μονάδα κατοίκησης, οι κατηγορίες χρήσεων και η διάταξη των κτιρίων στο σύνολο του οικοπέδου και ξανασχεδιάζονται. Η ίδια η σχεδιαστική διαδικασία αποτελεί πράξη κριτικής της υπάρχουσας μορφής και τρόπο ώστε αυτή να μεταβληθεί.

Έτσι με όρους αρχιτεκτονικής, έγινε μια προσπάθεια να μεταβληθεί κατ' αρχάς το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα που καλείται να καλύψει νέες ανάγκες. Η διατήρηση της μορφής των προσφυγικών στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό, η αλλαγή του αρχιτεκτονικού προγράμματος [κατοικία και χώρος εργασίας], η αλλαγή λειτουργίας του υπαίθριου χώρου και η αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων

---

¹⁰. Framptom, K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική - ιστορία και κριτική* (μετάφραση Θ. Ανδρουλάκης & Μ. Παγκάλου). Αθήνα: Θεμέλιο, Δ' έκδοση. σελ. 264

του συγκροτήματος τόσο σε επίπεδο αρχιτεκτονικής όσο και σε σχέση με την υπόλοιπη πόλη, αποτέλεσαν τα στοιχεία εκείνα που ήθελα να ενδυναμώσω με την επέμβαση.

Το συγκρότημα αποτελείται από 8 πολυκατοικίες ορθογώνιας μορφής, δημιουργώντας ένα σκληρό διάλογο μεταξύ τους λόγω της καθαρότητας των ενδιάμεσων υπαίθριων χώρων. Η λογική αυτή της καθαρότητας, απόρροια του μοντέρνου κινήματος, ήταν ένα στοιχείο τόσο για τους χώρους που παράγει όσο και για τα σκληρά και απόλυτα μορφολογικά στοιχεία. Ο ρυθμός αυτός, 1,2,3,4,5,6 και 7,8 αποτελεί ένα πολύ δυνατό δεδομένο για τη διαχείριση του χώρου.

Η σύνδεση των πολυκατοικιών σε εναέριο επίπεδο, διατηρεί αυτή τη λογική του ρυθμού αλλά ταυτόχρονα οδηγεί σε ένα άλλο μοντέλο χρήσης του χώρου. Οι γεφυρώσεις, καταφέρνουν να διατηρήσουν τις πολυκατοικίες – όχθες αφού «η μία πλευρά διακρίνεται από την άλλη μέσω της γέφυρας» κατά τον Martin Heidegger¹¹. Να επισημάνουμε ότι ο προσδιορισμός των πολυκατοικιών ως όχθες δεν υφίσταται αρχικώς. Οι όχθες, παράγονται από την ύπαρξη της γέφυρας. «Η γέφυρα αφήνει τις όχθες κατ' ίδιαν να κείνται η μία έναντι της άλλης, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει στη μία να υπερέχει της άλλης» [Heidegger σελ.9]. Να επισημάνουμε ότι κάθε πολυκατοικία είναι όχθη και για τις δύο πλευρές της, καθώς από κάθε πλευρά υπάρχουν δύο γέφυρες. Μία σε κάθε όροφο. Έτσι δημιουργείται ένα δίκτυο γεφυρώσεων και πολυκατοικιών που λειτουργεί σε ένα σύνολο αλλαγής του χώρου.

---

¹¹. Heidegger, M. (2008). *Κτίζειν, Κατοικείν, Εκέπτεσθαι* (μετάφραση Γ. Ξηροπαίδης). Αθήνα: Πλέθρον. σελ. 45

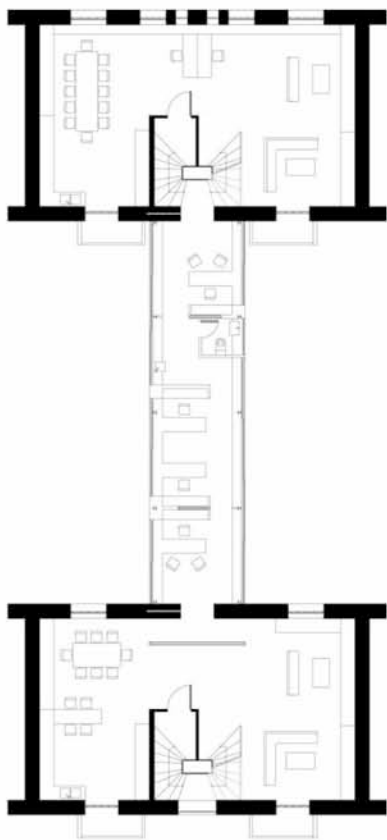

Κατευθυνόμενος από Βόλο για Κοζάνη, Ιούλιος 2010

Η γέφυρα συγκεντρώνει δύο στοιχεία, που παράγει ένα άλλο επίπεδο δράσης του υποκειμένου. Η δράση αυτή είναι μία προσωπική σωματική εμπειρία, όπως επισημαίνει ο Ζήσης Κοτιώνης¹², όπου το ενέργημα «γεφυρώνω», μέσω του αντικειμένου της γέφυρας, καταφέρνει να ικανοποιήσει μία ενεργητική προσδοκία, να «περισυλλέξει τη γη ως τοπίο γύρω από το ποταμό», όπως

---

¹². Κοτιώνης, Ζ. (2007). *Μορφοποιητική. Σωματικά ενεργήματα στο τοπίο*. Αθήνα – Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. σελ. 74

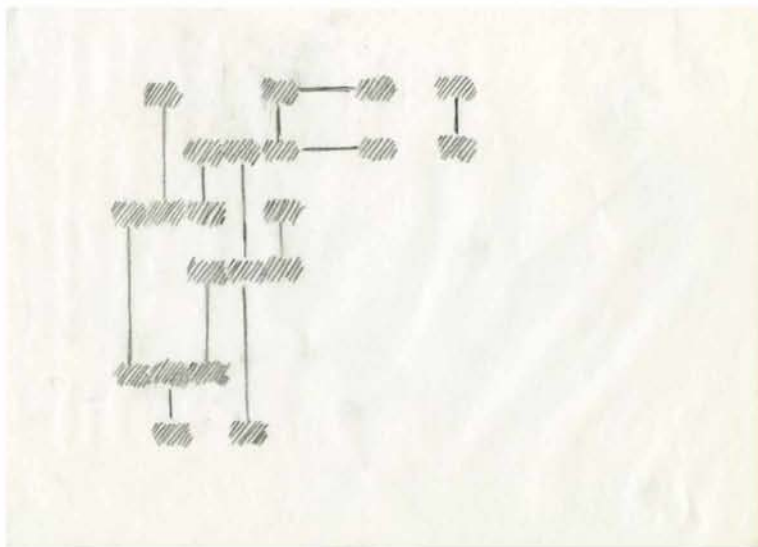

επισημάνει ο Martin Heidegger¹³. Συνεπώς από την ίδια τη γέφυρα γεννιέται ένας τόπος, χάνοντας την γέφυρα ως αντικείμενο, ενώ παράγεται μία προσωπική αφήγηση του υποκειμένου κατά τη χρήση της νέας δομής.

Οι γεφυρώσεις αυτές έχουν δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον, δεν είναι απλά περάσματα, αλλά μετατρέπονται σε χώρους εργασίας. Δεύτερον, συνδέουν στη πλειοψηφία τους, εσωτερικά κατοικιών από την μία «όχθη» και κλιμακοστάσια από την άλλη. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι που παράγουν ιδιότυπα σενάρια χρήσης όπου ο χρήστης βιώνει την μετάβαση από τη μία πλευρά στην άλλη μέσω της νέας δομής. Η γέφυρα ως χώρος δράσης καταφέρνει να ενσωματώσει το πρόγραμμά της, με τη σωματική εμπειρία του χώρου από τη δημόσια ζωή του χρήστη στην πόλη μέχρι τους «στενούς» ιδιωτικούς χώρους. Το κλιμακοστάσιο ως προέκταση της δημόσια ζωής της πόλης, δίνει τις δυνατότητες εισόδου σε κατοικίες και σε χώρους εργασίας, οι οποίοι χώροι ως γέφυρες

¹³. Heidegger, M. (2008). *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι* (μετάφραση Γ. Ξηροπαίδης). Αθήνα: Πλέθρον. σελ. 45

πλέον, μπορούν να δώσουν τη δυνατότητα εισόδου σε κατοικία και αντίστροφα. Αυτή η δυνατότητα του χρήστη, να κινείται μεταξύ των δομημένων και υπαίθριων χώρων ενσωματώνει τη ροϊκή συνθήκη της πόλης στο κτιριακό απόθεμα.

Διάγραμμα σύνδεσης χώρων
[σύλληψη ιδέας]

Η υλική αντίστιξη των γεφυρών - μεταλλικές κατασκευές με υαλοστάσια - έρχονται να λειτουργήσουν ως παράσιτα στην υφιστάμενη επιχρισμένη κατασκευή. Σύμφωνα με τον Andrew Benjamin, «η μορφολογία του έργου θα είναι τέτοια ώστε η ενσωμάτωσή του θα του επιτρέψει να είναι μορφολογικά διακριτή

αλλά προγραμματικά διασυνδεδεμένη με τον ξενιστή».¹⁴ Αυτόν που φιλοξενεί. Η σχέση ξενιστή και παρασίτου παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της διατήρησης και της μεταμόρφωσης, χωρίς να κυριαρχεί το παράσιτο έναντι του ξενιστή διότι θα διαλυόταν η σχέση του παρασιτισμού. Ο ξενιστής [υφιστάμενη κατάσταση] δε χάνει τα χαρακτηριστικά του αφού κάθε γεφύρωση από τη μία καλύπτει επιφάνεια 13 τ.μ. στις όψεις, ενώ η επαναλαμβανόμενη μονάδα πολυκατοικίας επιτρέπει στο θεατή να κατανοήσει τις αρχικές συνθετικές προθέσεις. Αλλαγές ωστόσο επιτελούνται και στο εσωτερικό των κατοικιών. Αρχικώς υπήρχαν 228 κατοικίες. Με την ενοποίηση ανά δύο κατοικιών στον όροφο και την σύνδεσή τους κατά κάθετο άξονα [κλιμακοστάσια], δημιουργείται ένα διαφορετικό αλλά συνάμα τυποποιημένο μοντέλο κατοικίας. Τύπου Α, 22 κατοικίες [86,32 τ.μ] και 14 κατοικίες [α' ορόφου 105,92 τ.μ., β' ορόφου 95,32 τ.μ.]. Τύπου Β, 30 κατοικίες [88,32 τ.μ] και 9 κατοικίες [α' ορόφου 92,53 τ.μ., β' ορόφου 97,09 τ.μ.]. Στις κατοικίες συμπεριλαμβάνονται οι χώροι των πλυσταριών που έχουν μετατραπεί σε υπνοδωμάτια. Σύμφωνα με απόφαση της Κ.Ε.Δ. έχουν παραχωρηθεί 20 κατοικίες στο νοσοκομείο «Άγιος Σάββας» ως χώροι διαμονής σε καρκινοπαθείς. Οι συνεχείς επισκέψεις των ασθενών και των συνοδών τους αποτελούν επιτακτική ανάγκη για ολιγοήμερη διαμονή τους. Έτσι οι 20 ισόγειες κατοικίες των δύο πολυκατοικιών πίσω από το νοσοκομείο, διατηρούν την εσωτερική κατανομή του χώρου για να στεγάσουν

---

¹⁴. Benjamin, A. (2002). *Parasitism in architecture*. Στο *Ephemeral Structures in the city of Athens*, Cultural Olympiad 2001-2004, Αθήνα: Hellenic Cultural Heritage SA. σελ. 55-61.

ανά δύο τους ασθενείς με το συνοδό τους. Ελάχιστες αλλαγές [μετατροπή καθιστικού σε χώρο διαμονής με μεταβλητό πάνελ και της αποθήκης σε χώρο λουτρού] εξυπηρετούν τους ανθρώπους και αποτελούν στοιχείο ιστορικής διατήρησης της εσωτερικής κατανομής των χώρων. Η νέα κάτοψη υποδεικνύεται από την διατήρηση στοιχείων όπως ο στατικός φορέας, τα ανοίγματα και το κλιμακοστάσιο. Οι νέες τυπολογίες κατοικιών έρχονται σε επαφή με τις γέφυρες - χώρους εργασίας όπου ένας ημιδιάφανος τοίχος στο εσωτερικό της κατοικίας, λειτουργεί ως το όριο μεταξύ των δύο δραστηριοτήτων επιτρέποντας τη δυνατότητα κίνησης σώματος και βλέμματος από τον ένα χώρο στον άλλο.

Το κοίταγμα αυτό αποκτά δύναμη από την ίδια τη γεωμετρία των γεφυρών. Γέφυρες, κάθετες και διαγώνιες, παράγουν οπτικές συνδέσεις με τις πολυκατοικίες, τους υπαίθριους χώρους και τον ορίζοντα, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ποικίλες οπτικές και διαισθητικές σχέσεις. Αυτή την ποικιλία των εμπειριών χρησιμοποιούμε τόσο για τη σχέση των δύο δραστηριοτήτων – της κατοίκησης και της εργασίας– όσο και για να «σπάσουμε» την απολυτότητα της δομής του κτιριακού αποθέματος.

Η γέφυρα «φέρει ποταμό, όχθη και έδαφος σε σχέσεις αμοιβαίας γειτνιασέως. Η γέφυρα περισυλλέγει τη γη ως τοπίο γύρω από τον ποταμό»¹⁵. «Η γέφυρα παρά τη δύναμη της σύνθεσής της, που είναι ανώτερη από τη φύση, συμμορφώνεται με την εικόνα της».¹⁶ Η γέφυρα συνεπώς δεν πρόκειται μόνο για μία κατασκευή που αφορά τη σύνδεση των δύο όχθων. Ενσαρκώνει το υπόλοιπο έδαφος και το ποταμό. Το δίκτυο της πόλης, όποιο και αν είναι αυτό, δημιουργεί μία κίνηση, πολλαπλών ποιοτήτων, καλών και κακών, που σκοπό έχει να συνδέσει τα διάφορα τοπικά σημεία, τοπόσημα. Το τοπόσημο της περιοχής αυτής, φορτισμένο ιστορικά, κοινωνικά, αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά, οφείλει να διεκδικεί την ενσωμάτωσή του στην ευρύτερη περιοχή. Οι υπαίθριοι

---

¹⁵. Heidegger, M. (2008). *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι* (μετάφραση Γ. Ξηροπαίδης). Αθήνα: Πλέθρον. σελ. 45

¹⁶. Simmel, G. (1997). *Bridge and Door*. Λονδίνο: Routledge.

χώροι, μεταξύ των πολυκατοικιών, που ποτέ δεν σχεδιάστηκαν, μοιάζει να περιμένουν την ένταξή τους στις συνθήκες της υπόλοιπης περιοχής. Κάθε υπαίθριος χώρος 1-2, 2-3, 3-4, 4-5, 5-6 και 7-8, ενδυναμώνει το ρυθμό. Έτσι δημιουργούνται τοπικές γειτονιές. Η ενσωμάτωση του τοπικού στην υπόλοιπη περιοχή είναι σκοπός, πάντοτε όμως διατηρώντας τα χαρακτηριστικά της μικροκλίμακας. Το «σπάσιμο» του δυτικού μετώπου που απομονώνει το συγκρότημα αλλά και η λογική της τοπικής γειτονιάς είναι τα στοιχεία που υιοθετούμε για τον σχεδιασμό των υπαίθριων χώρων. Παρατηρούνται μεταξύ των πολυκατοικιών υψομετρικές διαφορές, άλλοτε μεγάλες και άλλοτε μικρότερες. Η κλίση του εδάφους κατά άξονα βορρά – νότου γίνεται συνθετικό εργαλείο αφού σε συνδυασμό με την δημιουργία «μαλακών» κλίσεων στον άξονα ανατολή – δύση προσπαθούμε να πετύχουμε αυτήν την ενσωμάτωση του συγκροτήματος στην υπόλοιπη πόλη. Το δυτικό μέτωπο σπάει με πολλούς τρόπους. Άλλοτε έρχεται στο επίπεδο του πεζοδρομίου, άλλοτε με ράμπες εισερχόμαστε και εξερχόμαστε από τους χώρους αυτούς και άλλοτε μεταβατικοί εσωτερικοί χώροι δημιουργούν μία αίσθηση διαπερατότητας. Το στοιχείο της ράμπας χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον.

Η ράμπα έχει το χαρακτηριστικό να μετατοπίζει τον ορίζοντα επιδιώκοντας να απελευθερώσει την κίνηση και όχι να την δεσμεύσει.¹⁷ Δημιουργεί ένα διπλό και αντιθετικό όριο. Κάτι αρχίζει και κάτι τελειώνει, συνεπώς απελευθερώνει. Η ενσωμάτωση των περιοχών αυτών στην υπόλοιπη πόλη

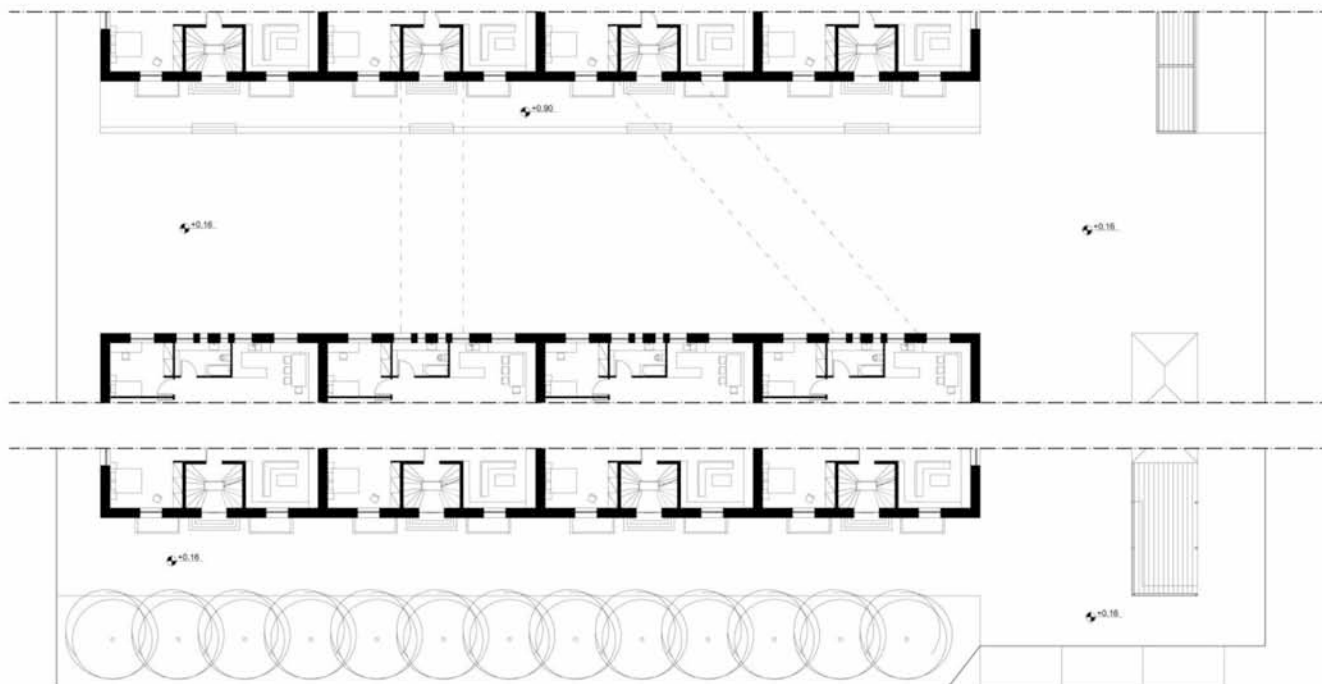
¹⁷ Balmond, C. (2007). *Informal*, New York: Prestel Publishing. σελ. 101

πετυχαίνεται και μέσω της γεωμετρίας που προσφέρει η ράμπα, «διευκολύνοντας την επίπεδη, ομαλή και σταθερή κίνηση, συνεχίζει με τον καλύτερο τρόπο της αίσθησης της κίνησης του αυτοκινήτου, προσαρμοσμένης στον πιο αργό βηματισμό του πεζού.» Με αυτό τον τρόπο σταματάει η ακινησία των χώρων αυτών ως διακριτοί χώροι ενός δομημένου ρυθμού και ταυτίζει την κίνηση του σώματος με την κίνηση του ματιού¹⁸. Έτσι η κίνηση εισόδου και εξόδου στο χώρο δεν αποτελεί ένα μηχανικό κομμάτι κίνησης του υποκειμένου αλλά μία ταυτόχρονη προσωπική «ματιά» κατά τη διαδικασία εισόδου και εξόδου, βιώνοντας το χώρο τελείως διαφορετικά. Με αυτό το τρόπο κάθε τόπος καλεί τον κάτοικο των πολυκατοικιών και της ευρύτερης περιοχής, να εισέλθει να κάνει χρήση του χώρου και ύστερα να διοχετευτεί πάλι στην πόλη. Οι ενδιαμέσοι υπαίθριοι χώροι γίνονται πλέον και ενδιαμέσοι στην άλλη τους διάσταση, της κίνησης. Η «λεκάνη» χρήσης είναι που δέχεται, εντάσσει και ανατροφοδοτεί το υποκείμενο στη πόλη.

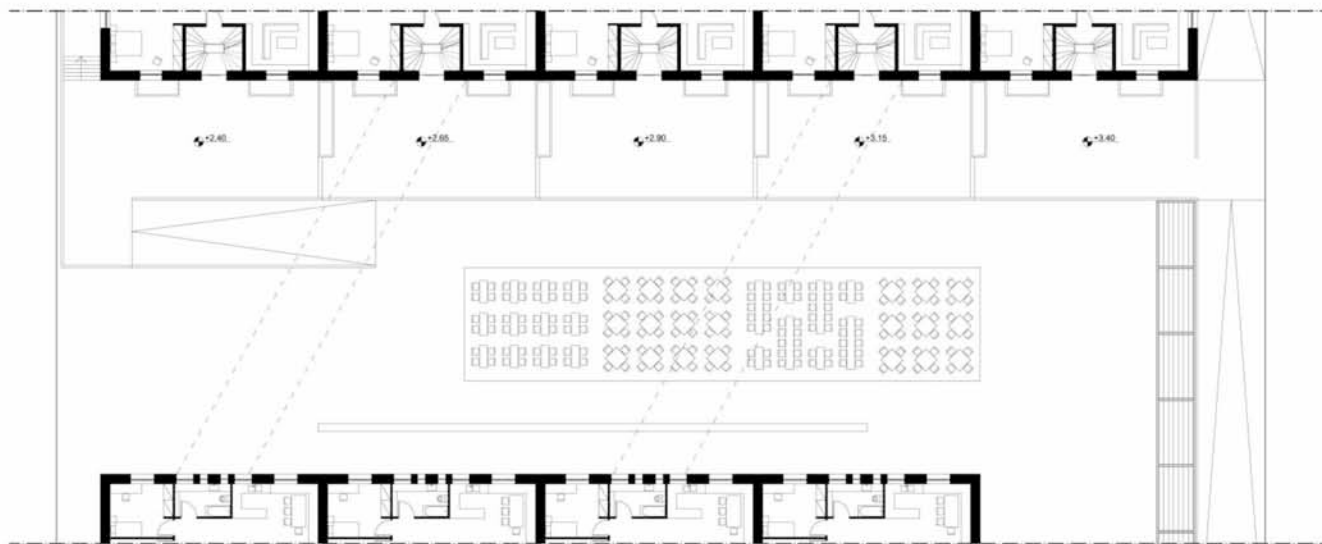
¹⁸. Δάρα, Π. (2005). *Το παιχνίδι της ράμπας στη villa Savoye*. Στο Π. Τουρνικιώτης (επιμ.) *Δύο ταξίδια στον Le Corbusier*. 33-41 Αθήνα: FUTURA. Σελ. 33-34.

Συγκεκριμένα για κάθε ενδιαμέσο χώρο, η αυξημένη κίνηση της Λεωφόρου Αλεξάνδρας και η είσοδος του πεζού στο κτιριακό συγκρότημα ήταν οι λόγοι που θέλησα να εκτρέψω τους πεζούς στον εσωτερικό χώρο μεταξύ των κτιριακών συγκροτημάτων. Η ελαχιστοποίηση του πλάτους του πεζοδρομίου και η αύξηση της φύτευσης που ταυτόχρονα προσφέρει ηχομόνωση, πετυχαίνει να διοχετεύσει

το πεζό στον πρώτο ενδιάμεσο χώρο. Κατά μήκος του άξονα κίνησης, στα σκαλιά που οδηγούν στις κατοικίες της δεύτερης πολυκατοικία, ενσωματώνονται γραμμικά καθίσματα – πεζούλια, έχοντας τη δυνατότητα ο πεζός να σταματήσει να ξεκουραστεί, να παρατηρήσει τη σχέση μεταξύ πολυκατοικιών και γεφυρών και να συνεχίσει. Στο τέλος αυτής της διαδρομής συναντά τα παλιό καφενείο του συγκροτήματος, το οποίο μετατρέπεται σε κατάστημα [διανομής τύπου, τσιγάρων κλπ]. Με τη προσθήκη ενός μεταλλικού στεγάστρου, στη ξύλινη υπάρχουσα κατασκευή, δίνεται η δυνατότητα όχι μόνο να εξυπηρετηθεί αλλά και να καθίσει για ένα χρονικό διάστημα. Ύστερα μπορεί να συνεχίσει τη διαδρομή στην πόλη... Ταυτόχρονα η μεταφορά του παλιού καφενείου σε αυτή τη θέση δέχεται τους πεζούς που κατευθύνονται από ανατολικά προς δυτικά. Η γραμμική όψη του «περιπτέρου» λειτουργεί ως άτυπη «πύλη» εισόδου στο συγκρότημα.

Ο δεύτερος ενδιάμεσος χώρος λόγω της έκτασής του [1740 τ.μ.] αποφασίστηκε να μετατραπεί σε μία πλατεία. Η υψομετρική διαφορά στο βόριο τμήμα, με την προσθήκη μεταλλικών κατασκευών δημιουργεί καταστήματα εξυπηρέτησης αλλά και επιπλέον πλατώματα στις εισόδους των κατοικιών της τρίτης πολυκατοικίας. Στη πλατεία αυτή υπάρχουν τέσσερις ζώνες χρήσεων. Τμήματα με τραπεζοκαθίσματα, διαδρόμοι κίνησης, χώροι υπαίθριας αγοράς και ένα πλάτωμα προς ελεύθερη χρήση. Στο σύστημα των διαδρόμων προστίθεται στο νότιο τμήμα ένας διάδρομος δημιουργώντας ένα υπαίθριο μουσείο με θέμα τις προσφυγικές κατοικίες. Υλικό τεκμηρίωσης της ιστορίας από την περίοδο

κατασκευής τους, την ιστορία των προσφύγων, τα γεγονότα των Δεκεμβριανών στη περιοχή μέχρι και τους αγώνες για τη διάσωσή τους. Ένας τοίχος παράλληλος στο τοίχο των προσφυγικών δημιουργώντας έναν διάδρομο κίνησης, μεγάλου βάθους απομονώνοντας τον επισκέπτη και δίνοντάς του την αίσθηση της γραμμικής κίνησης. Τα καταστήματα στο βόρειο τμήμα καλύπτουν ανάγκες φαγητού και καφέ για τους κατοίκους και τους εργαζόμενους των προσφυγικών, αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Επίσης προβλέπονται χώροι καταστημάτων όπως φαρμακείο και παντοπωλείο. Τα πλατώματα στις εισόδους της 3^{ης} πολυκατοικίας, που προκύπτουν από την υψομετρική διαφορά ανά μονάδα κατοικιών, είναι χώροι όπου οι κάτοικοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν κυρίως κατά τους θερινούς μήνες. Η μετάβαση στους χώρους αυτούς γίνεται και από τις δύο πλευρές [ανατολή – δύση] μέσω ράμπας.

Με την ίδια λογική σχεδιάζεται και ο τρίτος χώρος. Η υψομετρική διαφορά όχι κατά άξονα βορρά νότου αλλά κατά ανατολής δύσης όπου κάθε μονάδα έχει διαφορά ύψους κατά 0,25 μ., δημιουργεί πλατώματα αλλά και ένα ενιαίο στο νότιο τμήμα του όπου μπορούν οι κάτοικοι να χρησιμοποιήσουν ως συλλογικό κήπο. Η αίσθηση που έχει κανείς σήμερα περπατώντας στους χώρους αυτούς είναι ότι περπατά σε χωματόδρομους. «Αφού οι ίδιοι οι υπάλληλοι του δήμου που τώρα τελευταία έρχονται και καθαρίζουν λένε, πρώτη φορά είδαμε να υπάρχουν δρόμοι που να είναι χωματόδρομοι.» Το χώμα, τα δέντρα, τα χόρτα και οι πέτρες δημιουργούν ένα τόπο που δεν αποχωρίζεται τη σχέση του με τη γη. Ένα στοιχείο που διατηρείται και ενδυναμώνεται με τη χρήση των ίδιων υλικών. Το δυτικό μέτωπο σπάει και μία ράμπα μετάβασης από το δρόμο σε αυτό το χώρο ενώ λειτουργεί ως σύνδεση. Αντιστοίχως ανατολικά από το πεζοδρόμιο πάλι μέσω μίας ράμπας.

Ο τέταρτος ενδιαμέσος χώρος βρίσκεται από τα ανατολικά στη προέκταση του δρόμου που διοχετεύει πεζούς, επισκέπτες, ασθενείς και προσωπικό στο νοσοκομείο «Άγιος Σάββας» και από τα δυτικά μίας σκάλας που δίνει τη δυνατότητα εισόδου και εξόδου στο συγκρότημα. Αποτελεί ένα είδος περάσματος από την μία πλευρά στην άλλη. Το στοιχείο αυτό είναι που ενδυναμώνεται δημιουργώντας από τα ανατολικά μία ράμπα σε όλο το πλάτος του ανοίγματος και από την άλλη τρεις εξόδους. Μία ράμπα που οδηγεί στο «πεζοδρόμιο» της τέταρτης πολυκατοικίας, μία ράμπα στο πεζοδρόμιο της πέμπτης πολυκατοικίας και μία ράμπα που οδηγεί στο δρόμο. Αυτές οι τρεις εξοδοί δημιουργούν τις αντίστοιχες ζώνες κίνησης από και προς το εσωτερικό του χώρου αυτού. Η σκάλα λειτουργούσε ως κεντρική είσοδος στο συγκρότημα κατά την πρώτη φάση κατασκευής του συγκροτήματος [τύπος Α]. Κατά την δεύτερη φάση της κατασκευής των πολυκατοικιών τύπου Β, η σκάλα αυτή μετατράπηκε σε απλή είσοδο – πέρασμα αποκλίνοντας της αρχικής σχεδιαστικής πρόθεσης.

Στον πέμπτο ενδιάμεσο χώρο λόγω της μεγάλης υψομετρικής διαφοράς δημιουργείται μία βύθιση πετυχαίνοντας έτσι μία προστασία του χώρου από τη γύρω περιοχή. Η διαμόρφωσή του σε χώρο παιχνιδιού, εκμεταλλεύεται αυτή τη προστασία. Ο χώρος αυτός χαρακτηρίζεται από μία συνύπαρξη δραστηριοτήτων με θέμα το παιχνίδι αλλά σε διαφορετικό πλαίσιο. Η συνύπαρξη παιδιών κάτω από την εποπτεία και το ελεύθερο παιχνίδι στο χώρο από παιδιά που επισκέπτονται την «αλάννα» επαναπροσδιορίζει την αξία του παιχνιδιού ως ελεύθερη διαδικασία. Ένας κλειστός χώρος από την δυτική πλευρά που υποδέχεται τα παιδιά προς φύλαξη και από την ανατολική ο ελεύθερος χώρος. Ο κλειστός χώρος χωρίζεται σε δύο ορόφους. Στον επάνω όροφο από την ανατολική πλευρά βγαίνει σε έναν υπαίθριο χώρο έχοντας από την βόρεια και ανατολική πλευρά ένα τοίχο, χαμηλού ύψους, περιορίζοντας την ελεύθερη κίνηση αλλά αφήνοντας ελεύθερο το βλέμμα. Το κλιμακοστάσιο σύνδεσης των δύο ορόφων του χώρου φύλαξης παιδιών, είναι στην όψη της δυτικής πλευράς. Η αίσθηση που

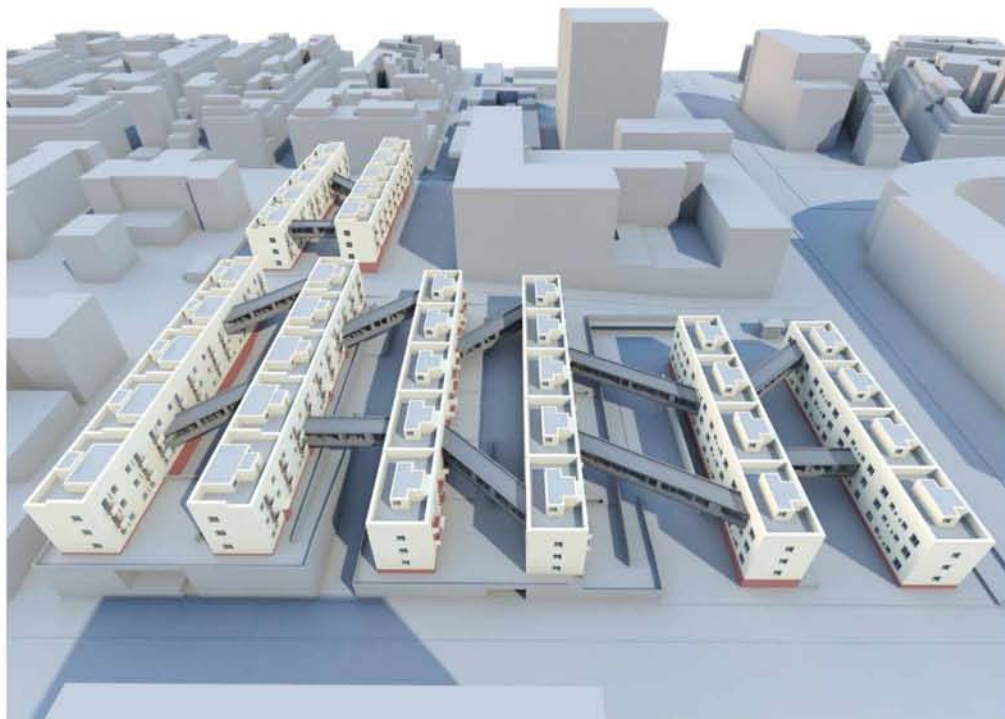
δημιουργείται είναι η σύνδεση της πόλης με τον υπαίθριο εσωτερικό χώρο του συγκροτήματος με έναν τελείως διαφορετικό τρόπο. Εξάλλου η μεγάλη υψομετρική διαφορά [8,10 μέτρα] στο σημείο αυτό, υπαγορεύει τη χρήση του, πάντα με πρόθεση την ενσωμάτωση των υπαίθριων χώρων στην υπόλοιπη πόλη.

Στον έκτο ενδιάμεσο χώρο ακολουθείται η υπάρχουσα λογική προσαρμοσμένη σε ένα διαφορετικό πλαίσιο. Σήμερα γύρω από τις πολυκατοικίες αυτές υπάρχουν δρόμοι κυκλοφορίας. Ο ενδιάμεσος χώρος ως δρόμος έχει απενεργοποιηθεί αφού οι ισόγειες κατοικίες έχουν προεκταθεί με τη δημιουργία ιδιωτικών κήπων και αυλών, μειώνοντας την κυκλοφορία και δίνοντας μία αίσθηση ιδιωτικής περιοχής. Αφαιρούνται οι χώροι αυτοί, προεκτείνεται το πεζοδρόμιο και ένα δρόμος ήπιας κυκλοφορίας χρησιμεύει ώστε η σχέση των πολυκατοικιών με τις γέφυρες να γίνεται αισθητή και από τα τροχοφόρα. Το πεζοδρόμιο λόγω του μεγάλου πλάτους του, δίνεται σε δημόσια

χρήση. Η γραμμικότητα και η ανεμπόδιστη κίνηση στο χώρο αυτό μπορεί να εξυπηρετήσει την λειτουργία λαϊκής αγοράς. Η ροή της κυκλοφορίας δεν εμποδίζεται αφού την κίνηση των τροχοφόρων μπορούν να την διοχετεύσουν οι δρόμοι βόρεια και νότια του δρόμου αυτού.

4. Ανάλυση παραδειγμάτων μελέτης

Ένα από τα σημαντικότερα στάδια που αντιμετωπίζει κανείς πραγματοποιώντας μία έρευνα ανάλυσης παραδειγμάτων, είναι τα κριτήρια επιλογής τους. Τα κριτήρια επιλογής είναι που λειτουργούν ως «φίλτρα» στην επιλογή από τις «άπειρες» περιπτώσεις κατοικιών και χώρων εργασίας.

Σύμφωνα με την αρχική πρόθεση ήθελα να μελετήσω την απόκλιση από την σχεδιαστική αρχική υπόθεση, η οποία αλλάζει το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα από κατοικία σε χώρο εργασίας και κατοικία. Πρόκειται για περιπτώσεις όπου ο ίδιος ο χρήστης προβαίνει σε μία τέτοια αλλαγή. Με ενδιέφερε λοιπόν να δω πως το υποκείμενο που βιώνει τους χώρους μέσω των δραστηριοτήτων, ταυτόχρονα με ποιους τρόπους επεμβαίνει αλλάζοντας το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα. Μελέτησα περιπτώσεις στις οποίες γνώριζα τους χρήστες. Αυτό με βοήθησε στο να κατανοήσω καλύτερα τις συνθήκες ζωής στους χώρους και να μπορέσω να «μπω» πιο εύκολα στις διαδικασίες παρατήρησης, έχοντας μία εξοικείωση με τα υποκείμενα και το χώρο.

Μέσω των παραδειγμάτων ήθελα να προσδιορίσω τη σχέση αυτών των δύο δραστηριοτήτων μελετώντας τη χωρική τους διάταξη. Σκεπτόμενος και παρατηρώντας τους συνδυασμούς που προκύπτουν κατέληξα σε τρεις κύριες σχέσεις. Η απόσταση, η επαφή και η επικάλυψη χώρων. Είναι πολύ σημαντικό μέσα από τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά να αναγνωρίσουμε τις ποιότητες που αναπτύσσει ένας χώρος μέσω της χρήσης του. Να σημειώσω ότι η απόσταση των

δύο δραστηριοτήτων αφορά τις περιπτώσεις δύο χώρων που βρίσκονται εντός του ίδιου οικοπέδου.

Αναζητώντας τα παραδείγματα μελέτης μέσα στον ιστό της Αττικής, παρατήρησα ότι συμπυκνώνουν τα χαρακτηριστικά της εποχής στην οποία πραγματοποιήθηκαν. Το πρώτο παράδειγμα ανήκει στην εποχή του μεσοπολέμου με την έλευση των προσφύγων της Μικράς Ασίας, αυξάνοντας κατά πολύ τον πληθυσμό και . Το δεύτερο παράδειγμα ανήκει στη δεκαετία του '50 - '60, με την μεγάλη εσωτερική μετανάστευση στα αστικά κέντρα και το τρίτο παράδειγμα ανήκει στη δεκαετία του '80, με την προαστιακή επέκταση της πόλης των Αθηνών. Να σημειωθεί ότι η πρώτη φάση δημιουργίας της κατοικίας από τη χρονική στιγμή στην οποία επεμβαίνει ο χρήστης και αλλάζει το πρόγραμμα, πολλές φορές έχει χρονική διαφορά πολλών ετών. Ωστόσο τόσο η αρχική φάση όσο και η μετέπειτα επηρεάζονται από το γενικότερο πλαίσιο της εποχής τους.

Κατά την ανάλυση των παραδειγμάτων πραγματοποιήθηκαν πολυποίκιλες έρευνες και με διάφορα εργαλεία. Συλλογή στοιχείων [σχέδια, φωτογραφίες, κλπ], συνεντεύξεις με κατοίκους και εργαζόμενους, παρατηρήσεις από τις δραστηριότητες στο χώρο κλπ. Η ανάλυση αυτή μας οδήγησε στην δημιουργία διαγραμμάτων, αναπαραστατικών και μη, με στόχο την κατανόηση της χρήσης του χώρου.

4.1. Παράδειγμα 1 [Βύρωνας]

Η κατοικία αυτή βρίσκεται στην Αθήνα, στην περιοχή του Βύρωνα. Κτίστηκε το 1928-29 από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Το 1922 με την μικρασιατική καταστροφή αυξήθηκε ο πληθυσμός στην Ελλάδα, καταφθάνοντας 1.200.000 πρόσφυγες όπου δημιουργούνται προβλήματα στέγασης. Η επέκταση της πόλης των Αθηνών πραγματοποιείται άναρχα όπου δημιουργούνται οικισμοί σε όλο το λεκανοπέδιο. Η κατοίκηση των προσφύγων είτε για λόγους πληθυσμιακούς είτε για κοινωνικο-πολιτισμικούς άλλαξαν τη ζωή στην Αθήνα. Η δημιουργία των οικισμών με κατοικίες άλλοτε ως συγκροτήματα [πρώτες πολυκατοικίες] και άλλοτε ως αυτόνομες κατοικίες έχουν το χαρακτηριστικό του ελάχιστου και αναγκαίου χώρου κατοίκησης. Η ικανοποίηση των βασικών αναγκών είναι που δίνει στο ελληνικό τοπίο μία άλλη εκδοχή για την έννοια της κατοίκησης. Επηρεασμένοι οι Έλληνες αρχιτέκτονες από τα ευρωπαϊκά ρεύματα του μοντερνισμού προσαρμόζουν τις κατοικίες, κυρίως τα συγκροτήματα, στις ελληνικές ανάγκες.

Οι ιδιοκτήτες της κατοικίας που μελετάμε αρχικά εγκαταστάθηκαν στη Κρήτη με την είσοδο τους στην Ελλάδα [1922]. Το 1924 ο σύζυγος ερχόμενος στην Αθήνα κατασκεύασε ένα ξύλινο μαγαζί εμπορίας κρεάτων στην αγορά του Βύρωνα [Κοπανά]. Απέναντι από το μαγαζί νοικιάζει ένα οικόπεδο όπου στήνει μία γερμανική παράγκα¹⁹. Αργότερα, το 1929 απέκτησαν ένα οικόπεδο στην περιοχή του Βύρωνα, εκτός οικισμού και μάλιστα χωρίς τη παροχή κάποιου

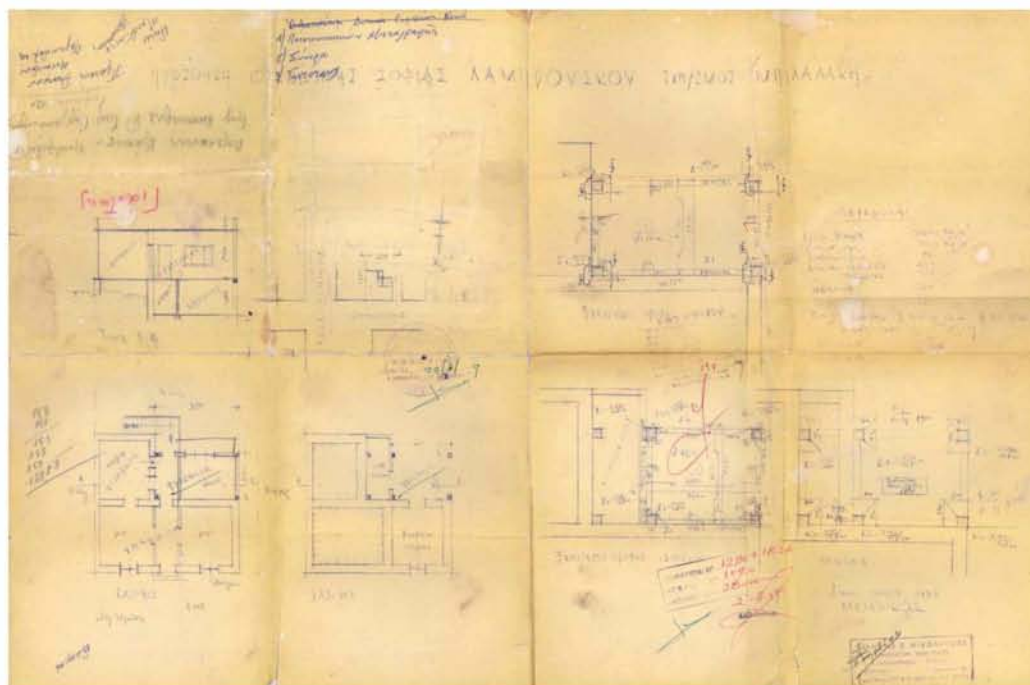
¹⁹. Ξύλινη κατασκευή εσωτερικά σοβατισμένη.

δανείου, όπως και έγινε σε πολλές περιπτώσεις προσφύγων. Η μη ένταξη της κατοικίας σε ένα οικισμό δεν απαγόρευσε να δημιουργηθεί μία κατοικία με τη λογική της εποχής εκείνης. Η ύπαρξη ελάχιστων δομημένων χώρων καλύπτει τις βασικές ανάγκες της οικογένειας. Σύμφωνα με τη μαρτυρία της Νίνας Γιάνταη, ιδιοκτήτριας πλέον και κατοίκου 2^{ης} γενιάς προσφύγων «και οι τρεις αδερφές κοιμόμασταν στο πάτωμα. Κάθε πρωί μαζεύαμε τα «στρωσίδια», γιατί ήταν ο χώρος του καθιστικού».

Αποψη της κατοικίας
δεκαετία 1960
κάτοικος [πρόσφυγας]

Οι αλλαγές στους χώρους της κατοικίας αυτής πραγματοποιούνται συνεχώς. Μέσα στο πέρασμα του χρόνου από το 1929 μέχρι σήμερα έχει αλλάξει μορφή πολλές φορές, ικανοποιώντας τις ανάγκες της κάθε χρονικής στιγμής. Στην κατοικία αυτή έχουν κατοικήσει τρεις γενεές προσφύγων της ίδιας οικογένειας. Δύο ακόμη άλλες κατοικίες [αδερφές ιδιοκτήτριας] χτίζονται δίπλα σε αυτή που αποτελεί τον πυρήνα των δραστηριοτήτων. Ο υπαίθριος χώρος αποκτά τη σημασία του τόπου συγκέντρωσης, αλλά αποτελεί και αναφορά σε κάθε δομημένο χώρο γύρω από αυτόν. Η κατοικία αυτή ξεκίνησε να έχει τη μορφή των τριών δωματίων [ύπνου, καθιστικού, κουζίνας]. Ο ελάχιστος χώρος κατοίκησης και ένας υπαίθριος χώρος με αναλογία σχεδόν ένα προς ένα. Τόσο η αύξηση των μελών της οικογένειας όσο και η ανάγκη για περισσότερους και μεγαλύτερους χώρους, οδήγησαν στην επέκταση των χώρων.

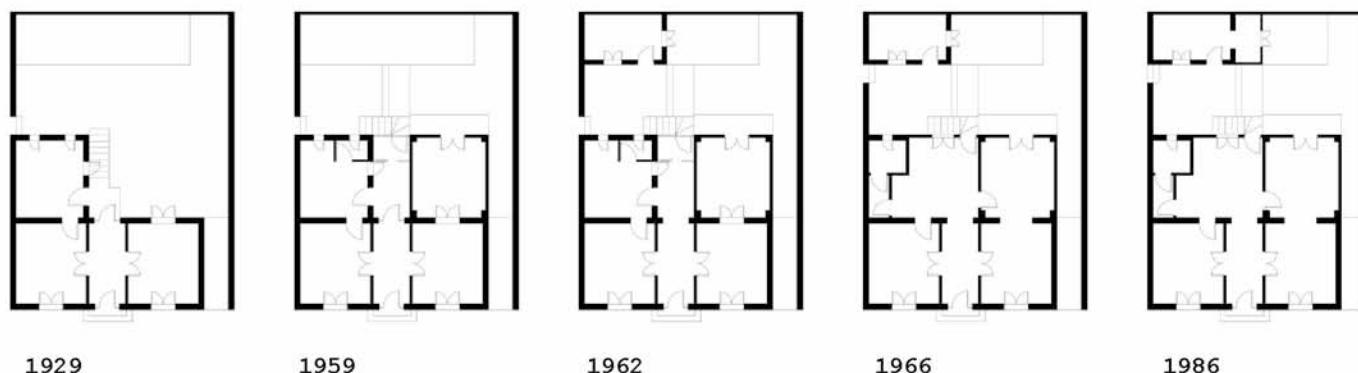

Σχέδιο άδειας προσθήκης

Η προσθήκη ενός χώρου δύο δωματίων, [άδεια προσθήκης 29/8/1959] δημιουργεί ένα νέο μοντέλο κατοίκησης. Υπνοδωμάτιο και σαλόνι αλλάζουν θέση, η κουζίνα μεγαλώνει και το λουτρό από την αυλή μεταφέρεται στο εσωτερικό της κατοικίας. Μάλιστα όταν η ιδιοκτησία ήρθε στα χέρια της

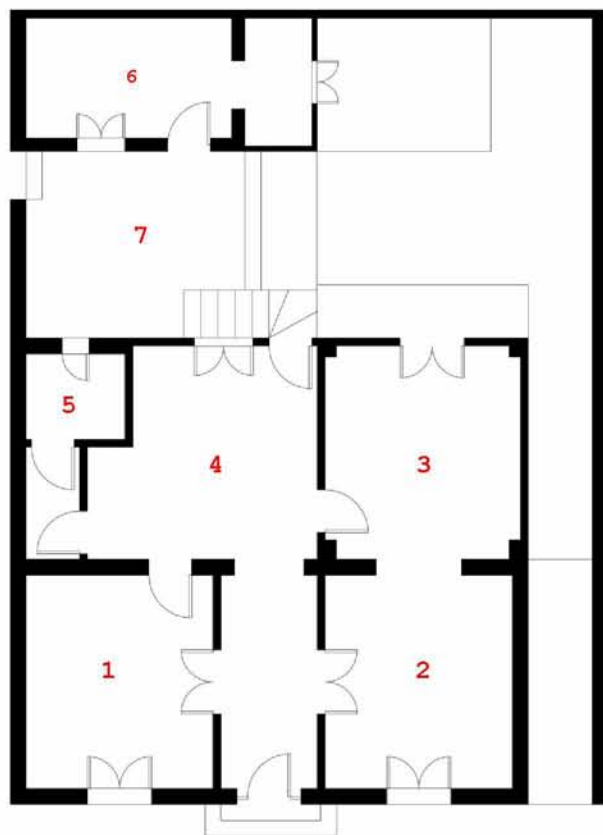
δεύτερης γενιάς πέρα από της αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν λόγω ανάγκης έγιναν και σύμφωνα με τις απόψεις των νέων ιδιοκτητών. Χαρακτηριστικά αναφέρει η Νίνα Γιάνταη ότι «η μητέρα μου δεν ήθελε την τουαλέτα μέσα στο σπίτι. Είχαμε φτιάξει ένα καμπινέ στην αυλή. Αλλά εμείς μετά αποφασίσαμε και φτιάξαμε ένα μικρό εδώ μέσα.»

Το επιπλέον δωμάτιο κατασκευάστηκε με στόχο να στεγάσει τους πρώην ιδιοκτήτες του [γονείς Νίνας] οι οποίοι έδωσαν το σπίτι στην επόμενη γενιά. Αρχικά κανείς μπορούσε να επισκεφτεί το δωμάτιο μόνο εξωτερικά. Έτσι αποκτά μία αυτονομία στη διαχείρισή του. Η ανάγκη για στέγη οδήγησε τους ιδιοκτήτες να το κατοικήσουν ακόμη και με τα τούβλα. Ωστόσο η νέα ιδιοκτήτρια αρνούμενη να δεχτεί αυτό το διαχωρισμό και σκεφτόμενη την κοινωνία που θα έλεγε όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε «τι θα έλεγε η

κοινωνία, που είχα τους γονείς μου εκτός», μετά από καιρό και όταν έφυγε από τη ζωή ο πατεράς της, άνοιξε μία πόρτα από το εσωτερικό της κατοικίας, μετατρέποντας το δωμάτιο αυτό σε χώρο εσωτερικό της κατοικίας. Μάλιστα το παράθυρο που υπήρχε στο μπροστινό δωμάτιο έγινε ένα εσωτερικό στοιχείο. Χαρακτηριστικά μας αναφέρει κόρη της ιδιοκτήτριας [Ρένα] ότι και από τις δύο πλευρές του παραθύρου είχαμε τοποθετήσει κουρτίνα.

Διαγραμματική απεικόνιση χρήσεις χώρων
 [1. Υπνοδωμάτιο, 2. Καθιστικό, 3. Τραπεζαρία,
 4. Κουζίνα, 5. Λουτρό, 6. Καμαράκι, 7. Αυλή]

Εργαζόμενος στο εργοστάσιο [μηχανήματα - γραφείο]

Μία από τις σημαντικότερες αλλαγές που πραγματοποιήθηκε στην κατοικία, τη δεκαετία του '60, ήταν στο χώρο της αυλής, όπου κτίστηκε ένα «καμαράκι» ως χώρο εργασίας του ιδιοκτήτη. Το αντικείμενο της εργασίας του ήταν εφαρμοστής [κατασκευή καλουπιών - μήτρες], μία τεχνική εργασία με ανάγκη τη δημιουργία ενός εργαστηρίου, ασφαλούς και απομονωμένου. Ο ιδιοκτήτης ως κύρια εργασία είχε την εποπτεία των μηχανών σε ένα εργοστάσιο επεξεργασίας

ξύλου στην Ελευσίνα. Για λόγους οικονομικούς ήθελε να αναλαμβάνει προσωπικές δουλειές ενισχύοντας έτσι την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Για το λόγο αυτό κατασκεύασε το εργαστήριο εντός της κατοικίας του. Να σημειωθεί ότι για περίπου 2 χρόνια σε ένα σημείο στο εσωτερικό της κατοικίας είχε τοποθετηθεί ένας πάγκος εργασίας καθώς και 2 εργαλεία. Ωστόσο ο κίνδυνος ατυχήματος και η «μουτζούρα», όπως επισημάνει η Νίνα, ανάγκασε τον ιδιοκτήτη να φτιάξει έναν χώρο εκτός της κατοικίας. Τοποθετήθηκε λοιπόν ένας χώρος 13,5 τ.μ. στην αυλή σε απόσταση 3,3 μέτρων από την κατοικία. Η σχέση των δύο αυτών χώρων ικανοποιεί την ανάγκη για ασφάλεια, αλλά και την μείωση του θορύβου που προκαλούσαν τα μηχανήματα επεξεργασίας μετάλλου. Ο χώρος αυτός αντικατέστησε το κοτέτσι που βρίσκονταν στο σημείο αυτό, όπου για χρόνια ήταν σε αχρηστία. Ο χώρος αλλάζει μορφή και «χέρια». Το καμαράκι λειτουργεί μέχρι το 1989 όπου ο ιδιοκτήτης και εργαζόμενος φεύγει από τη ζωή. Η απόσταση των δύο αυτών κτιρίων επαναπροσδιορίζει τη σχέση του δομημένου χώρου με τον υπαίθριο. Η θέση του, το παράθυρο, η υψομετρική του σχέση με τα υπόλοιπα κτίρια αλλά και η αυτονομία του, τον καθιστούν αυτοαναφορικό αλλά και εξαρτημένο από τη κατοικία. Η είσοδος σε αυτόν γίνεται μέσω της κατοικίας καθώς και από μία παράλληλη είσοδο από την αυλή. Να σημειωθεί ότι για λόγους έλλειψης χώρου το «καμαράκι», μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, επεκτάθηκε και μάλιστα με μια διαφορετική γεωμετρία και υλικότητα από την αρχική προσθήκη. Οι δομημένοι χώροι επεμβαίνουν στον υπαίθριο. Ωστόσο παρατηρείται ακόμη και σήμερα ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διαμόρφωση του υπαίθριου χώρου έστω και αν αυτός πολλές φορές μειώνεται από την επέμβαση του δομημένου χώρου. Η απόσταση ωστόσο δημιουργήσε ιδιότυπους τρόπους επικοινωνίας. Ο ήχος στην

προκειμένη περίπτωση λειτούργησε ως σινιάλο για την επικοινωνία εργαζομένου και κατοίκου [σύζυγο]. Ο χτύπος του τζαμιού της κουζίνας και η ανταπόκριση με το χτύπο του τζαμιού από τον εργαζόμενο ήταν ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνούσαν. Το θέμα της επικοινωνίας τους ήταν πολλές φορές γνωστό. Μια λέξη αρκούσε... [«Έτοιμο το φαγητό!», «Προκόπη τηλέφωνο!», «Ήρθε!»]

Διάγραμμα μετάδοσης χτύπου [01: ήχος - κουζίνα, 02: ήχος - καμαράκι, 03: σχέση επικοινωνίας]

Σημερινή άποψη από το «καμαράκι»

Η θέση του χώρου αυτού σε σχέση με την αυλή δημιουργούσε ένα πέρασμα. Με αυτό τον τρόπο ο εργαζόμενος έλεγχε το πέρασμα. Τα παιδιά του δεν μπορούσαν εύκολα να ξεφύγουν από το διάβασμα και να παίζουν. Η οπτική σύνδεση των τριών χώρων, κατοικία, αυλή και εργαστήριο δημιουργούσαν μία εποπτική σχέση των ανθρώπων μέσω των χώρων.

4.2. Παράδειγμα 2 [Ζωγράφου]

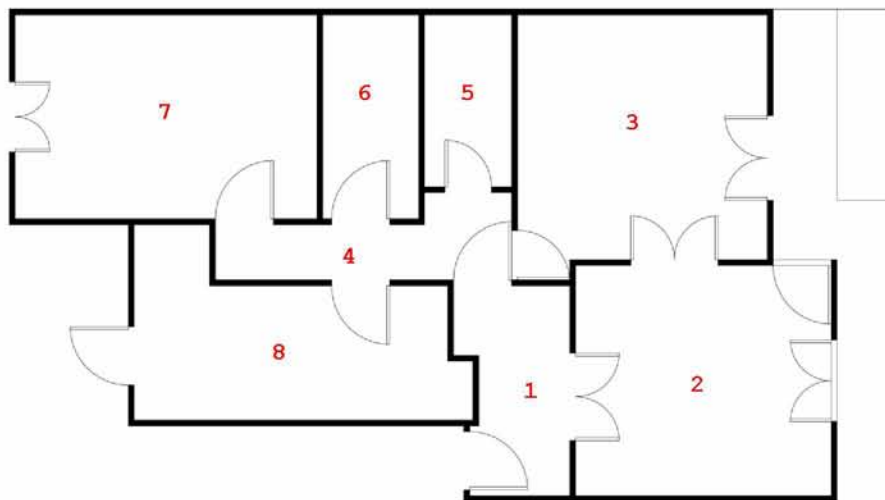
Πρόσοψη πολυκατοικίας

Πρόκειται για ένα διαμέρισμα [93 τ.μ.] στον 1^ο όροφο πολυκατοικίας στη περιοχή του Ζωγράφου. Η Κωσταλένια Καλλιανιώτη είναι διαιτολόγος – διατροφολόγος και το 2009 θέλησε να ξεκινήσει ένα επαγγελματικό γραφείο. Ωστόσο για λόγους οικονομικούς αποφάσισε να συστεγάσει το χώρο της κατοικίας της με τον επαγγελματικό χώρο, φεύγοντας από το πατρικό της σπίτι στην περιοχή του Υμητιού. Αυτός ήταν ένας επιπλέον λόγος όπου η εργαζόμενη εκτός από την οικονομική ανεξαρτησία θέλησε να αποστασιοποιηθεί από το οικογενειακό περιβάλλον. Βεβαίως είναι αντιφατικό αφού ως γραμματέας στο γραφείο της εργάζεται η μητέρα της. Στόχος που δεν επιτεύχθη, αφού η μητέρα της εργαζόταν ως

γραμματέας στο γραφείο της. Η επιλογή της περιοχής εγκατάστασης αλλά και της οδού [Λεωφόρος Παπάγου] αποτέλεσε σημαντικό κριτήριο στοχεύοντας στην

εμπορικότητα του σημείου. Πρόκειται για μία πολυκατοικία της δεκαετίας του '60. Τόσο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά όσο και η σχέση της με την υπόλοιπη πόλη μαρτυρούν το αρχιτεκτονικό γίγνεσθαι της εποχής. Η αύξηση του ύψους των κατοικιών με τη μορφή της πολυκατοικίας είναι το στοιχείο της αρχιτεκτονικής των δεκαετιών αυτών. Η είσοδος της Ελλάδας σε μία πολιτική εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή στους ρυθμούς της οικονομικής αλλά και της κοινωνικής ζωής. Η εσωτερική μετανάστευση αποτέλεσε μία από τις βασικότερες αιτίες δημιουργίας των πολυώροφων κτιρίων. Η επανάληψη μίας μονάδας που υποδεικνύεται από ένα νέο κατασκευαστικό πρότυπο [οπλισμένο σκυρόδεμα] και ακολουθεί το πολεοδομικό σύστημα. Συνεχή μέτωπα που αλλάζουν τη κλίμακα της πόλης αλλά και την ίδια της την λειτουργία. Εμπορικοί οδοί που ενισχύουν τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας, δημιουργώντας ένα άνοιγμα στους δυτικούς τρόπους ζωής. Η πολυκατοικία, από τα πρώτα δείγματα στην Ελλάδα την εποχή του '30, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας κοινωνικός πυκνωτής. Από την ταξική κατανομή ανάλογα με το κοινωνικό τους επίπεδο στο εσωτερικό της πολυκατοικίας μέχρι την κοινή οργάνωση της ζωής μέσα σ' αυτήν. Οι κοινόχρηστοι χώροι, τα δικαιώματα αλλά και οι υποχρεώσεις που αναγράφονται στα καταστατικά λειτουργίας, ο θυρωρός εποπτεύοντας τη συνολική λειτουργία της πολυκατοικίας, δημιουργώντας έτσι ένα μικρόκοσμο.

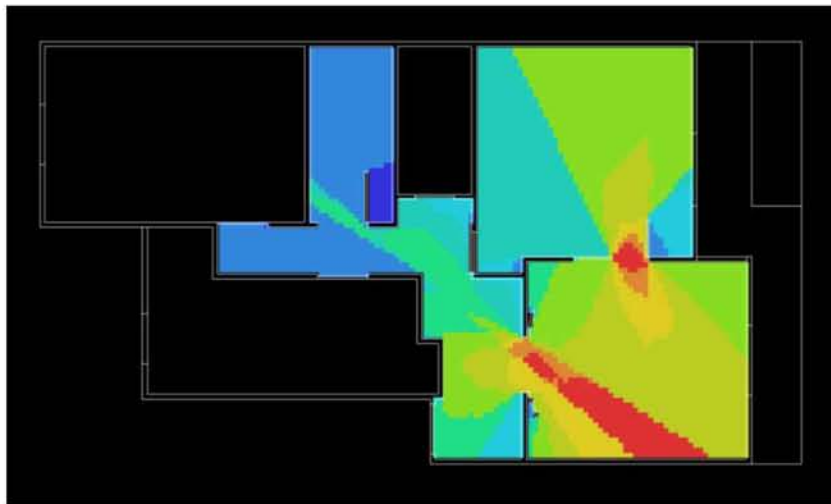

Διαγραμματική απεικόνιση χρήσεις χώρων [1. Χωλ, 2. Χώρος Αναμονής – Καθιστικό, 3. Γραφείο, 4. Διάδρομος, 5. Αποθήκη, 6. Λουτρό, 7. Δωμάτιο, 8. Κουζίνα]

Η κατοικία που μελετάμε αποτελείται από χωλ, διάδρομο, καθιστικό, γραφείο, τουαλέτα, κουζίνα και υπνοδωμάτιο. Το διαμέρισμα λοιπόν έπρεπε να διαμορφωθεί κατάλληλα για να στεγάσει ταυτόχρονα και τις δύο δραστηριότητες. Ο καταμερισμός του χώρου οδηγήθηκε σε 3 κατηγορίες. Αμιγώς χώρος κατοικίας [κουζίνα - υπνοδωμάτιο], αμιγώς χώρος εργασίας [γραφείο] και χώροι που εξυπηρετούσαν και τις δύο δραστηριότητες σε διαφορετικές χρονικές στιγμές [λουτρό, χώρος αναμονής - καθιστικό]. Σπάνια έως ποτέ ο χώρος αυτός δεν χρησιμοποιείται ταυτόχρονα για τις δραστηριότητες της κατοικίας και της εργασίας. Πρωινές και απογευματινές ώρες λειτουργεί ως

γραφείο ενώ τις βραδινές ώρες ως κατοικία. Η διαχείριση των χώρων που καλύπτουν και τις δύο δραστηριότητες σύμφωνα με τη Κωσταλένια είναι μια περίπλοκη διαδικασία. «...Τη χρήση του χώρου από τους πελάτες πρέπει να μπορείς να την ελέγξεις. Ο πελάτης δεν γνωρίζει που μπορεί να πάει. Και έτσι όπως είναι ο χώρος, γίνεται πολύ δύσκολη η διαχείρισή του...».

Η συγκεκριμένη διαρρύθμιση παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά. Το χωλ και ο διάδρομος χωρίζουν το χώρο σε δύο μέρη. Συνεπώς μία ζώνη μετάβασης, ο διάδρομος αποτελεί ταυτόχρονα και το διαχωρισμό των δύο περιοχών. Αυτό γίνεται σε μία συνεργασία με τις πόρτες που υπάρχουν. Το άνοιγμα ή το κλείσιμο είναι που δημιουργεί χωρικούς συνδυασμούς με στόχο, αναλόγως με τη χρήση που επιδιώκει ο χρήστης, να πετυχαίνεται το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η ενεργοποίηση ή μη ενός ανοίγματος δημιουργεί κυρίως οπτικά ερεθίσματα τα οποία ενεργοποιούν με τη σειρά τους και τις κινήσεις στους χώρους. Ωστόσο μία κλειστή πόρτα σε στιγμές αναμονής λειτουργεί και ως πόλος έλξης...

Διάγραμμα οπτικής κεντρικότητας [intergration - HH]

Στο παραπάνω διάγραμμα με το μαύρο χρώμα απεικονίζονται οι χώροι που είναι οι αμιγώς ιδιωτικοί, ενώ οι υπόλοιποι χώροι είναι είτε αμιγώς, είτε κοινοί χώροι εργασίας και κατοικίας. Κατά την οπτική ανάλυση [VGA], στο διάγραμμα με το κόκκινο χρώμα φαίνεται η ζώνη που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη οπτική κεντρικότητα [intergration - HH]. Στόχος είναι να περιοριστεί η κίνηση από τα δεξιά προς τα αριστερά. Τα ανοίγματα μπορούν να λειτουργήσουν ως φραγμοί κίνησης ως ένα βαθμό. Παρατηρήθηκε από την ιδιοκτήτρια και τη μητέρα της το γεγονός ότι πολλοί πελάτες που περιμένουν στο χώρο αναμονής πηγαίνουν και ανοίγουν τη πόρτα που χωρίζει το χωλ από τον διάδρομο, χωρίς

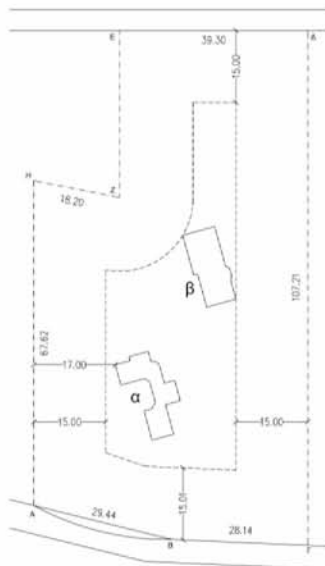
να καταλάβουν σε πια κατεύθυνση θέλουν να κινηθούν. Αυτό δυσκολεύει πολύ τη χρήση του χώρου και έτσι δόθηκε μία ιδιαίτερη λύση. Το γραφείο της γραμματέως τοποθετήθηκε σε αυτό το σημείο. Ο περιορισμός των ανεπιθύμητων κινήσεων, η συνολική εποπτεία του χώρου και η δυνατότητα χρήσης του χώρου στο σύνολό του από τη μητέρα της μοιάζει να λύνει κατά πολύ το πρόβλημα διαχείρισης του χώρου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ιδιοκτήτης δεν έχει επέμβει στο διαμέρισμα σε κανένα επίπεδο. Θεώρησε ότι η ύπαρξη του χωλ και του διαδρόμου σε συνδυασμό με τα ανοίγματα, θα λειτουργούσαν ως στοιχεία διαχείρισης του χώρου. Έτσι η ύπαρξη ενός «διαιτητή» – γραμματέα, ρυθμίζει τη διαχείριση του χώρου.

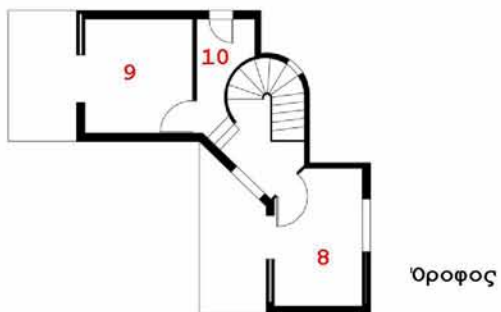
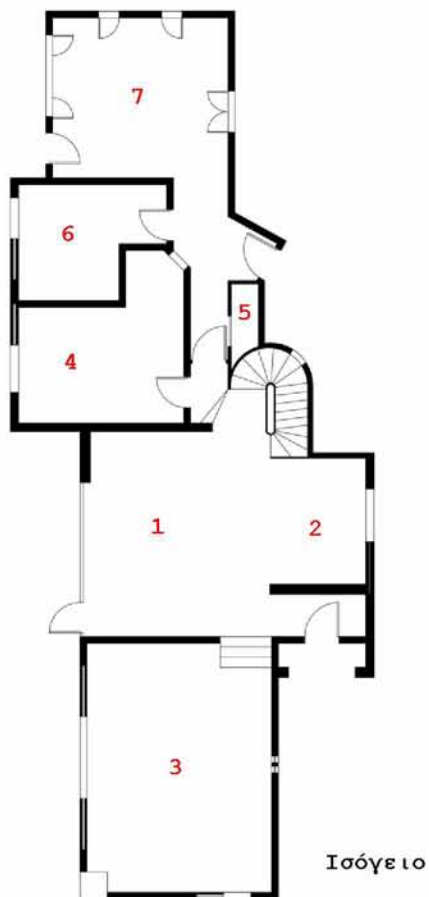
Η τοποθέτηση του γραφείου της γραμματειακής υποστήριξης στο σημείο ελέγχου.

4.3. Παράδειγμα 3 [Πικέρμι]

Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 αλλάζει το μοντέλο της οικογενειακής κατοικίας. Η αύξηση του εισοδήματος οδηγεί σε αύξηση του χώρου κατοικίας. Τη δεκαετία του '90 η είσοδος μεταναστών από άλλες χώρες αναθεωρούν τις συνθήκες στην πόλη. Αλλάζουν οι σχέσεις των ανθρώπων αφού η κοινωνία «εμπλουτίζεται» με ανθρώπινο δυναμικό με το χαρακτηριστικό της διαφορετικότητας: οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής... Οι συνθήκες στην πόλη των Αθηνών αλλάζουν με θετικές και αλλά και αρνητικές πτυχές πολλές φορές. Η έκρυθμη κατάσταση στο κέντρο των Αθηνών, η εμπορική διάθεση των εργολάβων αλλά και ο νεοπλουτισμός που παρατηρείται στη δεκαετία αυτή οδηγεί σε μία πληθυσμιακή εκτόνωση προς τα προάστια των Αθηνών. Η δυνατότητα κατασκευής μιας πολυτελούς κατοικίας με υπαίθριο χώρο, χαμηλού ύψους, χωρίς καταστήματα και μεγάλους οδικούς άξονες άλλαξαν της συνθήκες ζωής. Τα προάστια επεκτάθηκαν δημιουργώντας δύο βασικές τάξεις. Τους κατοίκους του κέντρου και των προαστίων. Η ανάπτυξη των οδικών αρτηριών [Αττική Οδός] και των μαζικών μέσων μεταφοράς [Μετρό, Προαστιακός] έδωσαν στα προάστια ένα πλεονέκτημα σε σχέση με το κέντρο. Ωστόσο η προετοιμασία για τους ολυμπιακούς αγώνες ήταν μία καλή ευκαιρία ώστε το κέντρο των Αθηνών να αποκτήσει μία νέα πνοή. Κάτι που δεν έγινε.

Τοπογραφικό Διάγραμμα
[α. κατοικία μελέτης β. κατοικία εντός οικοπέδου]

Ισόγειο: 1. Καθιστικό, 2. Κουζίνα, 3. Τραπεζαρία – Καθιστικό, 4. Δωμάτιο 1, 5. WC 6. Γραφείο 1, 7. Γραφείο 2,

Όροφος: 8. Δωμάτιο 2, 9. Δωμάτιο 3, 10. Λουτρό

Η κατοικία που μελετάμε αποτελείται από ένα υπόγειο [67,00 τ.μ.], ισόγειο [70,31 τ.μ.] και ένα όροφο [43,34 τ.μ.]. Στον ισόγειο είχε σχεδιαστεί χώρος καθιστικού, τραπεζαρίας, κουζίνας και υπνοδωματίου ζευγαριού. Ενώ στον πάνω όροφο 2 παιδικά υπνοδωμάτια και λουτρό. Το 1995 η οικογένεια αποφασίζει να ασχοληθεί με την δημιουργία μίας εμπορικής επιχείρησης υποστηρικτικού υλικού σε άλλες επιχειρήσεις [εκτυπωτές, μελάνια...]. Στο υπόγειο δημιουργείται ένα γραφείο στο οποίο εργάζονται 3 άτομα. Το 2000 αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα χώρο, πιο άνετο στον οποίο να στεγάζουν την εμπορική τους δραστηριότητα. Ο χώρος αυτός εφάπτεται στον χώρο κατοικίας έχοντας ως τρόπο επικοινωνίας μία εσωτερική πόρτα. Ο χώρος εργασίας αποτελείται από ένα γραφείο του ιδιοκτήτη, ένα μεγαλύτερο γραφείο για το υπόλοιπο προσωπικό και ένα wc. Επίσης ο χώρος του υπογείου που προοριζόταν για χώρο παρκαρίσματος μετατράπηκε σε χώρο αποθήκευσης. Έτσι μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα όλη η αρχική σκέψη για μία κατοικία αλλάζει, αναθεωρώντας όλη την λειτουργία του χώρου. Σύμφωνα με την κ. Γαλάνη ξεκίνησαν στην αρχή να στεγάσουν την εταιρία στο σπίτι τους, διότι δεν γνώριζαν αν θα πετύχαινε το νέο τους επαγγελματικό βήμα. Έτσι έγινε μία προσπάθεια η προσθήκη από άποψη αρχιτεκτονικής να «μοιάσει» με το υφιστάμενο κτίριο.

[Αριστερά: χώρος εργασίας – Δεξιά: χώρος κατοικίας]

Μαζί με το ζευγάρι που εργάζεται στην επιχείρηση, κατοικούν πλέον η μία τους κόρη και η γιαγιά [μητέρα της συζύγου]. Να σημειωθεί ότι η μεγάλη κόρη έχει παντρευτεί και πλέον έχει φύγει από το σπίτι. Κατοικεί κοντά στο Πικέρμι και συνεχίζει να εργάζεται στην επιχείρηση. Άμεση ένδειξη του μη προγραμματισμού είναι ότι η γιαγιά δεν έχει δικό της δωμάτιο και μάλιστα ως προσωπικό μπάνιο χρησιμοποιεί το wc που έχει αποδοθεί στο χώρο εργασίας. Δίπλα σε αυτό το χώρο το τελευταίο διάστημα έχουν κατασκευάσει μία πισίνα.

Μιλώντας με όλα τα μέλη της οικογένειας προσέλαβα πολύ αντιφατικές περιγραφές του χώρου. Τόσο για τα προβλήματα που προκύπτουν εξ' αιτίας της συνύπαρξης εργασίας και κατοικίας όσο και για τις ιδιαίτερες προσωπικές σχέσεις που επηρεάζονται εξ' αιτίας αυτής της συστέγασης. Κάθε μέλος της οικογένειας αναφέρει ότι η καθημερινότητά του καταστρατηγείται από τους κανόνες που επιβάλουν οι συνθήκες εργασίας «...καταστρατήγηση από την εργασία..., ...είμαστε παντού σαν αποθήκη..., ...δεν νοιώθω άνετα..., ...δεν υπάρχει διάκριση..., ...δεν ένοιωθα σα παιδί τη θαλπωρή του σπιτιού..., ...δεν είναι θετικό ότι ξέρουν ότι 24 ώρες μπορείς να τους εξυπηρετείς..., ...δεν ξεκουράζεσαι..., ...αισθάνεσαι ότι σε βλέπουν συνέχεια...». Τις ώρες που βρέθηκα στην κατοικία παρατήρησα ένα γεγονός που μου κέντρισε το ενδιαφέρον. Για να μιλήσει η μητέρα από τη κουζίνα στη κόρη, που βρισκόταν ακριβώς δίπλα στο γραφείο επικοινωνήσε μέσω του τηλεφώνου. Η ύπαρξη ανθρώπων πέρα από τους κατοίκους στο χώρο και η δυσκολία στο να καθοριστεί ένα όριο στη χρήση αυτή, επιβάλλει στους κατοίκους τη χρήση ενός τηλεφωνικού δικτύου για επικοινωνία. Η καταγραφή των «κόμβων» καθώς και τα διάφορα σενάρια χρήσης δείχνουν τη χρήση ενός τέτοιου δικτύου. Η σύνδεση των χώρων εντός του δομημένου κτίσματος [κατοικία – χώρο εργασίας] φαίνεται να λύνει ζητήματα χρήσης του χώρου. Κυρίως η αίσθηση εποπτείας και ελέγχου είναι που κάνει τους χρήστες να «μεταφέρονται» μέσω ενός ηλεκτρονικού δικτύου.

Καταγραφή τηλεφωνικών γραμμών και συσκευών	
Τηλεφωνικές Γραμμές	Συσκευές ανά χώρο
Α [κατοικίας]	1 [κουζίνα]
	2 [δωμάτιο 3]
Β [εργασίας]	3 [γραφείο 1]
	4 [γραφείο 2]
	5 [γραφείο 2]
	6 [γραφείο 2]
	7 [γραφείο 2]
	8 [γραφείο 2]
	9 [γραφείο 2]

Σενάρια Χρήσης

Χτύπος γραμμής Α → Απάντηση Συσκευή 1 → Αποστολή γραμμής Α σε Συσκευή 2

Χτύπος γραμμής Β → Απάντηση Συσκευή 7 → Αποστολή γραμμής Β σε Συσκευή 3

Χτύπος γραμμής Β → Απάντηση Συσκευή 5 → Αποστολή γραμμής Α σε Συσκευή 2

Συσκευή 4 → Συσκευή 1

Συσκευή 4 → Συσκευή 3 ...

«Εάν γνωρίζεται το κωδικό πληκτρολογήστε τον, αλλιώς περιμένετε»

[μήνυμα τηλεφωνικού κέντρου]

Η «ακύρωση» της κάτοψης στην κατοικία στο Πικέρμι, οδηγεί τους κατοίκους στη δημιουργία ενός παράλληλου δικτύου που να λειτουργεί έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η επικοινωνία και η λειτουργία του «χώρου». Η ανάγκη αυτή σύμφωνα με τον Mark Wigley είναι ένα φαινόμενο της εποχής. «Στην πραγματικότητα, η ιδέα ενός χώρου ο οποίος καταλαμβάνεται από δίκτυα ή έχει κυριαρχηθεί από αυτά, έχει αντικατασταθεί από δίκτυα αλληλοεπικαλυπτόμενα μέσα στα οποία ο φυσικός χώρος εμφανίζεται μόνον ως εύθραυστο τέχνημα ή εφέ. Ο χώρος είναι στην πραγματικότητα ορατός μόνο όταν συλλαμβάνεται από το δίκτυο. Είναι λες και η μοντέρνα διατήρηση και ελάφρυνση της αρχιτεκτονικής μπροστά στην ταχύτητα, στην βιομηχανοποιημένη τεχνολογία και στη μαζική παραγωγή στο γύρισμα του 20^{ου} αιώνα να προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, καθώς τα κτίρια διαλύονται εντός της ροής της πληροφορίας, και αντιμετωπίζονται με περιφρόνηση ως κατάλοιπα του παρελθόντος ή συντηρούνται νοσταλγικά σαν αλλόκοτο αναμνηστικό.»

Κίχλη

Α' Τὸ σπῖτι κοντὰ στὴ θάλασσα²⁰

Τὰ σπῖτια ποὺ εἶχα μου τὰ πῆραν. Ἐτυχε
νά' ναι τὰ χρόνια δίσεχτα πόλεμοι χαλασμοὶ ξενιτεμοὶ
κάποτε ὁ κυνηγὸς βρίσκει τὰ διαβατάρικα πουλιὰ
κάποτε δὲν τὰ βρίσκει – τὸ κυνήγι
ἦταν καλὸ στὰ χρόνια μου, πῆραν πολλοὺς τὰ σκάγια –
οἱ ἄλλοι γυρίζουν ἢ τρελαίνονται στὰ καταφύγια.
Μὴ μοῦ μιλάς γιὰ τ' ἀηδόνι μήτε γιὰ τὸν κορυδαλλὸ
μήτε γιὰ τὴ μικρούλα σουσουράδα
ποὺ γράφει νούμερα στὸ φῶς μὲ τὴν οὐρά της –
δὲν ξέρω πολλὰ πράγματα ἀπὸ σπῖτια
ξέρω πὼς ἔχουν τὴ φυλὴ τους, τίποτε ἄλλο.
Καινούργια στὴν ἀρχή, σὰν τὰ μωρὰ
ποὺ παίζουν στὰ περβόλια μὲ τὰ κρόσσια τοῦ ἡλίου,
κεντοῦν παραθυρόφυλλα χρωματιστὰ καὶ πόρτες
γυαλιστερὲς πάνω στὴ μέρα –
ὅταν τελειώσει ὁ ἀρχιτέκτονας ἀλλάζουν,
ζαρώνουν ἢ χαμογελοῦν ἢ ἀκόμη πεισματῶνουν

---

²⁰. Σεφέρης, Γ. (2007). *Ποιήματα*. Αθήνα: Ίκαρος. σελ. 219-220

μ' ἐκείνους ποῦ ἔμειναν μ' ἐκείνους ποῦ ἔφυγαν
μ' ἄλλους ποῦ θὰ γυρίζανε ἂν μποροῦσαν
ἢ ποῦ χάθηκαν, τώρα ποῦ ἔγινε
ὁ κόσμος ἓνα ἀπέραντο ξενοδοχεῖο.

Δὲν ξέρω πολλὰ πράγματα ἀπὸ σπίτια,
θυμᾶμαι τὴ χαρὰ τους καὶ τὴ λύπη τους
καμιὰ φορά, σὰ σταματήσω –
ἀκόμη
καμιὰ φορά, κοντὰ στὴ θάλασσα, σὲ κάμαρες γυμνές
μ' ἓνα κρεβάτι σιδερένιο χωρὶς τίποτε δικό μου
κοιτάζοντας τὴ βραδινὴν ἀράχνη συλλογιέμαι
πὼς κάποιος ἐτοιμάζεται νὰ 'ρθεῖ, πὼς τὸν στολίζουν
μ' ἄσπρα καὶ μαῦρα ροῦχα μὲ πολύχρωμα κοσμήματα
καὶ γύρω του μιλοῦν σιγὰ σεβάσμιες δέσποινες
γκρίζα μαλλιά καὶ σκοτεινὲς δαντέλες,
πὼς ἐτοιμάζεται νὰ 'ρθεῖ νὰ μ' ἀποχαιρετήσῃ –

ἦ, μιὰ γυναίκα ἐλικοβλέφαρη βαθύζωνη
γυρίζοντας ἀπὸ λιμάνια μεσημβρινά,
Σμύρνη Ρόδο Συρακοῦσες Ἀλεξάντρεια,
ἀπὸ κλειστὲς πολιτεῖες σὰν τὰ ζεστὰ παραθυρόφυλλα,
μὲ ἀρώματα χρυσῶν καρπῶν καὶ βότανα,
πὼς ἀνεβαίνει τὰ σκαλιὰ χωρὶς νὰ βλέπει
ἐκείνους ποῦ κοιμήθηκαν κάτω ἀπ' τὴ σκάλα.

Ξέρεις τὰ σπίτια πεισματώνουν εὐκολα, σὰν τὰ γυμνάσεις.

Γιώργος Σεφέρης

Βιβλιογραφία

Αίσωπος, Γ. & Σημαιοφορίδης, Γ. (2001). *Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη*. Αθήνα: Μετάπολις.

Βλάχου, Γ., Γιαννίτσαρη Γ. & Χατζηκώστα, Ε. (1978). Η στέγαση των προσφύγων στην Αθήνα και τον Πειραιά στην περίοδο 1920-40. Προσφυγικές πολυκατοικίες. *Αρχιτεκτονικά θέματα* 12: 117- 120.

Γεωργακοπούλου, Φ. (2003). Διερεύνηση της επιρροής του μοντέρνου κινήματος στον σχεδιασμό και την ανέγερση των προσφυγικών κατοικιών στην Αθήνα και τον Πειραιά (1930 - 1940). www.greekarchitects.gr

Δάρα, Π. (2005). *Το παιχνίδι της ράμπας στη villa Savoye*. Στο Π. Τουρνικιώτης (επιμ.) *Δύο ταξίδια στον Le Corbusier*. 33-41 Αθήνα: FUTURA.

Διλίντας, Σ. (2004). Οι πολυκατοικίες της Λεωφόρου Αλεξάνδρας ... και ο μεγάλος Δεκέμβρης του 1944. *Ριζοσπάστης* (26/11/2004).

Ευταξιόπουλος, Δ. (2003). Ο Δωδεκάλογος του Εμπαιγμού. *Εποχή* (06/03/2003).

Κολώνας, Β. (2003). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.) *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο μεσοπόλεμος 1922-1940*, 47. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Κοτιώνης, Ζ. (2007). *Μορφοποιητική. Σωματικά ενεργήματα στο τοπίο*. Αθήνα - Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Μιχαλοπούλου, Α. (1960). Ο νέος διωγμός των προσφύγων. *Αυγή* (05/08/1960).

Μπέρση, Γ. (1936). Ελληνική Τεχνική Κίνησις. *Τεχνικά Χρονικά*: 607-614 (01/07/1936).

Παπαδοπούλου, Α. (2009). *Η Αττική Νίκαια*.
http://www.halkidona.gr/2010/09/greek_genocide/

Παπαδοπούλου, Ε. & Σαηγιάννης, Γ. (2007). *Η εγκατάσταση των προσφύγων του '22 στο Λεκανοπέδιο Αθηνών. Η σημερινή κατάσταση των προσφυγικών εγκαταστάσεων στην Αθήνα. Δυνατότητες προστασίας*.

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=8>

Σεφέρης, Γ. (2007). *Ποιήματα*. Αθήνα: Ίκαρος.

Σταυρίδης, Σ. (2007) *Heterotopias and the experience of porous urban space*.

Τουρνικιώτης, Π. (2000). *Το δημόσιο ενδιαφέρον για τη Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Αθήνα του Μεσοπολέμου. Στο Αθήναι, από την κλασική εποχή έως σήμερα (5^{ος} αι. π.Χ. - 2000 μ.Χ.)*. Αθήνα.

Balmond, C. (2007). *Informal*, New York: Prestel Publishing.

Benjamin, A. (2002). *Parasitism in architecture*. Στο Ephemeral Structures in the city of Athens, Cultural Olympiad 2001-2004, Αθήνα: Hellenic Cultural Heritage SA.

Chevalier, J. & Cheerbrant, A. (1986) *Dizionario Del Simboli, Volume Secondo L-Z*. Μιλάνο: Rizzoli.

Clogg, R. (1992). *A Concise History of Greece*. Cambridge, University press.

Frampton, K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική - ιστορία και κριτική* (μετάφραση Θ. Ανδρουλάκης & Μ. Παγκάλου). Αθήνα: Θεμέλιο, Δ' έκδοση.

Heidegger, M. (2008). *Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι* (μετάφραση Γ. Εηροπαίδης). Αθήνα: Πλέθρον.

Simmel, G. (1997). *Bridge and Door*. Λονδίνο: Routledge.

Wigley, M. (2006). *Network Fever - 2001*. (μετάφραση Σαράτση Τιτίκα Μαρία). Στο Κατερίνα Κοτζιά, Ηλίας Κωνσταντινόπουλος, Λόης Παπαδόπουλος & Κορίνα Φιλοξενίδου (επιμ.) *Το Αιγαίο: μία διάσπαρτη πόλη, κατάλογος 10^η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής - Μπιενάλε Βενετίας*, 224 - 256. Αθήνα: Ολκός.

Zevi, B. (1986). *Η μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής* (μετάφραση Λ. Κοιάνωφ). Αθήνα: Νεφέλη.

Δελτίο Τύπου ΣΑΔΑΣ, (2003). *Προσφυγικά Λεωφόρου Αλεξάνδρας. Κατεδάφιση της αρχιτεκτονικής και της ιστορικής μνήμης*, Α.Π. 31230, 27/11/2003, Αθήνα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για την πολύτιμη βοήθειά τους στην διεξαγωγή της διπλωματικής εργασίας, όλους εκείνους που συνέβαλλαν ποικιλοτρόπως. Τον κύριο Σταύρο Σταυρίδη [επίκουρος καθηγητής Ε.Μ.Π.], την κυρία Ιφιγένεια Μάρη [λέκτορας Ε.Μ.Π.] τον κύριο Κολώνα Βασίλη [καθηγητής Π.Θ.] και την Αλεξάνδρα Συρίου για την παραχώρηση υλικού των προσφυγικών της οδού Αλεξάνδρας στην Αθήνα. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω στην κυρία Ελένη Παπαβασιλείου [κάτοικο προσφυγικών] για την παραχώρηση συνέντευξης. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στις οικογένειες Γαλάνη και Γιάντια καθώς και την Καλλιανιώτη Κωσταλένια για την βοήθειά τους στη μελέτη των χώρων κατοικίας και εργασίας τους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια Τρις Λυκουριώτη [λέκτορας Π.Θ.] τόσο για την βοήθειά της πάνω στα ζητήματα που αντιμετώπισα στην διπλωματική μου εργασία όσο και για την ηθική υποστήριξη που μου παρείχε. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, άλλους αυτούς που συνέβαλλαν στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

9/8/2011

15:50μ.μ.

Συγκρότημα [Δ], 2^{ος} Όροφος, Κατοικία 6

Συζήτηση με την κυρία Ελένη Παπαβασιλείου, κάτοικο των προσφυγικών, που πρωτοστατεί στους αγώνες διάσωσης των προσφυγικών.

...Ελεγα προχτές που συνάντησα ένα ζευγάρι ότι όλα αυτά τα χρόνια που ακούω τους μηχανικούς, τα δικά μας τα 4 είναι σίγουρα Bauhaus...

...Μετά θυμόμουν τα σπίτια που έμπαινες και πολλές πολυκατοικίες παρ' όλο που χτιστήκαν το '60. Μπαίνεις σε ένα χωλάκι, υπάρχει ένα φισάκι, χωριστά η κρεβατοκάμαρα, χωριστά η τραπεζαρία. Κατά τη γνώμη μου είναι καλύτερα απ' ότι σήμερα που κάνουν ενιαίο το χώρο σαλόνι με κουζίνα...

...Μπαίνεις κατευθείαν σε ένα μεγάλο χώρο που είναι το σαλόνι, ίσα ίσα για να εξυπηρετεί είναι μονάχα το φισάκι, υπήρχε αποθήκη αν έχεις δει στην κάτοψη και μία κουζίνα με πολύ μεγάλο

παράθυρο. Ενώ τα απέναντι αν μελετήσεις τις κατόψεις και συγκρίνεις έχει τα στοιχεία εκείνα τα παλιά που είχανε τα τότε σπίτια, ένα χωλάκι, η κουζίνα μικρή και έχει ένα παράθυρο μικρότερο απ' ότι είναι αυτά και τα δικά μας. Στη κρεβατοκάμαρα, ναι μεν υπάρχει μεγαλύτερο μπαλκόνι, εμάς είναι 1,5 μέτρα σε εκείνο φτάνει τα 2,0 και, όμως στερείται μπαλκονιού που δίνει αέρα του υπνοδωματίου. Όπως λέω όταν έρχονται τα παιδιά, μην πέφτετε στο λούκι της δήθεν μόδας και τα κάνετε όλα ένα χώρο ενιαίο και σταματάτε να δημιουργείται χώρο. Βέβαια υπάρχουν τώρα τα ντουλάπια... αλλά ένα πάρα πολύ μικρό κομμάτι, που θα το ονομάσεις αποθήκη για την νοικοκυρά. Είναι πάρα πολύ σοβαρό αυτό το πράγμα, διότι θα πετάξει πράγματα...

...Θυμάμαι στη δουλειά μου μία συνάδελφος, νέα κοπέλα και έλεγε είχε ένα μεγάλο σπίτι κλπ, αλλά όταν ήταν να έρθουν φίλοι της έπρεπε να πάρει πράγματα που τα είχε στην κουζίνα και που ήταν δίπλα από το σαλόνι, να τα βγάζει στο μπαλκόνι, να μην φαίνονται. Μη στερείται τις νοικοκυρές από ένα χώρο που θα ξέρει ότι κάτι να έχει θα το πετάξει... οι διαστάσεις του ντουλαπιού είναι μικρές, ένα βάθος 60 πόντους, παραπάνω δεν είναι...

...Αφενός χτιστήκαν με εκείνο το πνεύμα, το πιο άνετο, τούτα εδώ τα 4. Ύστερα ακόμα προσεγμένα ήτανε τα κουφώματα. Είναι 70 τόσο χρονών... Δεν έχουνε πεσικάρει, δεν έχουν πάθει τίποτα. Ύστερα 3^ο στοιχείο είναι ότι κάτω εδώ στο σαλόνι σε όλο αυτό τον ενιαίο χώρο υπήρχε πλακάκι, πρέπει να είναι 15αρι περίπου, 15 επί 15, κάπου εκεί πέρα. Βέβαια ήταν ένα άσπρο πλακάκι, δεν ξέρω αν ήταν γυαλιστερό δε το θυμάμαι γιατί μετά το τρίβανε κλπ. και η κουζίνα και το wc είχε πλακάκι, στα δικά μας το είχε σε ένα χρώμα κεραμιδί, έτσι κόκκινο...

...Το δε υπνοδωμάτιο είχε ξύλινο δάπεδο. Ήταν προσεγμένα και μάλιστα αν το δεις εκείνο το ξύλινο δάπεδο που εκείνα τα χρόνια λίγα σπίτια είχανε, που λέγανε το παρκέ κλπ. οι άλλοι το σφουγγάριζαν και το τρίβανε, και το κάνανε και βγαίνανε και σκληθρες και γινόταν έτσι... Παρ' όλη αυτή τη ταλαιπωρία, όλα αυτά τα χρόνια που υπέστη αυτό το δάπεδο, κάποια στιγμή εγώ μετά το '79 που ήθελα ήρθε ο μάστορας και το έτριψε και είναι μια χαρά. Απλώς επειδή είναι ζωντανός οργανισμός, το ξύλο ήρθε και λιγάκι και μάζεψε, δηλαδή οι αρμοί οι δίπλα μεγάλωσαν...

...Όμως βλέπεις μετά από τόσα χρόνια είναι μια χαρά. Χωρίς να του έχω κάνει και μία σωστή συντήρηση του σπιτιού, το βλέπεις ότι στέκει μια χαρά...

...Στο πρώτο συμβούλιο που είχε γίνει και που απερρίφθη η πρόταση των νεοτέρων μνημείων, δεν ήξεραν τι να πούνε και είπαν αν γίνει ένας σεισμός θα πέσουνε... Εντωμεταξύ στους σεισμούς τι παρατηρείται; Μπορεί να πάει να πάει όλο το σπίτι έτσι, γιατί είναι βράχος από κάτω, αλλά δε γίνεται τίποτα, ούτε σκάζει...

...Παιδί ήμουνα και θυμάμαι κοιμόμουνα εδώ, πολλές φορές, γιατί είναι η περιοχή σειсмоγενής, ξύπναγα τη νύχτα. Μαμά! Μη φοβάσαι εδώ στην Αθήνα δε παθαίνουν τίποτα! Υπήρχε αυτή η αντίληψη και έτσι είναι. Είδες στο «σεισμό» ότι δεν έπεσαν στο κέντρο της Αθήνας, έπεσαν απ' έξω...

...Λοιπόν, θέλω να πω όλα αυτά...

...Ενώ αντίστοιχα τα άλλα τα σπίτια είναι όλο το δάπεδο όπως είναι η σκάλα μου. Ένα μαυρόασπρο μωσαϊκό. Ακόμη και τα κουφώματα δεν είναι τόσο καλής ποιότητας...

...Όντως ο Λάσκαρις και ο Κυριακός είχανε βάλει όλη τους τη ψυχή και τα κάνανε. Το θέλανε...

...Βέβαια αν δεις φωτογραφίες στα τεχνικά χρονικά, όταν είχαν τελειώσει ερημιά ήτανε, τίποτε δεν υπήρχε εδώ γύρω. Ε και ξαφνικά γίναμε το φιλέτο εδώ βλέπεις και ήθελαν να μας τα γκρεμίσουν...

...Και παρ' όλο που τη περίοδο της χούντας είχε βγει απόφαση για τα τέσσερα πρώτα τα οποία ο χώρος αυτός, όταν χτιστήκαν αυτά, προοριζόταν για να γίνει πράσινο...

...Εδώ στο γωνιακό, ενώ όλα δόθηκαν κατ' όπιν κλήρωσης στους δικαιούχους, αυτό το πήρε ένας που ήταν σοφέρ στο Μεταξά. Αυτά δόθηκαν πριν το '40. Λοιπόν σε όλες τις εποχές γίνονται αυτά. Απλώς πήρε τη γωνία. Και είχε ακούσει η μητέρα μου και μου έλεγε. Άμα πας στο δήμο και ζητήσεις τα σχετικά σχέδια θα δεις ότι μπροστά ήταν προοριζόταν για πράσινο. Και όντως θεωρείται

κοινόχρηστος χώρος. Αυτά ας πούμε θεωρούνται σαν παράνομα, αυθαίρετα, εκείνα τα 4. Προέκυψαν κάποιες ανάγκες και χτιστήκαν και ξαφνικά τους άνοιξε η όρεξη μια και γίναμε φιλέτο να μας τα γκρεμίσουν το 2000...

...Η μητέρα μου, ενώ οι δικοί τις ζούσανε στη Κόρινθο, είχε έρθει και σπούδαζε ο θείος μου... είχε μπει στο μικρό πολυτεχνείο. Είχε βγει υπομηχανικός. Και εδώ που είναι το πεδίο του Άρεως, που λένε το πολύγωνο, ήταν πιο εκτεταμένα ο οικισμός εκεί πέρα, ήταν παράγκες και ήταν η μητέρα μου με το θείο μου που έμεναν. Έτσι απέκτησε δικαίωμα και πήρε εδώ το σπίτι αυτό. Εγώ γεννήθηκα εδώ στην Αθήνα και μετά με το πόλεμο με κατέβασε κάτω στη γιαγιά μου. Εγώ τελείωσα εκεί και το δημοτικό και στη συνέχεια ήρθα στο γυμνάσιο εδώ πέρα...

...Αυτό λέγαμε με κάποιους γείτονες εδώ πέρα. Αυτά τα δέντρα που βλέπεις κάτω τα είχανε φυτέψει και ερχόταν βράδυ παρά βράδυ ένα βυτιοφόρο του δήμου και τα πότιζε και έγιναν τόσο και μετά «βρήκαν» και είναι μια χαρά. Είναι πολύ μεγάλα αυτά τα δέντρα...

...Σου έλεγα για τη χούντα που έβγαλε απόφαση δημοσιευμένη σε ΦΕΚ για να απαλλοτριώσει των 4 πρώτων. Τελικά δε ξέρω γιατί δεν εφαρμόστηκε. Τι ήταν αυτό που τους σταμάτησε...

...Εντωμεταξύ έρχονται μετά το 2000 μας ανακοινώνουν ότι αυτά θα γκρεμιστούνε γιατί αυτά θα γίνουν πάρκο, είχε μεγαλεπήβολα σχέδια...

...Άρχισαν οι πιέσεις και δόθηκαν εντολές από το υπουργείο οικονομικών στην ΚΕΔ, η οποία διαχειρίζεται τα ακίνητα, η οποία έχει και την ανταλλάξιμη περιουσία των προσφύγων και άμα δεις υπάρχουν καταστάσεις από την ομοσπονδία προσφύγων που αναλυτικά γράφει από τότε που έγιναν ανταλλάξιμα κλπ. Κάθε χρόνο μειώνεται και μειώνεται η περιουσία και ξανά και ξανά και καταπάτιούνται και ένα σωρό και έχουν μείνει ελάχιστα και όταν πήγαιναν και τους είπαν ... τι πάτε να κάνετε και πληρωμένα είναι και μας χρωστάτε και θέλετε και να μας διώξετε; Α! τώρα περσινά ξινά σταφύλια. Ε βέβαια! Και τελικά η Άννα, η Βρυχέα μας είπε αντισταθείτε, εδώ είναι φιλέτο, μη δηχθείτε γιατί ξεκίνησε η πρώτη προσφορά. Λέει αν τα απαλλοτριώσουμε θα πάρετε σύμφωνα με την

αντικειμενική αξία 8.000.000 δρχ., εμείς σας δίνουμε 10.000.000 δρχ. Άρχισε και έπεφτε το κουβαρνταλίκι. Τι να σου πω! Μετά 12.000.000 και στο τέλος φθάσαμε στα 18.000.000 δρχ. και σταμάτησε βέβαια. Αρκετοί, όμως όπως σου είπα της γενιάς μου, ήταν ήδη παντρεμένα τα παιδιά, είχαν οικογένειες, είχαν φύγει, απλώς παρέμεναν οι γονείς, οι οποίοι κάθε λίγο και λιγάκι έκλειναν τα παράθυρα γιατί πέθαιναν. Οπότε έχοντας αυτό το σπίτι και να είναι κληρονόμοι 3, 2, αυτοί το είχαν αφήσει στο έλεος του Θεού και δεν έπιανε και τότε πολλά πράγματα. Επειδή υπήρχε από παλιά ότι θα μας γκρεμίσουν δε το συντηρούσαν οι παλιοί ιδιοκτήτες, δηλαδή όταν άρχισε και προέκυψε πρόβλημα, να το βιάσουν απ' έξω να το φτιάξουμε δε συμφωνούσαν, αφού θα μας γκρεμίσουν, αφού τα ένα αφού το άλλο, τα γνωστά και του έλληνα. Και άρχισε και δεν είχε αξία, οπότε πολύ το βρήκαν και σαν ευκαιρία και μάλιστα τότε 18.000.000 δρχ. ήταν πολλά λεφτά...

...Άρχισαμε και λιγοστεύαμε, κάναμε και ένα σύλλογο, να αντισταθούμε, τρέχαμε από εδώ, τρέχαμε από εκεί, πάλι με την συμβουλή της Άννυς, πηγαίνετε και από εδώ, κάντε και από εκεί. Τελικά, το 2002 μας έρχεται ένα χαρτί από το υπουργείο πολιτισμού και λέει επειδή πρόκειται να γίνει πρόταση για να γίνουν διατηρητέα, απαγορεύεται να κάνετε οποιαδήποτε έργο εξωτερικά. Ε! είπαμε το γλυτώσαμε, που να ξέρουμε...

...Τελικά ενώ ήταν να συζητηθεί το καλοκαίρι του 2000 νομίζω, στο ΚΑΣ η πρόταση νεωτέρων μνημείων, το παίρνει είδηση ο Λαλιώτης, σου λέει τι γίνεται εμείς πάμε να τα γκρεμίσουμε και εκείνοι πάνε να τα χαρακτηρίσουν διατηρητέα και ενώ είχε μπει στην ημερήσια διάταξη να συζητηθεί τελευταία ώρα μας ειδοποιούν, ότι κάτι συνέβη στη πρόεδρο και δε θα γινότανε, αναβάλετε η συζήτηση επ' αόριστον. Πέρασε το καλοκαίρι, ήρθε ο Σεπτέμβρης, άντε από εδώ άντε από εκεί, οι άλλοι μας «τρώγανε» σιγά σιγά...

...Αναγκαστήκαμε να προσφύγουμε στο συμβούλιο της επικρατείας και να ζητήσουμε να συζητηθεί, τι θα γίνει! Και πριν να φτάσει η ημερομηνία στο συμβούλιο της επικρατείας, αφού ξεκίνησε μια διαδικασία δε μπορεί να σταματήσει. Περνάει από το συμβούλιο το ΚΑΣ και άκουγες κάτι επιστήμονες καθηγητές και να λένε... Να σου λέει αν γίνει σεισμός αυτά θα πέσουνε, τα άλλα δύο γιατί τα

αφήνανε; Δε κινδύνευαν τα άλλα δύο;... Και βγαίνει η απόφαση αυτά να γκρεμιστούν και τα άλλα να διατηρηθούν...

...Πλησιάζαμε και το 2004 για τους ολυμπιακούς, ήταν ολυμπιακός δρόμος η λεωφόρος αυτή... στο παρά πέντε σταματήσαμε τις μπουλντόζες. Είχαν έρθει για τα πρώτα. Μας ειδοποιεί κάποιος από τη νομαρχία, φίλος. Έτρεξαν όσοι ενδιαφέρονταν. Και που δεν είχαμε πάει! Ένα σορό φορείς που ασχολούνται με αυτά, παράλληλα γραφόντουσαν και ορισμένα άρθρα από ανθρώπους που δεν μας ξέρανε, κάναμε ότι μπορούσαμε, παραστάσεις από εδώ παραστάσεις από εκεί...

...Και προλάβαμε. Σταματάει η μπουλντόζα. Και κάνουμε νέα προσφυγή πια κατά της αρνητικής απόφασης, η οποία και αυτή δεν έλεγε να συζητηθεί και δε ξέρω πως περάσανε και τα χρόνια...

...Βγαίνει η απόφαση αρνητική ότι δεν ήτανε σωστά... και το στέλνουμε να ξανασυζητηθεί πίσω. Την ακυρώνει δε το ΣΤΕ την πρώτη απόφαση. Ξανά πάλι στο υπουργείο πολιτισμού εμείς, στο νεωτέρων μνημείων, κάνουμε καινούργιο φάκελο, ξανά το στέλνουμε για το ΚΑΣ και παραμένει δε ξέρω πόσο καιρό στο γραφείο... Νέα προσφυγή στο συμβούλιο. Ξέρετε δε συζητήθηκε! Τι θα γίνει; Και να προλάβει να συζητηθεί η προσφυγή μας στο ΣΤΕ...

...Και μάλιστα τι λέγανε, να μην χρησιμοποιηθούν για κατοικία, να γίνουν μουσείο αυτά τα δύο κτίρια, μα αυτά από την κατασκευή τους δε μπορείς να δημιουργήσεις έναν ενιαίο χώρο από τη μία άκρη της πολυκατοικίας στην άλλη, γιατί αυτός που είναι μεσότοιχος είναι φέρων οργανισμός της πλάκας, άντε να ανοίξεις μία πορτούλα, 70 πόντους παραπάνω δε γίνεται. Όταν εγώ μετά από χρόνια έχοντας δίπλα μου τον αδερφό της μητέρας μου και για να τον επισκεφτώ έπρεπε να κατέβω 40 και να ανέβω άλλες 40 σκάλες, είχαμε πει στην Άννη, θα ήθελα να ανοίξω μία πόρτα και δε μου είπε εκείνη. Μου λέει θα σε φέρω σε επαφή με έναν καθηγητή του πολυτεχνείου, πολιτικό μηχανικό και μιλάω στο τηλέφωνο και μου κάνει την εξής ερώτηση. Πόση απόσταση από τη γωνία θα ανοίξεις; Του λέω περίπου 2 μέτρα. Τότε μπορείς να ανοίξει μία πόρτα. Και όντως στη κρεβατοκάμαρα μου έχω ανοίξει και ακριβώς δίπλα είναι η κρεβατοκάμαρα του άλλου διαμερίσματος. Το μόνο λοιπόν χώρο που μπορείς να δημιουργήσεις, άντε να ενωθούν στον ίδιο όροφο αυτά τα δύο διαμερίσματα, όπως τα έχει

κάνει το Ευταξόπουλος... ένα 80άρι να πετύχεις. Παραπάνω, τι θα σου ωφελήσει αν μία πορτούλα και επικοινωνείς άλλα 80. Δε γίνεται! Τι μουσεΐα... αφού χτιστήκανε για κατοικίες...

...Αλλά με το σκεπτικό ότι τάχα θα γίνει μουσείο, θα τους βγάλουμε αυτούς και μετά θα το κάνουμε ότι θέλουμε, τα γνωστά...

...Και έγινε το δεύτερο συμβούλιο και εμείς φοβόμαστε πάλι... Ήταν 15μελές. Είχαμε 14 υπέρ και 1 κατά και αυτό για εμάς ήταν τρέλα, δηλαδή δε το πιστεύαμε...

...Ήτανε μία γειτονιά που ήτανε όλο ζωή και όπως είπαμε προηγουμένως, κάθε εποχή έχει τις δικές τις απαιτήσεις. Εκείνα τα χρόνια εδώ σε ένα δυαράκι μπορούσε να ζήσει και η γιαγιά και ο παππούς και ο μπαμπάς και η μαμά και τα παιδιά. Εντάξει σήμερα δε θα μπορούσαν να γίνουνε γι' αυτό έλεγα και προχτές στα παιδιά που ήρθανε. Μα λέει δε μπορεί να γίνει κατοικία κάτι άλλο κλπ. Λέω αν γίνει οροφο-διαμέρισμα, είναι ένα καταπληκτικό διαμέρισμα που δε το βρίσκεις όπου και να πας, και ζούνε και 2 και 3 παιδιά. Μη το πάμε 100 τμ ένα διαμέρισμα ένα ζευγάρι με ένα παιδί και δε μας φτάνει, γιατί όσο πιο απομακρύνονται οι άνθρωποι, έστω και στον ίδιο χώρο που ζούνε και είναι μακριά, χάνουν αυτή την ανθρώπινη επαφή και είναι δυστυχισμένοι στην ουσία. Όπως έλεγε και ο πατήρ Πορφύριος, ποιος το έλεγε αυτό, την εποχή που οι σκεπές των σπιτιών ήταν μακριά η μία από την άλλη γιατί μεσολαβούσαν οι αυλές, οι άνθρωποι έβγαιναν έξω, θα μιλάγαν, θα κάνανε. Τώρα που η μία σκεπή ήρθε πάνω από την άλλη βγαίνεις στο κλιμακοστάσιο, μπαίνεις στο ασανσέρ και δε λες καλημέρα γιατί δε ξέρεις ποιος είναι ο δίπλα. Λοιπόν αυτή η ανθρωπιά υπήρχε. Με τα καλά της και τα άσχημά της. Και με τους καυγάδες... δε λέω ότι ήταν μια εποχή χρυσή αλλά όμως είχε ανθρωπιά. Είχε τη μεγάλη αλάνα, δε ξέρω ίσως την έκαναν γι' αυτό. Έπαιζαν τα παιδιά. Είχε αυτή την επικοινωνία βρε παιδί μου και μόνο που θα βγεις στο κλιμακοστάσιο. Αυτό λέω και στα παιδιά που έρχονται. Λέω βγαίνετε και είναι η συνέχεια του σπιτιού. Ανοίγεις, μη βλέπεις που έχω εγώ τα πράγματα, παλιότερα που έμεναν μία οικογένεια, είχε τρία κοριτσάκια και η μαμά. Αυτοί ήταν βορειοηπειρώτες. Εγώ επειδή δεν έχω οικογένεια δένομαι με τα παιδιά. Έτσι κατακαλόκαιρο ξέρεις ότι ανοίγαμε εδώ, και τρώγαμε στο πλατύσκαλο και ακούγαμε μουσικές...

...Υστερα εκείνα τα χρόνια θυμάμαι κάθε μία 1 φορά την εβδομάδα ή 2 φορές την εβδομάδα θα σκούπιζε τη σκάλα από πάνω μέχρι κάτω και τη σφουγγάριζε. Εγώ τώρα θα με δεις κάτω, έχοντας εκείνα τα βιώματα, δεν έχω πάρει στην ηλικία που είμαι γυναίκα να μου καθαρίσει το σπίτι, παρ' όλο που το βλέπεις έτσι, δε το νοιώθω έτσι να πάρω...

...Υστερα θα δεις άμα θα ανεβούμε απάνω στην ταράτσα, βέβαια αυτά που θα ήθελα εγώ δεν τα έχω καταφέρει να τα κάνω για να λειτουργήσει πιο σωστά, γιατί ήμουν μόνη μου και δε μπορώ να τα κάνω όλα, παλιότερα ήμουν πιο νέα, άντεχα, αλλά χρειάζεσαι έναν άνθρωπο και είχα προτείνει και σε ειδικούς, όλοι ναι έλεγαν κανέναν μετά... Κοίταξε που κόλλησα! παραδείγματος χάριν. Θέλω να βάψω το κλιμακοστάσιο. Αυτό ήταν βαμμένο στο χρώμα της ώχρας, όπως και έξω οι τοίχοι ήταν ώχρα, τα πατζούρι ήτανε κεραμιδί και η πόρτα κάτω ήτανε πράσινη. Εγώ την έχω βάψει, κάτω. Το μεγάλο σοβατεπί που ξεκινάει από τα πλαϊνά της πόρτας της κεντρικής και έχει ένα μεγάλο σοβατεπί, τσιμεντένιο άμα δεις και αυτό ήτανε στο κεραμιδί το χρώμα. Αλλά, κάπου κόλλησα και έχω ρωτήσει, ρε παιδιά τι χρώμα να το κάνω; Το θέλω να γίνει φωτεινό. Δε το θέλω να γίνει πάλι ώχρα. Κάτι να είναι φωτεινό. Και επειδή είδες όλα αυτά τα φυτά... είναι παιδάκια, εγγονάκια από αυτά που είχε η μαμά μου, να σκεφτείς. Φροντίζω να κάνω και καινούργια όσο γίνεται. Και θα ήθελα μαζί με το πράσινο από τα φυτά, θα μπορούσαν να βάλω και άλλα φυτά ακόμα, άλλες εποχές ήταν πολύ περισσότερα, να μπαίνει κανείς και να το νοιώθει σα να μπαίνει κάπου πάρα πολύ ωραία...

...Και μόνο που είναι το κλιμακοστάσιο με το φανάρι και όλο αυτό ανοίγει η ψυχή σου. Δε μπαίνεις σε μία τρύπα, γιατί όσο προχωράνε, εγώ βλέπω καινούργιες πολυκατοικίες, ακόμη και η πόρτα της κυρία εισόδου είναι σα μία κοινή πόρτα. Εδώ είχανε χτιστεί πολυκατοικίες και δε ξεχωρίζεις από τη πόρτα τη διπλανή του διαμερίσματος...

...Και πάω απέναντι από την αμερικάνικη πρεσβεία, είναι ο οδοντογιατρός μου, και μπαίνεις σε ένα ισόγειο τεράστιο με ένα κλιμακοστάσιο καταπληκτικό, εκείνα τα χρόνια. Εδώ, και την πιθαμή ακόμη να εκμεταλλευτούν...

...Να μπορούσαμε να κάνουμε και μάλιστα παλαιότερα έλεγα, ρε παιδιά ότι και να πούμε, αυτά τα σπίτια είναι παραμελημένα, επομένως κάτι να κάνουμε. Εγώ είμαι διατεθειμένη, παλαιότερα, τώρα είναι δύσκολες οι εποχές, ένα κομμάτι να γκρέμιζα σοβάδες και να φαινότανε, πόσο όμορφο θα γίνει... πως το λέει η γιαγιά μου. Αμα ντύσεις ένα ξύλο θα το χαρείς. Και έβγα να το δεις. Πόσο μάλλον ένα σπίτι. Λοιπόν, δε με βοηθήσανε και επάνω στην ταράτσα έχω μία ελιά και ένα πεύκο που τα είχε φυτέψει η μάνα μου. Η μάνα μου είχε πεθάνει το '69 και πιο πριν που τα είχε. Και κρατάω με νύχια και με δόντια. Και όταν κάποτε, τα πρώτα χρόνια που είχαν έρθει τα πρώτα παιδιά από το πολυτεχνείο και σήκωσαν τα μανίκια και καθάρισαν το κιόσκι που είναι μπροστά και τα χρώματα εκείνα τα έκαναν τότε. Έβγαλαν 3 κοντέινερ βρώμιες από εκεί μέσα... με τη ψυχή τους αλλά και εμείς να σκεφτείς ήταν 10 χρόνια πίσω. Ήμασταν νέες, τρέχαμε, κάναμε και θυμάμαι σήμερα μου έφερε η γειτόνισσα γεμιστά. Δεν ήξερα γιατί δεν είμαι νοικοκυρά. Τι να φάνε τα παιδιά; Και κάθισα και έκανα γεμιστά. Δε ξέρω αν το έκανα πρώτη φορά στη ζωή μου δε θυμάμαι. Λοιπόν, δύο φορές, τρεις είχα κάνει γεμιστά, να έρχεται η Άννη, να την παίρνουν οι μυρουδιές που ψηνόταν στο φούρνο και να την ειδοποιούν να φεύγει για σύσκεψη... και να έρχονται τα παιδιά να τρώνε πάνω στη ταράτσα και βλέπανε... εμείς τα νοιώθαμε δικά μας παιδιά γιατί έτσι λειτουργούμε. Όπως λέω το σύνδρομο της γειτονιάς, ο ένας τον άλλο θα νοιαστεί. Και λέγανε αν ξέρατε πόσο καλό μας κάνατε, μας δείξατε έναν άλλο τρόπο στη ζωή μας, να το έχουμε και σα παράδειγμα. Και πολλά παιδιά λέγανε θα θέλαμε να ζούσαμε σε ένα τέτοιο σπίτι. Διότι ένα ζευγάρι νέο μένει σε ένα τέτοιο σπίτι, όπως το λέω εγώ οροφο-διαμέρισμα, πιο ποιότητα δε θα είχε η ζωή του, από το να κλειστεί;...

...Λοιπόν εγώ έτσι το φαντάζομαι. Προχτές μου έλεγαν τα παιδιά και τι δε γίνεται ... ρε παιδιά γιατί αυτή η απογοήτευση για πιο λόγο, αυτή η απαισιοδοξία. Μπορεί πολύ πράγματα να γίνουνε. Λεφτά! Θα βρεθούνε και λεφτά. Πρώτα και κύριο πρέπει να φύγουν όλοι αυτοί που κάθονται εδώ μέσα. Οι παράνομοι. Να νοιαστεί η ΚΕΔ βέβαια και από εκεί και μετά σιγά σιγά θα βρεθούνε...

...Αυτό τον καιρό άκουγα... ντάπα ντούπα και έλεγα, συνήθως το καλοκαίρι παλαιότερα γινότανε γυμναστικές επιδείξεις ή μετά τις γυμναστικές επιδείξεις, πριν κάποια χρόνια, γινότανε αγώνες κατς στο γήπεδο και ξέραμε τους ήχους... Τώρα ακούγαμε διάφορα τραγούδια και τελικά έχει

δημιουργηθεί ένα πάρκο πίσω από το γήπεδο του παναθηναϊκού, ένα πάρκο που είναι για σκέιτ... δε το έχω δει, δεν έχω πάει και απ' ότι διάβαζα θα το εκμεταλλευτούνε δε ξέρω πόσο καιρό αυτή η εταιρία που έχει αναλάβει τη χρηματοδότηση για να γίνουν αυτά τα πράγματα και μετά θα το δώσει δε ξέρω σε πιο φορέα. Το ίδιο μπορεί να γίνει και εδώ... Υπάρχει ο οργανισμός της εργατικής κατοικίας. Δε ξέρω πως λειτουργεί, νομίζω ότι δίνουνε σπίτια αν δε κάνω λάθος, είτε τους δίνουν δάνεια σε αυτούς που έχουν δικαιώματα. Γιατί να μην αναλάβει ο οργανισμός να τα φτιάξει και να τα δώσει σε οικογένειες πολύτεκνες που ψάχνουν οι άνθρωποι να νοικιάζουν σπίτι και δε τους νοικιάζει ο κάθε ιδιοκτήτης γιατί έχει 3,4 παιδιά και θα του το καταστρέψουν και φτάνει στο σημείο να βγει στο κανάλι. Αμάν να βάλω κάπου ένα κεραμίδι τα παιδιά μου γιατί είμαι ο «κακός» ο έλληνας που έκανα 4 παιδιά και δεν έμεινα στο μισό, όχι στο ένα πια, στο μισό θα γίνει και να έρθουνε να ζήσουνε και να γεμίσει η γειτονιά με παιδιά. Να υπάρξουνε και ορισμένες επαγγελματικές στέγες, το παλιό το τσαγκαράδικο, το παλιό μπακάλικο, που τώρα θα γυρίσουμε στα μπακάλικά σιγά σιγά, και απ' ότι διάβασα και στο εξωτερικό θα γίνουν αυτά. Μικρά και μικρές συσκευασίες θα πωλούνται τα προϊόντα πια, γιατί ο άλλος άμα έχει πολύ το ξοδεύει, όταν έχει λίγο θα κάνει και την οικονομία του. Να ξαναζωντανέψει πια αυτή η γειτονιά, βάζοντας όμως όπως έχει η κάθε πολυκατοικία το καταστατικό λειτουργίας, να υπάρχει και εδώ να μην μπορεί ο καθένας ούτε να απλώνει ότι θέλει. Και αυτό που κάνει η από κάτω είναι άσχημο άλλα τέλος πάντων έχει μωρό παιδί, αφού είμαστε έτσι χάλια ας είναι που έχει βγάλει έξω από το μπαλκόνι και τα απλώνει... να υπάρξει ένα καταστατικό υποχρέωση ακόμη και μία γλάστρα, να υπάρχει το λουλούδι αυτό, να γίνει και να το ζηλεύει κανείς το χώρο αυτό. Αυτή τη γειτονιά. Οπότε «παντρεύονται» τα πράγματα. Ικανοποιούνται οι ανάγκες της εποχής με ένα μεγαλύτερο σπίτι και υπάρχει και μία γειτονιά που διατηρεί και την αρχιτεκτονική, την ιστορία και την ιστορία της πόλης. Πως ήταν παλιά. Γκρεμίζοντας, γκρεμίζοντας, γκρεμίζοντας δε θα ξέρει κανείς πως ήτανε...

...Την περίοδο του πολέμου έμενε η μητέρα εδώ. Επειδή κάτω ο παππούς μου είχανε τσιφλίκια στην πατρίδα και είχανε φέρει αγελάδες δε ξέρω πως είχε γίνει... ασχοληθήκανε πάλι με τέτοια. Στην Κόρινθο είχανε ένα στάβλο και παράλληλα βγάζανε κατά την περίοδο του πολέμου, είχανε τυροκομείο, είχανε γάλατα, κάνανε γιαούρτια, μοιράζανε στη πόλη, φέρνανε πρόβιο γάλα γιατί δεν έφτανε, ήταν

λίγες οι αγελάδες εδώ, γινότανε και ένα εμπόριο. Οπότε φέρνανε και πράγματα εδώ. Ήταν η μητέρα μου στο πέρα δώθε...

...Εγώ εδώ γεννήθηκα στις «Ελενας»... με το πόλεμο έφυγα... ερχόμουν τα καλοκαίρια. Με έφερνε η μητέρα μου... Ο πόλεμος 4 χρόνια κράτησε... είχα αρχίσει εκεί το σχολείο. Τελείωσα το δημοτικό εκεί. Πηγαينوερχόμουν και ήρθα κατ' ευθείαν για το γυμνάσιο εδώ πέρα...

...Στα Δεκεμβριανά ήταν η μητέρα μου εδώ, τότε είχε αρχίσει ο εμφύλιος. Ήτανε 3 αδερφές και 1 η γιαγιά μου 4. Ο παππούς μου είχε πεθάνει το '33. 4 γυναίκες με ένα γιο το πιο μικρό. Η γιαγιά μου είχε κάνει 13 παιδιά, τελικά της μείνανε 4. Είχε χάσει κάτω στο πόλεμο, στη Μικρά Ασία. Και της λέγανε μέχρι που πέθανε η κακομοίρα ότι είναι στη Καβάλα ο ένας της ο γιός... «και πότε θα έρθει πια να τον δω;» και επειδή τον είχαν έναν το γιό και ήταν να πάει με τους χωροφύλακες άταγματασφαλίτες πως τους λέγανε ή να πάει στο βουνό να ανέβει. Και από εδώ άσχημα και από εκεί άσχημα. Και τον στείλανε εδώ στην Αθήνα οι αδερφές του. Ήταν εδώ ο θείος μου, είχε έρθει και μία αδερφή της μάνας μου. Η άλλη έμεινε κάτω και στα Δεκεμβριανά ήταν και η μητέρα μου εδώ. Ξεκινήσανε θέλοντας να χτυπήσουν εδώ τις φυλακές που ήταν οι Εγγλέζοι, αφού έφυγαν οι Γερμανοί ανέλαβαν οι Εγγλέζοι. Ήταν λέει ένας χωροφύλακας και ένας Εγγλέζος που ήταν σκοπιές. Ξεκίνησαν από την άλλη άκρη, μπήκαν από το ισόγειο και ανεβήκανε, τώρα πως έγινε δε ξέρω γιατί άμα δεις τα στηθαία τα ενδιάμεσα που χωρίζουν ταράτσα με ταράτσα είναι και αυτά 60 πόντους, είχαν τρύπες. Έλεγε η μητέρα μου ότι τα άνοιξαν για να μπουνέ να μην τους βλέπουνε ότι πηδάνε τα στηθαία. Τελικά ήρθαν οι αντάρτες και έμειναν απάνω. Εδώ υπάρχουν πλυσταριά, είναι ένα πλυσταριό που εξυπηρετεί ανά 3 διαμερίσματα. Το χειμώνα το πλυσταριό ήταν γεμάτο με τυριά με τέτοια πράγματα που έκανε το εμπόριο ακόμα και με ντομάτες που ήταν άγουρες και τις είχαν μέσα σε άχυρα. Και όταν τα είδαν αυτά, είχαν βρεθεί εντωμεταξύ και κάποιοι καλοπροαίρετοι γείτονες, πάντα υπάρχουνε αυτά και δε ξέρω γιατί είχανε κατηγορήσει τη μητέρα μου. Α! θα σου πω τι είχε γίνει. Όλες! ποια θα είναι η πιο νοικοκυρά, γινότανε και αυτά και μια μέρα κατεβαίνει και βλέπει ένα σφυροδρέπανο γραμμένο στο τοίχο και πήρε και το καθάρισε η μάνα μου γιατί βρώμησαν το τοίχο ρε παιδί μου. Ήταν κάποιοι νεαροί και το είδαν αυτό και θεώρησαν ότι ήταν, πως τη λένε... δε θυμάμαι και βρήκαν

ευκαιρία που ήρθαν οι αντάρτες να την κατηγορήσουν... Ήρθε μιλημένος ο καπετάνιος τότε, παράλληλα υπήρχε και ένας κουμπάρος που είχε φέρει πράγματα από κάτω γιατί έχοντας τις σχέσεις τις εμπορικές με τα χωριά εκεί πάνω είχανε γίνει πολλές κουμπαριές... και ήταν ένα παλικάρι που σπούδαζε στην ανωτάτη εμπορική, οπότε ήταν πολλοί άνδρες εδώ μέσα όπως καταλαβαίνεις και όταν ήρθανε αναγκαστήκανε και η μητέρα μου και φύγανε και πήγανε στο Λυκαβηττό που ήταν μία κουμπάρα τους, αλλά νύχτα έτσι, με το νυχτικό. Περισσότερο για τα παλικάρια για να μην τα πάρουνε, γιατί θα τα έπαιρναν να πολεμήσουν. Και κάποια στιγμή άνοιξαν τη πόρτα αυτή, είχε μείνει μία γειτόνισσα απέναντι και εδώ είχε η μητέρα μου μία μεγάλη φωτογραφία με τον πατέρα μου με τα στρατιωτικά. Αλλά ήτανε έφεδρος, εκείνος είχε τελειώσει φιλόλογος, αλλά είχε υπηρετήσει λόγο που ήταν σαν έφεδρος, ήταν αξιωματικός. Ω! το κόκκινο πανί τους έγινε. Τελικά έρχεται η θεία μου μια φορά να πάρει πράγματα, δεν είχανε ρούχα... και είχε ειδοποιήσει άμα θα έρθει να την πάει επάνω. Της έλεγε, γιατί εσείς το τομάρι σας το θέλετε; Που φύγατε, που εμείς αγωνιζόμαστε κλπ. Ε λέει γυναίκες είμαστε. Ναι αλλά είχατε και άντρες... και κάτι έγινε γιατί από κάτω πέρναγαν τα εγγλέζικα τανκς, τον φωνάξανε. Εντωμεταξύ είχε πει η θεία μου ότι ήταν από την Κόρινθο, και της λέει ένας αντάρτης. Από πού; Από μέσα από την Κόρινθο. Ο θείος μου τότε έπαιζε στον Αχιλλέα Κορίνθου και μετά είχε έρθει και έπαιζε στον Παναθηναϊκό και δε ξέρω είχε βάλει μάλιστα και γκολ λέει στους Ανδριανοπουλέους. Ήτανε μικρόσωμος, όχι πολύ μικρόσωμος αλλά χρησιμοποιούσε και το αριστερό πόδι και τους έβαλε γκολ και αυτοί ήταν ντερέκια και δεν μπορούσαν να το χωνέψουν ότι αυτός ο πιτσιρικάς τους έβαλε, όντας στο πολυτεχνείο. Λοιπόν, και όταν του είπε ότι είναι αδερφή του κλπ της λέει πάρε ότι μπορείς και φύγε πριν να σε δει ο καπετάνιος και μη ξαναπατήσεις. Έφυγε άρον άρον η θεία μου. Όταν γύρισαν, το πλιάτσικο το κάνανε σίγουρα οι αντάρτες αλλά τα πράγματα κλπ σίγουρα δε τα πήρανε οι αντάρτες μαζί τους, κάποιοι καλοθελητές. Και η κυρία Αγγέλα που έμεινε στο ισόγειο κάτω στο γωνιακό, η μάνα μου κεντούσε στη μηχανή, και της πήρανε και τη μηχανή και λέει για τ' όνομα του Θεού κορίτσια έχει αφήστε την. Και το μόνο που βρήκε ήταν μηχανή που κράτησε η γειτόνισσα και μία λεκάνη που είχε βάλει με άπλυτα. Η μάνα μου ήρθε και έμεινε ξερή. Γιατί μετά από εκεί φύγαμε. Έπεσε βόμβα, πήγανε Ζωοδόχου Πηγής και Σόλωνος σε μία γιατρίνα, φίλη τους οφθαλμίατρο τους κοίμισε. Βάλανε από την πίσω πλευρά νάρκη και παρ' ολίγο να τους πάρει η τζαμαρία να τους αυτώσει, κοιμόντουσαν κατάχαμα και μετά κατέληξαν να πάνε στο

κολωνάκι γιατί έμμενε... Ήθελε να με βαφτίσει ένας αξιωματικός του ναυτικού, αλλά επειδή έλλειπε με τα καράβια, μεγάλωνα, 2, 3^{ov} χρονών με βάφτισαν τα κορίτσια του. Η γυναίκα του λοιπόν, μένανε στο κολωνάκι. Πατριάρχου Ιωακείμ... τον παραγιά τον έστειλε στη Κόρινθο και μάλιστα τότε υπήρχε η υποτίμηση του νομίσματος και είχε πάρει ένα τσουβάλι χρήματα, χάρτινα. Ως που να πάει στη Κόρινθο είχανε γίνει τίποτα. Καπνός! Και επειδή ήταν μέσα στη βρώμα και μέσα στη ψείρα... μείνανε στο πλυσταριό της πολυκατοικίας και τελικά μετά ήρθανε εδώ, τα είδανε, η μητέρα μου είχε ταλαιπωρηθεί και έπαθε πνευμονία και από εκεί σιγά σιγά της δημιουργήθηκε ένα άσθμα που αυτό την έφαγε. Υπέφερε πάρα πολύ. Το είχε σε πολύ βαριά μορφή. Εγώ τη μητέρα μου και που ήρθα μετά στο γυμνάσιο τη θυμάμαι μια ζωή άρρωστη άρρωστη άρρωστη...

...Αμα πάς στα υπόγεια του νοσοκομείου έχει «στοές» που συνδέονται...

...Μετά το '50 άρχισαν και στρώνανε τα πράγματα, αλλά ακόμη ήμασταν παιδιά η πρώτη γενιά που γεννηθήκαμε εδώ πέρα. Όμως όταν μαζευτήκαμε τώρα το 2000, με αφορμή το γκρέμισμα, εγώ επειδή ήρθα μεγαλούτσικη δεν είχα παίξει τόσο πολύ, γιατί ντρεπόμουνα, ενώ όλα τα παιδιά ήταν στην γειτονιά και με τα αγόρια δεν είχα τόσο πολύ. Περισσότερο με τα κορίτσια που πηγαίναμε στο σχολείο εκεί κάτω, στο Μαράσλειο δίπλα, στο 2° Γυμνάσιο. Άκουσα τότε που μαζευτήκαν το 2000 ότι παρ' όλο σε σύγκριση με τα άλλα σπίτια που ήταν χαμηλά, αισθανόντουσαν ότι ήταν σα γκέτο τα παιδιά. Τα παλικαρόπουλα που συναντιόντουσαν με άλλες κοπέλες που έμεναν παρακάτω δεν λέγανε ότι μένανε εδώ. Δε ξέρω γιατί το θεωρούσανε παρακατιανό. Ενώ σε σύγκριση τα σπίτια τα δικά μας, είχαν και την τουαλέτα μέσα, που λέω. Ενώ εκείνα είχανε κοινή τουαλέτα στις αυλές που ήτανε κοινόχρηστη...

...Χαρακτηριστικά θυμάμαι τότε που πήγαίνα σχολείο, δεν υπήρχε η τηλεόραση, ήτανε το ραδιόφωνο και δεν είχανε και πολλοί. Να σκεφτείς εμένα όταν πήγα στο γυμνάσιο η μαμάκα μου, τι της ζήτησα; Ένα ραδιόφωνο. Ραδιόφωνο το οποίο τότε μπορώ να πω ότι το φτιάχνανε και εδώ. Δε ξέρω ήταν ένας που ήξερε, εδώ κάπου στη γειτονιά και πήγε και το παρήγγειλε η μαμά μου. Ήτανε ξύλινο, όχι πολύ

μεγάλο. Ήτανε μικρό να ακούω ραδιόφωνο και μετά η καημένη το είχε συντροφιά γιατί ήτανε στο κρεβάτι συνέχεια και από εκεί άκουγε κάτι σήριαλ... «πικρή πικρή μου αγάπη»... άκουγε τα πάντα...

...Ήτανε όμως η γειτονιά έτσι, την ένοιωθες, τη ζούσες. Α! που ήμασταν 3 μέρες πρωί 3 μέρες απόγευμα στο σχολείο και το απόγευμα πηγαίναμε, εκεί 7 πριν να νυχτώσει βέβαια είχαμε σχολάσει και θυμάμαι το καλοκαίρι όσοι μένανε στα ισόγεια βγαίνανε και καθόντουσαν στις σκάλες μπροστά, συζητάγανε και θυμάμαι εγώ όπως ξεκίναγα και ανέβαινα τη Κουζή και έστριβα στο δρόμο το δικό μου, στο πεζοδρόμιο, Καλησπέρα σας... παρακάτω Καλησπέρα σας..., Ελενίτσα τι κάνεις; πως πήγες στο σχολείο... δηλαδή υπήρχε αυτό το ενδιαφέρον... ε σιγά σιγά όταν πεθαίνουν αυτοί, μετά αποξενωθήκαμε κάπως και εμείς τα μεγαλύτερα παιδιά με σπουδές, άλλοι το ένα, άλλοι το άλλο. Περισσότερο είναι που παντρευτήκανε και φύγανε...

...Μέχρι και το 2000 που άρχισε η ιστορία να μας γκρεμίσουνε ζούσανε ακόμα πολλοί γονείς. Από το '90, '85 άρχισε σιγά σιγά να φθείρεται η γειτονιά, δεν υπήρχανε τότε παιδιά. Ξανά παιδιά είδε η γειτονιά όταν ήρθανε οι Αλβανοί που δεν είχανε που να μείνουμε, που ήτανε φθηνά και υπήρξαν και κάποια παιδάκια. Από εκεί και πέρα δεν ακούς εύκολα...

...Η απειλή ότι θα γκρεμιστούνε υπήρξε πολύ παλιά, 50 τόσα χρόνια. Μετά το '44 θα μου πεις γιατί δε τα φτιάξανε, γιατί υπήρχε και φτώχεια, μη νομίζεις. Δε μπορούσε ο καθένας. Ύστερα κρατάγανε, υπήρχανε οι τρύπες αλλά οι σοβάδες δεν ήτανε όπως τώρα. Κρατάγανε και λέγαμε τώρα ρε παιδί μου άσε και να δούμε. Και εγώ τώρα σπουδάζω το παιδί μου και εγώ εκείνο και εγώ το άλλο. Ε, μετά έφευγαν τα παιδιά, οι γονείς δε θα μπορούν να το κάνουν αυτό το πράγμα. Μετά βγήκε το «φασούλι» ότι θα γκρεμίσουνε...

...Τα πρώτα χρόνια που άρχισε και αγόραζε η ΚΕΔ, κατά διαστήματα έστελνε έναν υπάλληλο και έκανε έλεγχο. Όντως είναι κλειστά τα διαμερίσματα που έχει αγοράσει ή μήπως έχουν μπει. Όταν όμως είδε την δική μας την αντίσταση, από κάποια στιγμή, δε ξέρω ποιος το ξεκίνησε, άρχισε η αδιαφορία για την τύχη των διαμερισμάτων. Ενώ πρώτα με το που πουλιότανε ένα διαμέρισμα έστελνε σήμα στη ΔΕΗ και στην ΕΥΔΑΠ και ερχότανε κόβανε τις παροχές, βγάζανε και τα φρεάτια και μάλιστα ρίχνανε και

τσιμέντο. Από εκεί και μετά τα αφήνανε όλα στη τύχη τους. Λοιπόν, σιγά σιγά ο ένας έτσι, ο άλλος αλλιώς, δε μίλαγε κανείς και φτάσαμε εδώ που φτάσαμε. Γιατί ξεκινήσανε βασικά οι ναρκομανείς και τώρα τα τελευταία 10 χρόνια ας πούμε. Και με υπόδειξη απ' ότι μας έχουν πει αυτοί οι ίδιοι πολιτικού κόμματος. Θα πάτε και θα μέινετε σε αυτά που είναι του δημοσίου. Σαν πολιτικοί πρόσφυγες έχετε δικαίωμα. Αυτό δε το καταλαβαίνω. Και επειδή μπήκανε με φόβο, ούτε παράθυρα ανοίγανε, ούτε κάνανε τίποτα, βάλανε το κεφάλι τους κάτω από μία σκεπή που λέει ο λόγος. Δεν είδανε αντίδραση. Δεν είδανε τίποτα. Τώρα έχουνε κάνει του κόσμου τις ανακαινίσεις μέσα. Τις προάλλες το τι γκρεμίζουν. Το τι έρχεται ο δήμος κάθε τόσο και παίρνει μπάζα, δε λέγεται. Έχουμε πάει στην ΚΕΔ, τα έχουμε πει πέρα βρέχει! Ξεκίνησε πριν από 3 χρόνια, πριν τις εκλογές μία σύσκεψη και μετά τις εκλογές μείνανε στην άκρη. Να φύγει ο παλιός ο πρόεδρος. Δεν έφευγε ο πρόεδρος. Να βρούμε τον καινούργιο. Άντε να ενημερωθεί. Φέτος έφθασα στο σημείο να πάω εγώ γιατί πήγανε να διαρρήξουμε τη δίπλα πόρτα και δεν ήξερα τι έλεγα και τι έκανα. Ναι θα κάνουμε! Κάνανε μια σύσκεψη και δε μας καλέσανε εμάς, λες και εμείς είμαστε άσχετοι... λένε να τους υποδείξουμε εμείς τον τρόπο για να εκκενώσουν. Με συγχωρείς περιουσία του δημοσίου είναι, εγώ θα σου πω;... Μια φορά για να προστατεύσουν το ισόγειο στη γωνία τη δικιά μου, βάλανε μια σιδεριά, που έτσι την έκανες και... Το ένα πρωί το βάλανε την άλλη μέρα το βγάλανε. Λέει καλά δεν είδατε; Τι θα σας στέλνουμε φύλακες; Λέω εμείς θα σας υποδείξουμε τι θα κάνετε; Δε μπορείτε εσείς να προστατεύεται τη δημόσια περιουσία; Και να έρχεται ο καθένας που δε ξέρεις από πού κρατάει η σκούφια του...

...Προ καιρού από πίσω από τη ταράτσα. Νερά! τελικά κάποιος είπε ότι κοιμούνται πάνω, το νοικιάζουν και μένουν κάποιοι και πλένονται στη ταράτσα και τρέχουν τα νερά και γίνεται του κόσμου η λασπουριά. Αφού οι ίδιοι οι υπάλληλοι του δήμου που τώρα τελευταία και καθαρίζουν λένε, πρώτη φορά είδαμε να υπάρχουν δρόμοι που να είναι χωματόδρομοι. Και που είσαι ακόμα...

...Αφού να σκεφτείς ένα άλλο πράγμα. Άμα πας στην εφορία και ζητήσεις για την περιοχή να δεις την αντικειμενική αξία εμάς μας έχουνε ξεχωρίσει. Άλλη αξία έχουνε απέναντι, άλλη εμείς, άλλη η από εκεί της Δημητσάνας. Τσα ίσα είμαστε σε μία ζώνη μόνο εμείς. Έτσι ένα γάμα [Γ] που κάνει. Σε

άλλη ζώνη είμαστε εμείς. Γιατί; Αφού ένα κτίριο του βάζεις και τη παλαιότητα για να βάλεις την αντικειμενική. Γιατί να έχω λιγότερη; Δεν βλέπω εγώ στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας;...

...Εγώ πιστεύω, κάτι θα γίνει. Προχτές είδα και ήρθε από την ΕΥΔΑΠ κάποιος και έκανε έλεγχο όλα τα ρολόγια. Το θέμα είναι να τους κόψει φώτα και νερά. Θα φύγουν, θα μείνουν μέσα; Και άμα θέλουν τους βγάζουν από την ίδια στιγμή. Τώρα όσο για χρήματα, σου είπα με την εργατική κατοικία, με κάποιους άλλους φορείς, δε ξέρω τι! Ας τα δώσουν, ας τα νοικιάσουν, όπως κάνανε παλαιότερα και σε άλλα έργα. Τα διαχειρίζεται κάποιος, τα εκμεταλλεύεται, και μετά...

...Εμένα η πρώτη μου σκέψη, παλιά που είχα πάει στην Βρυχέα, πριν το 2000, της έλεγα μα ξέρεται τι ωραία σπίτια είναι; Έχουν τόσο φως που για στούντιο των παιδιών είναι ότι πρέπει... Μπορούν πάρα πολλά να γίνουν...

...Αν αναλάβετε εσείς [ΚΕΔ] που έχετε περισσότερα, θα πληρώσουμε και εμείς αυτό που αντιστοιχεί. Εννοείτε σε μία πολυκατοικία έτσι δε γίνεται; Δεν πληρώνουν όλοι αυτό που αντιστοιχεί; Εμείς δε μπορούμε να αρνηθούμε όταν εσείς βάλετε μπροστά να φτιάξετε και εξωτερικά και μέσα... και θα πω εγώ δε πληρώνω! Δε γίνονται αυτά τα πράγματα. Πως το θεωρείται εσείς εμπόδιο και δύσκολο...

...Ο πολιτισμός δε ξεκινάει από το να έχεις ένα σκύλο και το βγάζεις και σου βρωμίζει έξω ή θα πάς στο μπάνιο και θα δεις 100 μπουκάλια σαμπουάν. Είναι αλλού ο πολιτισμός! Επειδή τα βλέπουν έτσι. Α! δε τα γκρεμίζουν... Εκεί ζείτε; Άμα πω εγώ ότι ζω εδώ. Ακόμη και στη δουλειά μου θυμάμαι ο προϊστάμενός μου... μια μέρα χρειάστηκε να πάει στη παλιά του γειτονιά και μου λέει να σας αφήσω. Λέω αφήσέ με. Που είσαι; Ε! Ερχόμαστε έτσι και σταματάει στη γωνία. Καλοκαίρι, με όλο αυτό το πράσινο. Α! τώρα κατάλαβα γιατί δε φεύγεις, που να αφήσεις τέτοια γειτονιά! Του λέω έχω μπρός πίσω φως, αέρα, πράσινο. Γιατί να φύγω; Θα σηκωθώ το πρωί τη Κυριακή, θα πάω στην εκκλησία, θα γυρίσω πίσω και θα ανέβω πάνω να ποτίσω τα φυτά μου και θα έχω το πράσινό μου και θα ξεσκάσω... Για πιο λόγο να φύγω και να το αφήσω. Και όποιος έρχεται και το βλέπει μέσα διατηρημένο, όσο γίνεται ας πούμε, μου λέει για ποιόν να φύγω; Γιατί;

...Κοίταξε να σου πω, αν το έπαιρναν δε θα γινότανε πάρκο. 10 χρόνια περάσανε, σχέδιο για το τι θα γινότανε εδώ δεν υπήρχε. Λοιπόν, θα κάνανε ένα μικρό παρκάκι μπροστά και από εκεί θα προέκυπταν ανάγκες σοβαρές και μεγάλες και θα έβλεπες το Βωβό και θα έχτιζε ένα μεγαθήριο και θα ήταν εις βάρος της περιοχής. Τώρα παίρνει αέρα η περιοχή από εμάς. Τι είναι; Ισόγειο, πρώτο, δεύτερο. Δε τον κλείνουν τα τεράστια τα κτίρια...

...και ας μην γίνουν όλα κατοικίες. Δε ξέρω τι. Το μικρό καφεενεδάκι κάτι άλλο, που θα μπορούσε ο άλλος να έρθει να καθίσει, αφού διαμορφωθούνε...

...θέλω να πω για το κιόσκι που συζητάγαμε. Εκεί ήταν το στέκι με το γήπεδο. Έχει ιστορία μεγάλη... έχει δει πολλές δόξες με το γήπεδο του παναθηναϊκού. Αλλά θα μπορούσαν και άλλα πράγματα να γίνουνε, δηλαδή να χρησιμοποιηθούνε. Τώρα βέβαια ήρθε μία πρόταση... να γίνει ένα μουσείο μικρασιατικής ιστορίας. Δε ξέρω τι θα γίνει. Θα μπορούσαν να γίνουν πολλά πράγματα και να ενσωματωθεί και η περιοχή μαζί με αυτά. Εγώ λέω τώρα που ζούμε να σας δείξουμε πώς ζούσαμε ρε παιδιά. Και τα παιχνίδια. Τα παλιά...

...Εδώ από κάτω στην μπροστινή πολυκατοικία ήταν ένα ζευγαράκι, μεγάλοι άνθρωποι και για να ζήσουν είχαν κάνει το πίσω δωμάτιο μπακάλικο... και μάλιστα δεν ήταν ίσος ο δρόμος, ήταν κεκλιμένος, γιατί υπάρχει αυτή η υψομετρική διαφορά και ήτανε χωματόδρομος. Τώρα το καλοκαίρι έβγαине η κυρία Σοφία, να καταβρέχει μία μεγάλη έκταση, να σκουπίζει και να μοσχοβολάει το βρεγμένο χώμα. Αυτά μπορεί να γίνουνε...

...το πίσω από εκεί κτίριο έχει παραχωρηθεί, κάπου 20 διαμερίσματα από την ΚΕΔ στους εθελοντές, έχουν σύλλογο εδώ στο Άγιο Σάββα, για να γίνει ξενώνας. Του αντικαρκινικού. Τελικά έχει ολοκληρωθεί η παραχώρηση, βέβαια όχι απ' ευθείας από το δημόσιο στο σύλλογο αυτόν, μεσολαβεί μία άλλη υπηρεσία η οποία διαχειρίζεται τους ξενώνες. Και τελικά, εγώ νόμιζα ότι δεν είχε ολοκληρωθεί. Τελικά με διαβεβαίωσαν από το κέντρο, ότι όντως έγινε αυτό. Και που κολλάμε ρε παιδιά; Πάμε παρακάτω. Έτσι δεν είναι; Να βλέπεις άνθρωποι που υποφέρουν. Αυτό δε μπορεί να τραβήξει... Να! χρειάζονται πολλά λεφτά για να γίνει η μελέτη της ανακαίνισης. Βασικά ένας

προϋπολογισμός, ένας πίνακας... Για ένα άμα γίνει η μελέτη, θα επαναληφθεί και για τα άλλα...
Πιστεύω ότι κάτι θα γίνει...